

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môn

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêḡ athêḡ yaḡ nena Livai. Yani ma anyô Israeḡ te. Yani hadum ku hawa takis haviḡ Lom vêḡ ma hatak ku êḡ ma hasopa Yisu. Yisu halam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêḡ ma halam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndêḡ avômalô Israeḡ nena Yisu ma thêlô iniḡ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêḡ ôdôḡ nena, ‘Ôpatu ba Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ.’ Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniḡ kapya ba intu abô takêḡ lêk hik anôḡ hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Israeḡ, ma donḡtom lahaviḡ avômalô loḡ buyaḡ nesam imbiḡ.

Hato hadêḡ 60 mena 70 AD la.*

*Yisu Kilisi anêḡ limi
(Luk 3:23-38)*

¹* Êntêk ma Yisu Kilisi anêḡ limi. Yani ma Abla- ham lo Devit iniḡ lim lukmuk.

* :: ‘60 AD’ anêḡ ôdôḡ nena Yisu anêḡ talêbô havathu yani ma sondabêḡ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv. * **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11

² Ablaham habi Aisak vê,
ma Aisak habi Jekop vê,
ma Jekop habi Juda lôk iviyan vê.

³* Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiņ talêbô
Tama.

Ma Peles habi Heslon vê,
ma Heslon habi Lam vê.

⁴ Ma Lam habi Aminadap vê,
ma Aminadap habi Nason vê,
ma Nason habi Salmon vê.

⁵* Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.
Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.
Ma Obet habi Jesi vê.

⁶* Ma Jesi habi Kiņ Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêņ
talêbô ma Ulia yanavi.

⁷ Ma Solomon habi Lehoboam vê,
ma Lehoboam habi Abiya vê,
ma Abiya habi Asa vê.

⁸ Ma Asa habi Jehosapat vê,
ma Jehosapat habi Jeholam vê.
Ma Jeholam ma Usaia anêņ lim.

⁹ Ma Usaia ma Jotam anêņ bumalô,
ma Jotam habi Ahas vê,
ma Ahas habi Hesekaia vê.

¹⁰ Ma Hesekaia habi Manasa vê,
ma Manasa habi Amon vê,
ma Amon habi Josaia vê.

* **1:3:** Stt 38:29-30; Rut 4:18-22 * **1:5:** Rut 4:13-17 * **1:6:** 2Sml
12:24

11 *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyaᅇ iniᅇ bumalô.
 Jekonaia lôk iviyaᅇ ibitak ma avômalô Ba-
 bilon ik vovak ba ewa avômalô Israel i êmô
 Babilon.

12 *Avômalô Israel êmô Babilon denaᅇ,
 ma Jekonaia habi Sialtiel vê,
 ma Sialtiel ma Selubabel anêᅇ bumalô. Êᅇ ma
 avômalô Israel êvôi iniᅇ loᅇ hathak loᅇbô.

13 Ma Selubabel ma Abiut anêᅇ lim,
 ma Abiut ma Elaiakim anêᅇ lim,
 ma Elaiakim ma Aso anêᅇ lim.

14 Ma Aso ma Sadok anêᅇ lim,
 ma Sadok ma Akim anêᅇ lim,
 ma Akim ma Eliut anêᅇ lim.

15 Ma Eliut ma Eleasal anêᅇ lim,
 ma Eleasal ma Matan anêᅇ lim,
 ma Matan ma Jekop anêᅇ lim.

16 Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia
 yamalô. Ma Malia êᅇ intu havathu Yisu. Ma
 Yisu êᅇ atu ba elam nena “Mesia”.

17 Ma avômalô takatu ba ibitak anêᅇ Ablaham
 havenᅇ aleba hayô Devit, thêlô ma hatôm ôdôᅇ
 laumiᅇ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba
 ibitak anêᅇ Devit aleba hayô avômalô Israel i Ba-
 bilon, thêlô ma hatôm ôdôᅇ laumiᅇ ba lahavuva
 aêᅇ iyom. Ma avômalô takatu ba ibitak hadêᅇ
 waklavôᅇ atu ba avômalô Israel êmô Babilon aleba
 hayô Mesia ma hatôm ôdôᅇ laumiᅇ ba lahavuva
 aêᅇ iyom.

* **1:11:** 2Kinᅇ 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2

* **1:12:** Esr 3:2

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

18 *Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêᶇ avômalô bôk epesaᶇ abô yôv ek nendom yani êndêᶇ Josep. Thai miᶇ ewa i ami denaᶇ ma êyê nena yani hasabeᶇ. Lovak Matherᶇ da hêv amena êᶇ.

19-20 Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôᶇ ba intu hadum ek êndô Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô malenᶇ.

Êᶇ ma habôlêm auk ek êndô avi êᶇ menaᶇna ba ni. Ma donᶇtom hayê niaviᶇ nena Wapômbêᶇ anêᶇ aᶇela hayô ba hanaᶇ, “Josep, Devit anêᶇ lim lukmuk, amena êntêk ma Lovak Matherᶇ hêv hadêᶇ yani. Ba intu miᶇ ôkô ek onja Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami.

21 *Ma tem embathu okna te ek nêm anêᶇ avômalô bulubiᶇ ba intu ondam anêᶇ athêᶇ nena Yisu.”

22 Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêᶇ anêᶇ abô injik anôᶇ ba hanaᶇ hadêᶇ plopet nena,

23 “Avi te miᶇ hêk haviᶇ anyô ami denaᶇ ma tem esabeᶇ ba embathu okna te. Ba tem nendam anêᶇ athêᶇ nena Imanuel.” *Aisaia 7:14*

Abô êᶇ anêᶇ ôdôᶇ nena, “Wapômbêᶇ hamô haviᶇ alalô.”

24 Ma Josep hayê niaviᶇ êᶇ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba Wapômbêᶇ anêᶇ aᶇela hanaᶇ ba hawa Malia ba hi anêᶇ unyak hatôm yanavi.

* 1:18: Luk 1:27,35 * 1:21: Luk 1:31; 2:21

25 *Ma miñ hêk haviñ ami aleba havathu amena êñ. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êñ vêm ka hêk haviñ yanavi haveñ yam.

2

Nê lôkauk hathak vuliñ êlêm êyê Yisu

1 Helot hatu kiñ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêñ loñ Judia. Êñ ma nê lôkauk hathak vuliñ anêñ loñ wak hathak êlêm Jelusalem

2 *ma enañ hik liñ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Israël iniñ kiñ, anêñ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêñ vuliñ habitak loñ wak hathak ba alêm ek nanêm yeñ êndêñ yani.”

3 Ma kiñ Helot lôk avômalô Jelusalem sapêñ elañô abô êñ ba êkô hathak.

4 Êñ ma Helot halam avômalô iniñ nê bêñbêñ êbôk da lôk iniñ nê lôkauk hathak abô balabuñ sapêñ ethak doñtom. Ma hanañ hik thêlô liñ, “Mesia atu tem nembathu ênjêk êsê?”

5 Ma thêlô enañ viyañ nena, “Wapômbêñ bôk hanañ ba plopet te bôk hato nena,

6 * “ ‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniñ pik, anyô bêñ te tem imbitak anêñ o ba eyabin yenañ avômalô Israël êtôm boksipsip iniñ alañ

ba intu o miñ malak oyañ te hômô pik Juda malêvôñ ami. Mi anôñ!’ ” *Maika 5:2*

7 Yôv ma Helot halam nê lôkauk eyala vuliñ menañna ek endañô nena anjê intu vuliñ êñ habitak.

* 1:25: Luk 2:21 * 2:2: Nam 24:17 * 2:6: Jon 7:42

⁸ Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanañ, “Môlônu nômbôlêm amena êñ katô. Ba ôpôm ma nôlêm nonañ êndêñ ya ek yana yanêm yeñ êndêñ yani imbiñ.”

⁹⁻¹⁰ Thêlô elañô kiñ anêñ abô yôv ma i. Ma êyê vuliñ sêbôk ba habitak loñ wak hathak. Êñ ma thêlô leñiñmavi bêñ anôñ. Vuliñ êñ hamôñ ba hi aleba hamiñ unyak atu ba amena hêk vôv.

¹¹ *Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êñ ma elek veniñdôñ lêlô ba êkôm ba êv yeñ hadêñ yani. Ma epesañ iniñ nômkama mavi ba êv iniñ leñiñmavi hadêñ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesañ hathak alokwañ thôk.

¹² Ma êyê niaviñ ma Wapômbêñ hanañ hadêñ thêlô nena miñ ini ek Helot ami. Êñ ma elom loñôndê yan ba i iniñ loñ hathak loñbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

¹³ Nê lôkauk hathak vuliñ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviñ ba Wapômbêñ anêñ añela te hayô ba hanañ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêñ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêñ o am.”

¹⁴ Aêñ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêñ bôlôvôñ ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip

¹⁵ ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêñ habitak ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet nena,

“Yahalam yenañ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

* **2:11:** Sng 72:10-15; Ais 60:6

Kiņ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vuliņ miņ êvôi hathak loņbô ami ba Kiņ Helot hayala nena esau yani. Ma laņaņa kambom anôņ ma lahabi thêlôniniņ abô takatu ba bôk enaņ hathak vuliņ anêņ waklavôņ. Êņ ma hanaņ ek nijik apenena takatu ba iniņ sond-abêņ hatôm lokwanju sapêņ vônô anêņ Betlehem lôk anêņ loņ yaô nena sapêņ.

¹⁷ Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô hik anôņ ba hanaņ hadêņ plopet Jelemaia nena,

¹⁸* “Voņvoņ bêņ hêk Lama,
asêņ malêņ lôk malaiņ bêņ,

Lesel anêņ limi lêk ema ba mi.

Aêņ ba halan ba hadô nênem yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denaņ ma Helot hama. Hayê niaviņ ma Wapômbêņ anêņ aņela te hayô

²⁰ ba hanaņ nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Israeļ esak loņbô.”

²¹ Êņ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Israeļ.

²² Ma halanô nena Akelaus hawa lambô Helot anêņ loņ ba hatu avômalô Judia iniņ kiņ. Ba intu hakô ek ni loņ êņ. Ma hayê niaviņ ma hasôv ba hi

²³* hamô malak nate anêņ athêņ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êņ habitak ek Wapômbêņ anêņ abô injik anôņ ba hanaņ hadêņ

* **2:18:** Stt 35:19 * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45

plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

*Jon anyô hathik ñaᅇ hanaᅇ Wapômbêᅇ anêᅇ abô
(Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)*

¹ Wak êᅇ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ñaᅇ” hayô Judia iniᅇ loᅇ ek enaᅇ Wapômbêᅇ anêᅇ abô êndêᅇ avômalô. Ôpêᅇ hamô loᅇ thiliv

² *ma hanaᅇ nena, “Wapômbêᅇ anêᅇ loᅇ lôkliᅇyak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim lilin.”

³ Jon êᅇ ma ôpatu ba Wapômbêᅇ hanaᅇ hadêᅇ plopet Aisaia nena,

“Kaêk te halam haveᅇ loᅇ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loᅇondê ek Anyô Bêᅇ êlêm,
ma nopesaᅇ ba imbitak thêthônᅇ ek yani.’”

Aisaia 40:3

⁴ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaᅇ hathak bok kamel vuluk ma havak bokᅇgôp epesaᅇ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaᅇ kôm sopek lôk hanum biyo thôk.

⁵ Ma avômalô anêᅇ Jelusalem lôk Judia anêᅇ malak sapêᅇ lôk loᅇ takatu ba êmô habobo ñaᅇ Jolodaᅇ ethak i hadêᅇ Jon.

⁶ Ma thêlô enaᅇ iniᅇ kambom bêᅇ ma Jon hathik i halôk ñaᅇ Jolodaᅇ.

⁷ *Ma hayê avômalô Israeᅇ iniᅇ ñê bêᅇbêᅇ takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma hanaᅇ, “Môlô

* **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:4:** 2Kin 1:8 * **3:7:** Mat 12:34; 23:33

ma umya kambom anêḡ nali ba osoḡ nena tem yasik môlô ek nôsôv êḡḡek Wapômbêḡ anêḡ lamanij e? Mi anôḡ!

⁸ Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliḡ am.

⁹ *Ma miḡ lemimimbi auk te ba nonaḡ êḡḡêḡ am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniḡ bumalô. Ba intu yêlô avômalô thêthôḡ.’ Mi, yanaḡ êḡḡêḡ môlô nena Wapômbêḡ hatôm enja valu takêḡḡek ba epesaḡ Ablaham anêḡ limi esak.

¹⁰ *Kisiḡ lêk hamô alokwaḡ ôḡḡêḡ yôv, ek alokwaḡ takatu ba miḡ hik anêḡ anôḡ mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

¹¹ *“Yahathik môlô hathak ḡaḡ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliḡ yôv. Ma doḡḡtom ôpatu ba tem embeḡ ya yam anêḡ lôklokwaḡ ma bomaḡ ek yenaḡ ba intu tem isik môlô esak Lovak Matherḡ lôk atum. Yani ma anyô lôk athêḡ bêḡ ma ya ma yaônalôk ba intu miḡ hatôm yanja anêḡ va bokḡḡôp êḡḡom anyô ku oyaḡ ami. Mi anôḡ.

¹² Yani tem isuv nôḡ anêḡ kupik vê ba êḡḡô anôḡ êḡḡô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvôḡ ma isi ba êḡḡôk esak atum atu ba tem miḡ ema ami.”

Jon hathik Yisu halôk ḡaḡ

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)

¹³ Yisu hatak Galili ma hi ḡaḡ Jolodaḡ ek Jon isik yani.

¹⁴ Ma doḡḡtom Jon hadum ek imiḡ yani loḡ siḡ ba hanaḡ, “Aisê ka hólêm hadêḡ ya? Usik ya.”

* **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12

* **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9

* **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5

15 Êñ ma Yisu hanañ viyañ nena, “Alalô nasopa lonjôndê thêthôn ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

16 *Ma kethen oyañ ma haviyô hêk ñañ kapô. Ma len hakyav ma hayê Wapômbên anên Lovak Mathen halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani.

17 *Ma abô te halêm anên malak len ba hanañ nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenhavin videdaun. Ma ya kapôlôn mavi hathak yani.”

4

Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom (Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 *Yôv ma Lovak Mathen halom Yisu hi lonj thiliv ek Sadañ êndôk yani la ek indum kambom.

2 *Yani hatip ek nôm ba haveñ hatôm wak lo bôlôvôn 40 ba intu hama kisi.

3 Êñ ma ñgôk iniñ anyô bên hayô ek Yisu ma hanañ, “O Wapômbên anên Nakadun ma onañ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

4 *Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbên anên kapya hanañ nena, ‘Anyô miñ hatôm êmô lôkmala esak nôm iyom ami. Mi. Esopa Wapômbên anên abô lôkthô.’”

5 Vêm ma ñgôk hawa Yisu ba hi Jerusalem lonj bên atu ba mathen ma hadô hamiñ unyak mathen anên vôn daim te.

* **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18; 4:15 * **4:2:** Kis 34:28 * **4:4:** Lo 8:3

⁶ Ma hanañ, “O ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ, e? Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ nena,
 “ Wapômbêñ tem nêñ anêñ añela ek neyabin o.

Ma thêlô tem netak bahen
 ek miñ valu la embatho vemkapô ami.’ *Kapya
 Yeñ 91:11-12*

Ba intu ôsôv kisi.”

⁷ *Ma Yisu hanañ, “Abô bute hêk Wapômbêñ anêñ kapy a aêntêk, ‘Miñ hatôm mólô nundum mambêñ esak Wapômbêñ, mólônim Anyô Bêñ ami.’ ”

⁸ Vêñ ma ñgôk hawa yani hathak lonbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik lon lôn nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bêñ êntêk lôkthô thô hadêñ yani.

⁹ Ma hanañ hadêñ Yisu, “Tem yanêñ nôñ takêntêk sapêñ êndêñ o. Ma donjom ondek vemdonj lêlô ba nêñ yeñ êndêñ ya am.”

¹⁰ *Ma Yisu hanañ, “Sadañ, o vê. Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ, ‘Nêñ yeñ êndêñ Wapômbêñ anêñ Anyô Bêñ ma undum yanida anêñ ku iyom.’ ”

¹¹ Ba intu ñgôk êñ hatak yani ba hi ma añela êyô êv yani sa.

*Yisu hadum anêñ ku môñ
 (Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

¹² *Ma Yisu halanô nena bôk êdô Jon hamô koladôñ. Ba intu havôhi Galili

* **4:7:** Lo 6:16 * **4:10:** Lo 6:13 * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

13 ba hi hamô Kapaneam ma miñ hamô Nasalet ami. Kapaneam êñ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniñ pik.

14 Yani hamô loñ êñ ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet Aisaia nena,

15 “Sebulun lo Naptali iniñ pik

atu hamô habobo kasukthôm,

lôk pik atu ba hêk ñañ Jolodañ anêñ dañ vi,

Galili, loñ atu ba avômalô loñ buyañ êmô.

16 Avômalô takatu ba êmô momañiniñ bêñ kapô, thêlô lêk êyê deda bêñ te.

Ba idum ek nema,

ma donjom deda habi hayô hêk thêlô ba hêv momañiniñ vê.”

Aisaia 9:1-2

17 *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anêñ ku môñ ba hanañ Wapômbêñ anêñ abô hadêñ avômalô nena, “Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lêk habobo ba node kapôlômim liliñ.”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

18 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêñ liñdañ ma hayê anyô lo yañ Saimon atu ba elam nena Pita lôk yañ molok Andulu. Thai ma ñê ik alim ba ibi iniñ yakseñ halôk kasukthôm.

19 Ma hanañ hadêñ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseñ.”

20 Ma kethen oyañ ma thai êdô iniñ yakseñ hamô ma esopa Yisu.

21 Habup hathak vauna ma hayê anyô loyañ, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakaduñ. Thêlô lôk

* 4:17: Mat 3:2

lambô êmô yeŋ ba idu iniŋ yaksen. Ma Yisu halam thai.

²² Ma kethenŋ oyaŋ ma etak lambô lôk yeŋ hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk lijij mavi
(Luk 6:17-19)

²³ *Yisu hi havenŋ Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniŋ unyak yeŋ ba hanaŋ Wapômbênŋ anênŋ Abô Mavi hathak anênŋ loŋ lôkliŋyak hadênŋ i. Ma hadum iniŋ malaiŋ lôk lijij lomalama ba ibitak mavi.

²⁴ *Ma avômalô anênŋ plovins Silia elanô abô hathak Yisu anênŋ ku ma ewa iniŋ nê lôk lijij lomalama sapênŋ ba i hadênŋ yani. Ewa nê takatu ba ewa vovaŋ bênŋ lôk nê ngôk hamô haviŋ i ma nê ema yak lôk nê ivuviŋ sapênŋ i hadênŋ yani ek hêv iniŋ lijij takênŋ vê.

²⁵ *Avômalô bênŋ anônŋ êlêm esopa yani. Doho êlêm anênŋ Galili, ma doho êlêm anênŋ Jelusalem, ma doho êlêm anênŋ Judia. Ma doho êlêm anênŋ Dekapolis lôk loŋ takatu ba hamô ŋaŋ Jolodaŋ vi.

5

Yisu hadônŋ avômalô
(Luk 6:20-23)

¹ Yisu hayê avômalô bênŋ anônŋ êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani.

² Ma hadônŋ i ba hanaŋ nena,

* **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38 * **4:24:** Mak 6:55 * **4:25:** Mak 3:7-8

- 3 * “Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anô᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbê᳚ anê᳚ lo᳚ lôkli᳚yak.
- 4 * Ma ôpatu ba lamalai᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba Wapômbê᳚ tem nê᳚m yani thêvô.
- 5 * Ma ôpatu ba hamô malinyaô, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem enja pik sapê᳚.
- 6 * Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmunin᳚ ek imbitak êtôm anyô thêthô᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem laviyak.
- 7 Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yan᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba Wapômbê᳚ tem nê᳚m kapô ek ôpê᳚ aê᳚ iyom.
- 8 Ma ôpatu ba kapô mabu᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem ê᳚jê Wapômbê᳚.
- 9 Ma ôpatu ba hêv bulubi᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbê᳚ anê᳚ nakadu᳚.
- 10 * Ma anyô thêthô᳚ te hapôm vova᳚, ôpê᳚ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbê᳚ anê᳚ lo᳚ lôkli᳚yak.
- 11 * “Hosopa ya ba anyô te hana᳚ abô᳚ma hathak o lôk hêv vova᳚ hadê᳚ o lôk hana᳚ abô kambom lomaloma hathak o mena hana᳚ abôya᳚ hathak o, ê᳚ ma lêk hô᳚mô mavi!
- 12 * “Avômâlô bôk idum aê᳚ hadê᳚ plopet tak sêbôk ba ê᳚mô᳚ ek o. Ma Wapômbê᳚ tem nê᳚m vuli mavi bê᳚ te ê᳚ndê᳚ o ê᳚mô malak le᳚ ba intu lemmavi anô᳚ ba ô᳚mbô o!

* 5:3: Ais 57:15 * 5:4: Ais 61:2-3; ALK 7:17 * 5:5: Sng 37:11

* 5:6: Ais 55:1-2 * 5:10: 1Pi 3:14 * 5:11: 1Pi 4:14 * 5:12:

2Sto 36:16; Ap 7:52

*Wapômbêḡ anêḡ avômalô hatôm ḡgwêk lo deda
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)*

¹³ “Môlô ma pik êntêk anêḡ ḡgwêk. Ma donḡtom ḡgwêk vabô, êḡ ma lêk habitak hatôm siḡusik ma hatôm imbitak vasiḡ esak loḡbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô nimiḡ ba nembak pesa.

¹⁴ * “Môlô ma pik anêḡ deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm atum lam sapêḡ, thêlô êthôkwêḡ ek nêḡ deda ma miḡ ivuḡ ami.

¹⁵ *Ma miḡ othak ôtôm atum lam ba uvuḡ halôk uḡ kapô ami. Othak opesaḡ lam anêḡ deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

¹⁶ * “Ma môlônim deda imbi êyô êḡjêk avômalô lôkthô ek nêḡê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak leḡ anêḡ athêḡ.

Yisu halêm ek embatho abô balabuḡ loḡ

¹⁷ * “Môlô miḡ nosoḡ nena yahalêm ek yambuliḡ abô balabuḡ lôk plopet iniḡ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takêḡ injik anôḡ ma miḡ yahalêm ek yanêḡ vê ami.

¹⁸ *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Abô lêlêyaḡ yaô nena sapêḡ atu ba eto hêk kapya abô balabuḡ te tem miḡ nêḡ yak ami. Mi anôḡ. Abô takêḡ tem êḡjêk endeba pik lo leḡ anêḡ daḡ. Ma nôḡkama takatu ba hamô abô balabuḡ sapêḡ tem injik anôḡ.

¹⁹ *Aêḡ ba ôpatu ba hêv abô balabuḡ yaônate vê ba hadôḡ avômalô hathak tem êtôm okna hathek

* **5:14:** Jon 8:12; 9:5 * **5:15:** Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 * **5:16:**

Ep 5:8-9; 1Pi 2:12 * **5:17:** Lom 3:31 * **5:18:** Luk 16:17; 21:33

* **5:19:** Jem 2:10

ênjêk Wapômbên anên loj lôkliyak. Ma donjom ôpatu ba hasopa abô balabuñ lôk hik thô hadên avômalô tem imbitak anyô lôk athên bên ênjêk Wapômbên anên loj lôkliyak.

²⁰ Yanañ avanên êndên môlô. Anêm thêthôn miñ hamôn ek Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ iniñ ami, êñ ma tem miñ hatôm ôyô Wapômbên anên loj lôkliyak ami.

*Notauviñ unim lemim maniñ
(Luk 12:57-59)*

²¹ * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadên bumalô thêlô nena, ‘Miñ ungwik anyô vônô paliñ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliñ tem êpôm abô.’

²² *Ma donjom yanañ êndên môlô. Anyô te lamanin hadên anyô yañ, ôpên tem êpôm abô. Ma anyô te hanañ abôma hathak anyô yañ, ôpên tem imin nê bênbên malenin ek indum abô. Ma anyô te hanañ hadên anyô yañ nena, ‘O anyô molo’, yakô ôpên tem nimbi êndôk loj atum lôkmala.

²³ * “Aên ba hômô loj êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk haviñ anyô te,

²⁴ êñ ma otak anêm da êmô loj êbôk da ma nu êndên ôpên. Ma opesañ abô imbin yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.

²⁵ “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu over lojôndê hi denañ ek nôyô loj nindum abô, ma opesañ abô imbin yani kethen. Yakô tem etak o êndôk anyô halañô abô bañ. Êñ ma ôpên tem

* **5:21:** Kis 20:13; Lo 5:17 * **5:22:** 1Jon 3:15 * **5:23:** Mak 11:25

etak o êndôk anêḡ ḡê ku bahenḡḡ ek nêndô o êmô koladôḡ.

²⁶ Odaḡô! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ o. Tem ômô koladôḡ endeba nêḡ anêḡ vuli sapêḡ atu ba anyô bêḡ hanaḡ am.

Otak auk sek waliliḡ

²⁷ * “Môlô bôk olaḡô abô takatu ba enaḡ yôv nena, ‘Miḡ undum sek imbiḡ anyô yaḡ yanavi ami.’

²⁸ Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek êḡjêk imbiḡ yaḡ, êḡ ma lêk hêk haviḡ avi êḡ yôv.

²⁹ *Aêḡ ba malem vianôḡ hadum ba hudum kambom, êḡ ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk doḡtom iyom, êḡ ma malaiḡ. Ma doḡtom, lemvimkupik sapêḡ êndôk loḡ atum lôkmala, êḡ ma malaiḡ bêḡ anôḡ.

³⁰ *Ma bahem vianôḡ hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba umbini! Bahem doḡtom iyom, êḡ ma malaiḡ. Ma doḡtom lemvimkupik sapêḡ êndôk loḡ atum lôkmala, êḡ ma malaiḡ bêḡ anôḡ.

Miḡ nêḡ vônim vê ami

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ * “Môlô bôk olaḡô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nêḡ kapya êḡ êndêḡ yanavi ek nêḡ yaḡi vê. Ma miḡ hatôm nêḡ yanavi vê oyaḡ ami.’

³² *Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô aêntêk. Anyô

* **5:27:** Kis 20:14; Lo 5:18 * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47 * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43 * **5:31:** Lo 24:1-4; Mak 10:4 * **5:32:** 1Ko 7:10-11

te hêv yanavi vê oyaŋ ma miŋ hadum sek ami ba avi êŋ hi hawa anyô yaŋ êŋ ma ôpêŋ hadum ba avi êŋ hadum sek. Ma yamalô lukmuk êŋ hadum sek aêŋ iyom.

Nonaŋ abô anôŋ iyom

33 * “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ hadêŋ bumalô thêlô nena, ‘Hovak balabuŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ hathak nômla, êŋ ma undum nôm êŋ anôŋ.’ Miŋ ômbôliŋ dômim ami.

34 *Ma donjom yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ ombak balabuŋ esak nômla ami lôk miŋ ombak balabuŋ esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ami ek malê nena yanida hamô malak leŋ hatôm kiŋ.

35 *Ma miŋ ombak balabuŋ esak pik ami ek malê nena pik bêŋ êntêk ma balê Wapômbêŋ da hatak vakapô hayô hamiŋ. Ma miŋ ombak balabuŋ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiŋ Bêŋ atu anêŋ malak.

36 Ma miŋ ombak balabuŋ esak lemkadôk ami ek malê nena o miŋ hatôm onaŋ ba lemkadôk ŋaun imbitak thapuk mena loŋgavu la ami.

37 Ba intu môlô nonaŋ abô avanôŋ iyom. Ma miŋ nonaŋ balabuŋ lomaloma ek injik thô nena onaŋ abô avanôŋ ami. Abô takêŋ habitak anêŋ Sadaŋ anêŋ.

Môlô miŋ uŋgwik kambom liliŋ ami (Luk 6:29-30)

* **5:33:** Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21 * **5:34:** Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12 * **5:35:** Sng 48:2; Ais 66:1

38 * “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yaŋ madaluk siŋ, êŋ ma nômbi ôpêŋ madaluk siŋ aêŋ iyom. Ma anyô te hik anyô yaŋ abôlêk kalalaŋ lu, ma uŋgwik ôpêŋ abôlêk kalalaŋ lu aêŋ iyom.’

39 Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena miŋ uŋgwik anyô yaŋ anêŋ kambom liliŋ ami. Ma anyô te hapetav malem daŋ vi, êŋ ma nuŋgwik vi liliŋ ek epetav imbiŋ.

40 Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halaŋô abô hanaŋ nena nê m anê m kwêv êndêŋ ôpêŋ, êŋ ma nê m anê m kwêv thilibuŋ êndêŋ ôpêŋ imbiŋ.

41 Ma anyô vovak te hanaŋ nena onja anêŋ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êŋ ma nu êtôm kilomita ju.

42 Ma anyô te hanaŋ hik o liŋ ek nê m nômlate êndêŋ yani, êŋ ma nê m êndêŋ yani. Ma anyô te lahaŋiŋ enja nômlate ênjêk o vê m ka nê m viyaŋ, êŋ ma miŋ ôpôlik ami.

*Lemimibiŋ nê takatu ba êpôlik hathak o
(Luk 6:27-36)*

43 * “Môlô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ yôv nena, ‘Lemimibiŋ anê m avômalô ma ôpôlik esak nê takatu ba êpôlik hathak o.’

44-45 * Ma doŋtom yanaŋ êndêŋ môlô nena lemimimibiŋ nê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk noten mek esak nê takatu ba êv vovaŋ hadêŋ môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leŋ

* 5:38: Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21 * 5:43: Wkp 19:18

* 5:44-45: Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20

anêᶇ nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadêᶇ avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek ᶇê thêthôn lôk ᶇê lokbaᶇ.

⁴⁶ Ma môlô othak lemimhaviᶇ ᶇê takatu ba leᶇᶇhaviᶇ môlô iyom, êᶇ ma nôᶇ oyaᶇ. Tem miᶇ môlô noja nôᶇ mavi te ami. ᶇê ewa takis ethak idum aêᶇ haviᶇ!

⁴⁷ Ma môlô othak ôêv waklêvônᶇ hadêᶇ môlônim avômalô iyom, môlô osoᶇ nena kobom hik môlô vônô e? ᶇê daluk idum aêᶇ haviᶇ!

⁴⁸ *Ba intu nôᶇmô batônᶇ oyaᶇ êtôm Lemambô atu ba hamô batônᶇ oyaᶇ hamô malak leᶇ.”

6

Nônêm avômalô siv sa

¹ * “Môlô noyabiᶇ am! Miᶇ nundum ku mavi lomalama ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbêᶇ atu ba hamô malak leᶇ tem miᶇ nêᶇm nôᶇm mavi la êndêᶇ môlô ami.

² “Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miᶇ nundum êtôm ᶇê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmônᶇ ba i unyak yeᶇ. Êᶇ ma thêlô êv nôᶇmlate hadêᶇ avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanaᶇ avanônᶇ êndêᶇ môlô nena ᶇê takêᶇ lêk ewa iniᶇ mavi yôv ba embeᶇ yam ma Wapômbêᶇ tem miᶇ nêᶇm nôᶇm mavi yaᶇ êndêᶇ i ami.

³ Ma donᶇtom môlô udum ek nônêm nôᶇmlate êndêᶇ avômalô siv, êᶇ ma nubuy ba nônêm ek avômalô vi miᶇ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianônᶇ hadum ma bahem vikeᶇ êsônᶇ paliᶇ

* **5:48:** Wkp 19:2; Lo 18:13 * **6:1:** Mat 23:5

⁴ ek ku êṅ êṅjêk loṅ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loṅ kapô ma tem nêṁ nôm mavi te êṅdêṅ o.

Okopak ba oteṅ mek
(Luk 11:2-4)

⁵ * “Môlô udum ek noteṅ mek, ma miṅ nundum êtôm ṅê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leṅṅhaviṅ neteṅ mek nimiṅ malaklêvôṅ lôk unyak yeṅ ek avômalô nêgê i. Odaṅô! Yanaṅ avanôṅ êṅdêṅ môlô. ṅê takêṅ lêk ewa iniṅ mavi yôv ba embeṅ yam ma Wapômbêṅ tem miṅ nêṁ nôm mavi yaṅ êṅdêṅ i ami.

⁶ Ma doṅtom hudum ek oteṅ mek, êṅ ma nu anêṁ unyak kapô ma nuṅgwik unyak abôlêk siṅ. Ma oteṅ mek êṅdêṅ Lemambô atu ba hamô loṅ kapô. Ma Lemambô tem êṅjê ku takatu ba hudum hêk loṅ kapô ma nêṁ nôm mavi te êṅdêṅ o.

⁷ * “Hudum ek oteṅ mek, ma miṅ ondela abô êtôm ṅê daluk ethak idum ami. Thêlô eteṅ mek daim ek esoṅ nena Wapômbêṅ tem endanô iniṅ mek daim êṅ.

⁸ *Ma doṅtom hudum ek oteṅ mek ma Wapômbêṅ lêk hayala anêṁ malaiṅ yôv ba intu miṅ osopa iniṅ bôk lo loṅ ami.

⁹ Ma noteṅ mek aêntêk,
“ ‘Wakamik, hômô malak leṅ.
Yêlô nambô anêṁ athêṅ mathêṅ liṅ.

¹⁰ *Anêṁ loṅ lôkliṅyak êlêṁ.

* **6:5:** Mat 23:5; Luk 18:10-14 * **6:7:** 1Kiṅ 18:26-29 * **6:8:** Mat 6:32 * **6:10:** Luk 22:42

Yêlô nasopa anêm lemhaviņ ênjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leņ.

11 Nêm nôm êndêņ yêlô êndêņ wak êntêk.

12 *Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlôņiņ ek avômalô vi atu ba idum kambom hadêņ yêlô.

13 *Miņ otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêm yêlô vê ênjêk kambom.’*

14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leņ tem etak kapô ek môlô aêņ iyom.

15 Ma hovaloņ kapôlôm lôņ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embaloņ kapô loņ ek o aêņ iyom.

Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ

16 * “Hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ, ma miņ malem tiyamtiyam êtôm nê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô miņ ithik i ba epesaņ i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nôm. Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena nê êņ lêk ewa iniņ nôm mavi yôv ba embeņ yam ma Wapômbêņ tem miņ nêm nôm mavi yaņ êndêņ i ami.

17 Ma doņtom hutip ek nôm ek lemimbi Wapômbêņ, ma otak nôm lêņlêņ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lemmavi iyom

18 ek avômalô miņ neyala nena lêk hutip ek nôm ami. Ma lemambô atu ba hamô loņ kapô, yani

* **6:12:** Mat 6:14-15; 18:21-35 * **6:13:** Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 * **6:13:** Nê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: Loņ lôkliņyak lôk lôklokwaņ ma athêņ lôkmaņgiņ, êņ ma oda anêm êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Avanôņ. * **6:14:** Mak 11:25-26 * **6:16:** Ais 58:5-9

iyom intu hayê anê m ku loŋ kapô êŋ ba tem nê m nôm mavi te êndêŋ o.

Nômbôlê m nômkama malak leŋ

(Luk 12:33-34)

19 * “Pik êntê k ma didu lo da tem nimbuliŋ nômkama lô k nê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu miŋ nômbôlê m nômkama mavi ba nôndô ê m ô pik êntê k ami.

20 *Mi, nusup nômkama malak leŋ mavimavi iyom. Êŋ ma miŋ hatôm da lo didu nimbuliŋ nômkama takêŋ lô k nê vani miŋ hatôm nijik anê m unyak vose ba neja anê m nômkama vani ami.

21 Loŋ atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlôŋiŋ tem ê m ô loŋ êŋ imbiŋ.

Maleŋ ma kupik anêŋ deda

(Luk 11:34-36)

22 “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi, êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabiŋ lemvimkupik sapêŋ.

23 Ma doŋtom maleŋdaluk kambom, êŋ ma mo- maŋiniŋ lê k hayabiŋ leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm miŋ hadum anêŋ ku ami, ma momaŋiniŋ tem indumbak bêŋ.

Anyô te miŋ hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami

(Luk 16:13)

24 “Anyô te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ dô m ek anyô yaŋ. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lô k valuselen ami.

* 6:19: Jem 5:1-3 * 6:20: Mat 19:21; Luk 18:22

*Min lemim imbi bêḡ anôḡ esak nômkama pik ami
(Luk 12:22-32)*

25 **“Lôkmala ma bêḡ ek nôḡ eyaḡ. Leḡviḡkupik ma bêḡ ek kwêv lo sup. Aêḡ ba intu yanaḡ êndêḡ môlô nena miḡ lemim imbi bêḡ anôḡ esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôḡ lôk ḡaḡ ami.*

26 **Ôḡḡô menak. Thêlô miḡ ethak idum ku lôk elav nôḡ ami. Ma miḡ ethak ewa nôḡ ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak leḡ havakôḡ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêḡ lahaviḡ bêḡ anôḡ hamôḡ ek menak.*

27 *Ma môlô lemhikam hathak nôḡ pik takêḡ, ma tem nôḡ môlôkmala wak te imbiḡ e? Mî anôḡ!*

28 *“Aisê ka môlô othak lemimhabi bêḡ anôḡ hathak kwêv? Môlô ôḡḡô alokwaḡ vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô miḡ ethak idum iniḡ ku lôk idu iniḡ kwêv ami.*

29 **Aêḡ ba yanaḡ êndêḡ môlô! Solomon hathak hik anêḡ kwêv kêkêlô. Ma anêḡ kwêv sapêḡ ma nôḡ yaôna ek alokwaḡ vuak mavi takatu.*

30 *Môlô ma avômalô ôêvhaviḡ yaôna lôk! Kethêḡ oyaḡ ma tem nedabêḡ kamuḡ takatu kisi ba nêmbôk esak atum! Ma doḡtom Wapômbêḡ hathak hêv kwêv hadêḡ kamuḡ takêḡ. Ba intu tem eyabiḡ môlô mavi aêḡ iyom.*

31 *Aêḡ ba môlô miḡ lemim injik am ba nonaḡ, ‘Yêlô aḡaḡ malê lôk nanum malê?’ ma ‘Yêlôaniḡ kwêv êsê?’ Dô.*

* **6:25:** Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7 * **6:26:** Mat 10:29-31; Luk 12:6-7

* **6:29:** 1Kiḡ 10:4-7; 2Sto 9:3-6

32 *Nê daluk ethak elañviñ ba esopa nôm takêñ. Ma doñtom môlônim Lemambô atu ba hamô malak leñ hayala môlônim malaiñ ba tem nê m nôm takêñ êndêñ môlô.

33 *Ba intu ku môñ ma lem injik o esak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lôk osopa anêñ abô ma tem nê m nôm takêñ sapêñ êndêñ o.

34 Aêñ ba môlô miñ lemimmalaiñ ek yamuñ anêñ nômkama ami. Yamuñ anêñ malaiñ ma wak êñ da anêñ. Ma wak te anêñ malaiñ ma wak êñ da iyom anêñ.

7

Miñ nutitiniñ avômalô ami (Luk 6:37-42)

1 * “Môlô miñ nutitiniñ anyô vi ami. Wapômbêñ tem ititiniñ môlô aêñ iyom!

2 *Abô takatu ba honañ hathak anyô vi, êñ ma Wapômbêñ tem enañ aêñ êndêñ o. Ma malêla takatu ba huik sam hadêñ anyô vi ma tem nê m viyan aêñ iyom êndêñ o.

3 Ma lem hik o hathak siñusik yaô atu ba hamiñ mamuyan madaluk. Ma doñtom aseleñ atu ba hapalañaniñ hamiñ oda malem siñ ma hôthôn paliñ.

4 Ba honañ, ‘Aiyañ, yahadum ek yanê m siñusik atu ba hamô malem daluk vê.’ Nôñgô katô, oda anê m ma aseleñ hapalañaniñ hamiñ malem loñ siñ.

* 6:32: Mat 6:8 * 6:33: 1Kin 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17

* 7:1: Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12 * 7:2: Mak 4:24

⁵ O anyô abôyan! Nêm aseleŋ atu ba hêk malem vê ek nôŋgô tak vêm ka miŋ nêm siŋusik atu ba hêk mamuyan madaluk vê.

⁶ “Ma miŋ noja nôm matheŋ ba nônêm êndêŋ avuŋ ami. Tem nijik liliŋ ba nesaŋ môle mayaliv. Ma miŋ nômbi unim kômkom mavi êndêŋ bok ami. Tem nembak pesa esak veŋiŋ kapô.

*Loŋôndê neteŋ mek
(Luk 11:9-13)*

⁷⁻⁸ *“Nê takatu ba enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ, ma tem neja nômkama êtôm atu ba enaŋ. Ma anyô habôlêm nômlate, êŋ ma tem êpôm. Ma ôpatu ba hapididiŋ unyak abôlêk, ma tem injik unyak abôlêk vê ek ôpêŋ. Aêŋ ba nonaŋ injik Wapômbêŋ liŋ ma tem nêm môle nim lemimhaviŋ êndêŋ môle. Ma môle ôbôle ma tem nôpôm. Ma upididiŋ unyak abôlêk ma tem injik vê ek môle.

⁹ “Nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêm polom êndêŋ yani, ma tem nêm valu te êndêŋ yani e? Mi.

¹⁰ Ma nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêm alim ŋgwêk te êndêŋ yani, ma tem nêm umya kambom te êndêŋ yani e? Mi.

¹¹ *Odaŋô! Môle ma avômalô kambom! Ma doŋtom môle othak ôêv nômkama mavi hadêŋ nalumi. Ma môle nim Lemambô atu ba hamô malak leŋ ma Wapômbêŋ mavi anôŋ ba intu tem nêm nômkama mavi êndêŋ môle ŋê takatu ba onaŋ hik yani liŋ.

* **7:7-8:** Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15

* **7:11:** Jem 1:17

12 * “Ma malêla takatu ba môlô lemimhavin avômalô vi nindum êndêḡ môlô, ma nundum aêḡ êndêḡ i. Êḡ ma abô balabuḡ lôk plopet iniḡ abô anêḡ ôdôḡ bêḡ.”

Unyak abôlêk yaôna
(Luk 13:24)

13-14 “Loḡôndê bêḡ ma hi loḡ ḡama. Ma badêḡ abôlêk bêḡ te hamô loḡ êḡ ba avômalô bêḡ anôḡ ethak ibitak êyô. Ma doḡtom loḡôndê kamuḡ hi loḡ lôkmala. Ma badêḡ abôlêk yaônate hêk loḡ êḡ ba avômalô tomtom iyom ethak êpôm ba elom. Ba intu nôsôam ek numbitak nôyô badêḡ abôlêk yaôna êḡ ba unu.

Nê plopet abôyaḡ
(Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 * “Môlô noyabiḡ am êndêḡ ḡê plopet abôyaḡ. Thêlô ma hatôm avuḡ yatap ba ivuliv i siḡ hathak boksipsip kupik ba i hadêḡ boksipsip ek nimbuliḡ i.

16 * Aêḡ ba iniḡ anôḡ intu tem injik i thô. Yak lôkmaḡḡiḡ mena kamuḡ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniḡ nôm e?

17 Alokwaḡ mavi sapêḡ hathak hik anêḡ anôḡ mavi iyom. Ma alokwaḡ kambom hathak hik anêḡ anôḡ kambom aêḡ iyom.

18 Ba intu alokwaḡ mavi miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ kambom ami. Ma alokwaḡ kambom miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ mavi ami.

19 * Aêḡ ba alokwaḡ sapêḡ atu ba miḡ hik anêḡ

* **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10 * **7:15:** Mat 24:24;
Ap 20:29; 2Pi 2:1 * **7:16:** Gal 5:19-22; Jem 3:12 * **7:19:** Mat
3:10; Luk 3:9; Jon 15:6

anônḡ ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

20 * Ba intu plopet abôyanḡ iniḡ anônḡ tem injik thêlôda thô êndêḡ môlô.

21 * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ.’ Ma donḡtom thêlô sapêḡ miḡ hatôm nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leḡ anêḡ abô, thêlô êḡ iyom intu tem nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.

22 Waklavônḡ yandaḡôn avômalô sapêḡ iniḡ abô, ma bêḡ anônḡ tem nenaḡ êndêḡ ya ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ, yêlô athak alam anêm athêḡ ba adum anêm ku plopet. Ma yêlô athak alam anêm athêḡ ba êv ḡḡok vê lôk adum nômbithi bêḡ anônḡ hathak.’

23 * Êḡ ma tem yanaḡ êndêḡ i, ‘Môlô nu! Môlô ḡê udum kambom ba yahathônḡ môlô paliḡ.’

Loḡônḡdê ju ek nedav unyak

(Luk 6:46-49)

24 “Aêḡ ba ôpatu ba halaḡôn yenaḡ abô sapêḡ ba hasopa hatôm anyô lôkauk mavi atu ba halav anêḡ unyak halôk valu.

25 Ma ôthôm lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ. Ma valu havalonḡ unyak êḡ loḡ lôklokwaḡ ba miḡ hapu ami.

26 Ma anyô halaḡôn yenaḡ abô ba miḡ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêḡ unyak halôk thathe oyaḡ.

27 Ma ôthôm malokola lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ ba hapu lôk diḡdiḡ bêḡ ba hi.”

* 7:20: Mat 12:33 * 7:21: Luk 6:46; Jem 1:25 * 7:23: Sng 6:8; 2Ti 2:19

28 Yisu hanañ abô sapêñ yôv ma avômalô takatu ba elañô eson kambom ba enañ,

29 * “Yani miñ hadôñ alalô ba halam kêdôñwaga bô iniñ abô hatôm ñê lôkauk hathak abô balabuñ ethak idum ami. Mi. Hadôñ alalô hatôm anyô lôk athêñ bêñ.”

8

*Yisu hadum anyô palê lepla te mavi
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)*

1 Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêñ anôñ esopa yani.

2 Ma anyô palê lepla te halêm hadêñ Yisu ma halek vadôñ lélô ma hanañ, “Anyô bêñ, odanêm lemhaviñ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

3 Ma hatak bañ hayô hêk ôpêñ ma hanañ, “Yalenhaviñ umbitak mabuñ mavi!” Ma kethen oyañ ma lijiñ êñ hêv yak ba habitak mabuñ mavi.

4 *Êñ ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Nu nuñgwik o thô êndêñ anyô habôk da ma nêm da êtôm sêbôk ba Mose hanañ ek injik thô nena anêm lijiñ lêk hêv yak. Ma miñ onañ bêñ êndêñ anyôla ami.”

*Yisu hadum anyô vovak anêñ anyô ku te mavi
(Luk 7:1-10)*

5 Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêñ malak bêñ Lom halêm hadêñ yani

6 ma hanañ, “Anyô bêñ, yenañ anyô ku hapôm lijiñ va lo bañ havuviñ ba hawa vovañ bêñ ba hêk unyak iyom.”

* **7:29:** Mak 1:22; Luk 4:32 * **8:2:** Lijiñ lepla ma palê hatêtô anyô liñkupik aleba ibitak puliñ ba avômalô êpôlik hathak i. * **8:4:** Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

7 Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêñ mavi.”

8-9 Ma donjom anyô vovak laik êñ hanañ, “Anyô bêñ, ya miñ anyô mavi ek ôlêm yenañ unyak ami. Yada yahamô anyô bêñ te vibiñ, ma yenañ nê vovak êmô ya vibiñ. Ba yahanañ hadêñ yenañ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êñ ma hi. Mena yahanañ hadêñ yañ nena, ‘Ôlêm,’ êñ ma halêm. Ma yahanañ hadêñ yenañ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êñ ma hadum. Aêñ ba yahayala nena onañ iyom ek yenañ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

10 Yisu halañô abô êñ ba hasoñ kambom ma hanañ hadêñ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yanañ avanôñ êndêñ môlô. Ya miñ bôk yahapôm anyô hêvHAVIñ bêñ te aêntêk hamô loñ IsraeL ami.

11 *Yanañ êndêñ môlô. Avômalô loñ buyañ bêñ anôñ tem nejan ba ninum imbiñ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêMô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak.

12 *Sêbôk ma Wapômbêñ lahaviñ avômalô IsraeL nêyô anêñ loñ lôkliñyak kapô, ma donjom lêk ma yani tem nêM thêlô vê ba ini loñ momañiniñ bêñ. Loñ êñ ma tem thêlô nedañ asêñ maleñ ba nesañ veñiñbôlêk ôdôñ loñ.”

13 Êñ ma Yisu hanañ hadêñ anyô vovak laik êñ, “Nu! Ma nôM atu ba lêk hêvHAVIñ ma tem imbitak aêñ.” Ma kethêñ oyañ ma ôpêñ anêñ anyô vovak atu habitak mavi.

*Yisu hadum Pita yañavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)*

* **8:11:** Luk 13:29 * **8:12:** Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28

14 Ma Yisu hayô Pita anêḡ unyak kapô ma hayê Pita yaḡavi hapôm lijij vovaḡ ba hêk iyom.

15 Ma Yisu havalonḡ avi êḡ baḡ ma lijij êḡ hatak yani ma haviyô hapôpêk nôḡ ek Yisu.

*Yisu hadum avômalô bêḡ anôḡ mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)*

16 Yaḡsiḡ ma ewa ḡê lôk ḡḡok habulinḡ i doho êlêm hadêḡ Yisu. Ma Yisu hanaḡ abô iyom ma ḡḡok takêḡ etak avômalô takêḡ ba i. Ma hadum avômalô lôk lijij sapêḡ ibitak mavi.

17 Ba intu Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba bôk hanaḡ hadêḡ plopet Aisaia hik anôḡ nena, “Yani hapesaḡ alalôaniḡ lijij mavi ma hêv alalôaniḡ vovaḡ vê.” *Aisaia 53:4*

*Ku bêḡ ek nesopa Yisu vaḡḡwam
(Luk 9:57-62)*

18 Yisu hayê avômalô bêḡ anôḡ êḡmô ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.”

19 Êḡ ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ te halêm hadêḡ Yisu ma hanaḡ nena, “Kêdôḡwaga, lonḡ nômbêḡ atu ba hu ma tem yasopa o.”

20 *Ma Yisu hanaḡ, “Avuḡ yatap iniḡ pik abyaḡ hamô ma menak iniḡ unyak hamô, ma donḡtom ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ lonḡ êḡḡêk ma mi.”

21 *Ma Yisu anêḡ anyô te hanaḡ, “Anyô Bêḡ, otak ya ek yana yandav wakamik vêḡmam.”

22 Ma donḡtom Yisu hanaḡ hadêḡ ôpêḡ, “Dô! Nê ḡama da nedav iniḡ ḡama. Ma ôlêm osopa ya!”

* 8:20: 2Ko 8:9 * 8:21: 1Kinḡ 19:20

Lovak halanjo Yisu
(*Mak 4:35-41; Luk 8:22-25*)

23 Yôv ma Yisu hathak yen ma anêj nê ku i havin yani.

24 *Thêlô i êyô kasukthôm malêvôn ma kethen oyan ma ôthôm bêj lôk lovak hayô. Ma nan budum hik ba hadum ek êyô yen vov. Ma donjom Yisu hêk sôm denan.

25 Ma anêj nê ku i ik yani lin ba enan, “Anyô Bêj, nê alalô bulubin! Tem alalô nama!”

26 *Ma Yisu hanañ hadênj i, “Môlô nê ôêvhavin yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?” Êj ma haviyô hathan lovak lôk nan budum ba êk malinjaô ba thêthê mavi.

27 Thêlô eson kambom ba enan, “Anyô aisête ba lovak lôk nan budum elanjo anêj abô ba esopa?”

Yisu hêv ngok doho vê
(*Mak 5:1-20; Luk 8:26-39*)

28 Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala inin pik. Ma anyô lokwanju atu ba ngok kambom hathak habulin i êlêm anêj siô ba êpôm yani halôk lonondê. Anyô ju êj ethak ibulin avômalô ba intu êkô ek nendom lonondê êj.

29 *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbên anêj Nakadun, hôlek ek undum malê êndênj yêlô? Waklavôn nindum abô hêk denan. Ma hôlek lon êntêk ek nêk vovan êndênj yêlô e?”

30 Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyan kamun êmô.

* **8:24:** Sng 4:8 * **8:26:** Mat 14:31; Sng 89:9 * **8:29:** Mak 1:24; Luk 4:41

31 Ma ngôk takêñ elañ lôklokwanñ hadêñ Yisu, “Nêm yêlô vê ni êndôk bok takêñdaku kapô.”

32 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô “Môlô nu!” Êñ ma ngôk takêñ etak anyô ju êñ ma i êlôk bok takêñ kapô ba elañviñ kethenñ ba i hadêñ loñ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema.

33 Nê takatu ba eyabiñ bok êyê nôm êñ ma êsôv ba i êyô malak bêñ. Ma enañ hadêñ avômalô hathak nôm atu ba Yisu hadum hadêñ bok lôk anyô ju atu ba ngôk habuliñ thai.

34 Êñ ma avômalô malak lôñ êñ iki thô ba i hadêñ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enañ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

Yisu hadum anyô havuviñ te mavi (Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 *Yôv ma Yisu hathak yenñ ngwêk te ba havôhi anêñ loñ.

2 Ma anyô doho evak anyô havuviñ te hêk yêm ba êlêm hadêñ yani. Êñ ma Yisu hayê thêlôniñ êvhasiñ ma hanañ hadêñ anyô havuviñ atu nena, “Yenañ okna, lem êndôk biñ. Lêk yahêv anêm kambom sapêñ vê.”

3 Nê lôkauk hathak abô balabuñ doho elañô abô êñ ma enañ hadêñ i, “Ôpêñ hasonñ nena yani ma Wapômbêñ e?”

4 *Yisu hayala thêlôniñ auk ma hanañ, “Aisê ka môlô owa auk kambom êñ?”

* 9:1: Mat 4:13 * 9:4: Luk 9:47; Jon 2:25

⁵ Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêḡ kambom sapêḡ vê’ mena ‘Umbiyô ombenḡ.’

⁶*Aêḡ ba tem yaḡgik thô êndêḡ mólô nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ athêḡ ma bêḡ ba hatôm nêḡ kambom vê.” Êḡ ma hananḡ hadêḡ anyô havu-viḡ atu nena, “Umbiyô umiḡ ma onja anêḡ yêḡ ba nu anêḡ unyak.”

⁷ Êḡ ma ôpêḡ haviyô hamiḡ ba hi anêḡ unyak.

⁸ Ma avômalô êyê nôḡ êḡ ba esonḡ kambom ma êbô Wapômbêḡ atu ba hêv lôklokwaḡ lôk athêḡ bêḡ hadêḡ avômalô.

*Yisu dalam Matyu
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)*

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêḡ athêḡ nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hananḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Ôlêḡ osopa ya,” êḡ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayaḡ nôḡ haviḡ Matyu hamô anêḡ unyak. Ma ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom bêḡ anôḡ êlêḡ eyaḡ nôḡ haviḡ yani lôk anêḡ ḡê ku.

¹¹*Palisi êyê ma enaḡ hik anêḡ ḡê ku liḡ, “Aisé ka mólônim kêdôḡwaga hayaḡ nôḡ haviḡ ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom?”

¹² Yisu halaḡô abô êḡ ma hananḡ, “ḡê lôk lijiḡ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma ḡê lijiḡ mi ma mi.

¹³*Aêḡ ba mólô lemimimbi Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba hêk kapya hananḡ nena, “Yalenḡhaviḡ mólô nôḡnêḡ kapôlômim êndêḡ avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’

Hosea 6:6

* **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7

Ba intu yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthôn ami.”

Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nôm

(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴ *Jon anêñ nê ku êlêm hadêñ Yisu ma enañ hik yani liñ, “Yêlô lôk nê Palisi athak avak balabuñ ek nôm ek leñiñhabi Wapômbêñ. Ma donjom anêm nê ku miñ ethak idum aêñ ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anêñ anyô môlô eyañ nôm lôk leñiñmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nôm ami. Ma donjom haven yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anêñ nê môlô tem nembak balabuñ ek nôm.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêñ abyan siñ esak ami. Hadum aêñ ma tem sôp lukmuk buêñ êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bêñ.

¹⁷ Ma môlô othak ôkê waiñ lukmuk halôk kolopak epesañ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiñ lukmuk êñ tem imbuliñ bok kupik bô atu bôk thekthek ba tem ipup ba waiñ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiñ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiñ mavi ma miñ ipup ami lôk waiñ miñ engasô ni ami.”

Amena nama lôk avi lijiñ

(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yisu hanañ abô denañ ma anyô bêñ te halêm halek vadôn lêlô hêk yani va ma hanañ, “Yenan

* **9:14:** Luk 18:12

avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyôngêk yani ek imbiyô esak lonbô.”

19 Ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku i iviḡ yani ba i.

20 Thêlô evenḡ ba i ma avi lôk lijiḡ te halêm hadêḡ Yisu dômlokwaḡ ma havalonḡ Yisu anêḡ kwêv anêḡ daḡ. Avi êḡ hapôm lijiḡ thalalenḡ halom hatôm sondabêḡ lauminḡ ba lahavuju.

21 *Ma avi êḡ anêḡ auk nena, “Yambalonḡ anêḡ kwêv iyom, ma tem ya mavi.”

22 Ma Yisu hik i liliḡ ba hayê avi êḡ ma hanaḡ, “Yenaḡ avena, lem êndôk biḡ. Anêm hôêvhaviḡ hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma kethenḡ oyaḡ ma avi êḡ habitak mavi.

23 Vêm ma Yisu hi hayô anyô bêḡ atu anêḡ unyak. Ma hayê avômalô iyuv abiḡ ba elanḡ ba idum thôthô bêḡ

24 ma hanaḡ, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma miḡ hama ami.” Êḡ ma thêlô emalik hathak yani.

25 Ma donḡtom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havalonḡ avena êḡ banḡ, ma haviyô hamiḡ.

26 Ba intu abô hathak nôḡm êḡ havenḡ lonḡ êḡ lôkthô.

Anyô maleḡ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

27 *Ma Yisu hatak lonḡ êḡ ma havenḡ ba hi, ma anyô maleḡ pusip ju esopa yani ba elam kaêk nena, “Devit anêḡ Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!”

28 Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadêḡ yani. Ma hanaḡ hik thai liḡ, “Mamu

* 9:21: Mat 14:36 * 9:27: Mat 20:29-34

ôêvhaviņ nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enaņ, “Intu êņ. Anyô Bêņ.”

²⁹ Êņ ma yani hatak baņ hayô hêk thai maleņdaluk ma hanaņ, “Mamu lêk ôêvhaviņ ba intu tem numbitak mavi.”

³⁰ *Êņ ma maleņiņ daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwaņ hadêņ thai, “Miņ nonaņ êndêņ anyôla esak nôm êntêk ami.”

³¹ Ma doņtom i ma enaņ nôm atu ba Yisu hadum hadêņ thai havenļ loņ êņ lôkthô.

³² Anyô ju êņ etak Yisu ba i denaņ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ngôk habuliņ yani ba êlêm ek Yisu.

³³ *Ma hêv ngôk êņ vê ma ôpêņ hanaņ abô. Ma avômalô eson kambom ba enaņ, “Sêbôk ma miņ nômlate aêņ habitak Israeļ ami.”

³⁴ *Ma doņtom nê Palisi enaņ, “Ngôk iniņ anyô bêņ hêv lôklokwaņ hadêņ ôpêņ. Ba intu hatôm nêm ngôk sapêņ vê êņjêk avômalô.”

Nê ku naju iyom

³⁵ *Ma Yisu havenļ loņ buêņ sapêņ ba habitak hayô avômalô iniņ unyak yeņ ba hadôņ avômalô lôk hanaņ Abô Mavi hathak Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak. Ma hapesaņ avômalô iniņ malaiņ sapêņ lôk hêv iniņ lijiņ lomaloma sapêņ vê.

³⁶ *Yisu hayê avômalô nômbêņ atu iniņ auk lêk mayaliv ba êmô malaiņ kambom hatôm boksipsip anêņ alaņ mi. Aêņ ba lahiki hathak i.

* **9:30:** Mat 8:4 * **9:33:** Mak 2:12 * **9:34:** Mat 12:24; Mak 3:22;
Luk 11:15 * **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39 * **9:36:** Nam 27:17; 1Kin
22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34

37 *Ba intu hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Nôm bêŋ anôŋ lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma donjom nê ku ma tomtom iyom.

38 Aêŋ ba noten mek êndêŋ ku anêŋ alaŋ ek nêŋ nê ku ba ini ek nindum anêŋ ku.”

10

Nê ku laumiŋ ba lahavuju iniŋ athêŋ (Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 *Ma Yisu halam nê ku laumiŋ ba lahavuju i hadêŋ yani. Ma hêv lôklokwaŋ hadêŋ thêlô ek nêŋ nêŋ ngôk lelaik vê ênjêk avômalô ma nindum avômalô lijiŋ lôk malaiŋ lomaloma mavi.

2 Êntêk ma aposel laumiŋ ba lahavuju takatu iniŋ athêŋ: anyô môŋ ma Saimon, anêŋ athêŋ yaŋ nena Pita, ma yaŋ Andulu; ma Jems loyaŋ Jon, thai ma Sebedi nali;

3 ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakaduŋ ma Tadius,

4 ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêŋ ma hanaŋ Yisu bêŋ.

Yisu hêv nê ku ba i (Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

5 Yisu hanaŋ abô hadêŋ anyô laumiŋ ba lahavuju takêŋ yôv ma hêv i ba i ma hanaŋ, “Avômalô Samalia iniŋ loŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ ma miŋ unu êndêŋ i ami.

6 *Ma donjom unu êndêŋ boksipsip Islael takatu ba even mayaliv.

* 9:37: Luk 10:2 * 10:1: Mak 6:7; Luk 9:1 * 10:6: Jer 50:6

7 *Unu luvuluvu ba nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ avômalô nena, ‘Dokte ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm.’

8 Nundum avômalô lôk lijiŋ mavi, ma uŋgwik nê ŋama liŋ, ma nundum nê lôk palê lepla mabuŋ mavi, ma nônem ŋgôk vê ênjêk avômalô. Athêŋ bêŋ ma miŋ môlô ôêv vuli ami. Bôk yahêv oyaŋ hadêŋ môlô ba intu nundum ku takêŋ oyaŋ esak avômalô.

9-10 * “Môlô u hatôm nê ku ba mavi ek avômalô neyabiŋ môlô ba intu nombeŋ oyaŋ. Miŋ nobek vak ami. Valuseleŋ mi. Kwêv mi. Veŋ bokŋgôp mi. Ma kôm mi.

11 Ma môlô ôyô loŋ te ma nômbôlêm anyô wapôm te ba nômô imbiŋ yani endeba notak loŋ êŋ ek unu buyaŋ.

12 *Ma ubitak ôyô anêŋ unyak kapô, ma nonaŋ êndêŋ yani lôk anêŋ avômalô nena, ‘Wapômbêŋ anêŋ lamavi êmô imbiŋ môlô.’

13 Avômalô unyak êŋ leŋiŋmavi ba ewa môlô thô, êŋ ma môlônim abô mavi êŋ tem êmô imbiŋ i. Ma doŋtom miŋ leŋiŋmavi ba ewa môlô thô ami, êŋ ma noja unim abô mavi êŋ vê ênjêk i ba unu.

14 *Ma avômalô loŋ takatu ba miŋ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaŋô môlônim abô, ma waklavôŋ otak loŋ êŋ, ma uŋgwik voŋgovaŋ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleŋiŋ ma unu.

15 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena waklavôŋ atu ba Wapômbêŋ endelêm ek endeaŋô abô, êŋ ma avômalô loŋ atu ba miŋ ewa môlô thô ami,

* **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11 * **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14

* **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51 * **10:15:**

Mat 11:24; Jut 7

thêlônîḡ malaiḡ tem êmônḡ ek avômalô kambom anêḡ Sodom lo Gomola.

*Malaiḡ lomaloma tem êpôm môlô
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)*

16 * “Odaḡô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuḡ yatap malêvônḡ. Aêḡ ba môlô noja umya iniḡ auk mavi ba nômô mabuḡ êtôm menak bôbô.

17 *Aêḡ ba intu môlô noyabiḡ am ek avômalô! Thêlô tem nebalonḡ môlô ba netak êndôk iniḡ ḡê bêḡbêḡ baheniḡ lôk nebali môlô êmô iniḡ unyak yeḡ.

18 Ma môlô ma yenaḡ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu êndêḡ kiḡ lôk ḡê bêḡbêḡ ek nonaḡ yenaḡ Abô Mavi êndêḡ i lôk avômalô lonḡ buyaḡ.

19-20 *Ma doḡtom evalonḡ môlô ma môlônim Lemambô anêḡ Lovak Mathenḡ tem êmô imbiḡ môlô ba waklavônḡ êḡ ma tem nêḡm abô êndêḡ môlô ek nonaḡ. Tem miḡ môlôda nonaḡ unim abô ami. Ba intu miḡ nôkô ba nonaḡ nena, ‘Yêlô nanaḡ malê?’ mena ‘nanaḡ aisê?’ ami.

21 * “Ma anyô loyaḡ tem yaḡ enaḡ yaḡ bêḡ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêḡ êndêḡ nakaduḡ. Ma avômena tem nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ lami lo taluvi ba nenaḡ ek nijik i vônô.

22 Ma môlô ma yenaḡ avômalô. Ba intu avômalô sapêḡ tem nêpôlik esak môlô. Ma doḡtom ḡê takatu ba imiḡ lôklokwaḡ aleba hayô anêḡ daḡ, ma Wapômbêḡ tem nêḡm i bulubiḡ.

* **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9

* **10:19-20:** Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26 * **10:21:** Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16

²³ Aêḡ ba avômalô malak te êv vovaḡ hadêḡ môlô, ma nôsôv ba unu malak yaḡ. Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô, tem nundum ku êḡ embenḡ Israeḡ denaḡ ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêm.

²⁴ * “Avômena ethak unyak ma miḡ bêḡ ek iniḡ kêdôḡwaga ami. Ma ḡê ku miḡ bêḡ ek iniḡ anyô bêḡ ami.

²⁵ * Avômalô elam lambô nena, ‘Ḥḡok Bêḡ Belsebul’ êḡ ma tem nindum aêḡ esak yani anêḡ avômalô aêḡ iyom. Avômena ewa kêdôḡwaga iniḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm. Ma ḡê ku ewa iniḡ anyô bêḡ anêḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm.

Nakô ek Wapômbêḡ iyom
(Luk 12:2-7)

²⁶ * “Aêḡ ba miḡ môlô nôkô ek ḡê takatu ba idum kambom takêḡ ami. Nôm takatu ba havuḡi hêk loḡ kapô, tem imbitak yaḡ. Ma abô takatu ba havuḡi, tem avômalô sapêḡ neyala.

²⁷ Aêḡ ba abô takatu ba yahananaḡ hadêḡ môlô hadêḡ bôlôvôḡ, êḡ ma nonaḡ êndêḡ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enaḡ thikuthik, êḡ ma numiḡ unyak vôv ba nodam ek avômalô nedanaḡ.

²⁸ * Miḡ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miḡ hatôm nijik vônô ami. Aêḡ ba intu nôkô ek Anyô Bêḡ iyom! Yani hatôm imbuliḡ môlônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk loḡ atum lôkmalâ.

* **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20 * **10:25:** Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17 * **10:28:** Lom 8:31; Jem 4:12

29 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuselen yaô ek eyañ. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama.

30 Ma donjom môlô ma Wapômbên bôk hakatun môlô sapên lemimkadôk ñauñ yôv.

31 *Aên ba môlô ma bên ek menak, ba intu miñ nôkô ami.

Minj mama esak Yisu ami

(Luk 12:8-9)

32 “Aên ba ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hasopa ya, intu tem yanañ imiñ Wakamik atu ba hamô malak len ma nena, ‘Ôpêntêk ma yenañ.’

33 *Ma ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanañ êndên Wakamik atu ba hamô malak len nena, ‘Yahathôn ôpên paliñ.’

Yisu hadum ba avômalô evak i vose

(Luk 12:49-53; 14:26-27)

34 “Yahalêm ek yanêm kôm janak êndên môlô! Ba intu miñ noson nena yahalêm ek yandum môlô kapôlômim êndôk biñ ami ma milôk.

35 Yahalêm ek

“ ‘namalô êmbôlin dôm êndên lambô, ma nalavi êmbôlin dôm êndên talêbô, ma namalô yanavi êmbôlin dôm êndên yanavi.

36 Anyô te lôk anên thalalen tem nêpôlik esak i.’

Maika 7:6

37 “Ma opalê atu ba lahaviñ lambô lo talêbô bên anôn hamôn ek ya, ôpên hatôm anyô ôv vathek ba miñ yenañ ami. Ma opalê atu ba lahaviñ nali bên

* **10:31:** Mat 6:26 * **10:33:** Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12

anôn̄ hamôn̄ ek ya, ôpôn̄ hatôm anyô ôv vathek ba min̄ yenañ ami.

38* Ma ôpatu ba min̄ hawa anên̄ alovalaññsin̄ ba hasopa ya ami, ôpôn̄ hatôm anyô ôv vathek ba min̄ yenañ ami.

39* Ma opalê atu ba hadum ku bôn̄ ek embatho anên̄ lôkmala loñ, êñ ma anên̄ lôkmala êñ tem nêm yak. Ma ôpatu ba hatak anên̄ lôkmala ek hasopa ya, ôpôn̄ tem embalon̄ anên̄ lôkmala loñ.

40* “Ma ôpatu ba hawa môlô thô, êñ ma hawa ya thô haviñ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, êñ ma hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviñ.

41 Ma ôpatu ba hayê plopet te ba hawa thô, êñ ma tem enja nô mavi êtôm atu ba plopet êñ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthôn̄ te ba hawa thô, êñ ma tem enja nô mavi êtôm atu ba anyô thêthôn̄ êñ hawa.

42 Ma ôpatu ba hayê anyô oyañ te hasopa ya ba hêv ñañ thilibuñ hadên̄ yani, yanañ avanôn̄ bin̄ êndên̄ môlô nena ôpôn̄ tem enja anên̄ vuli.”

11

1 Ma Yisu hadôn̄ anên̄ ñê ku laumin̄ ba lahavuju yôv, ma hatak loñ êñ ma hi hanañ Wapômbên̄ anên̄ abô lôk hadôn̄ avômalô hamô Galili anên̄ malak nenanena.

*Yisu hanañ abô hathak Jon anyô hathik ñañ
(Luk 7:18-35)*

* **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * **10:39:** Luk 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20

² Jon hamô koladôn ma halanô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êñ ma hêv anêñ nê ku doho ba i hadêñ yani

³ ek nenan injik yani liñ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêñ bôk habutiñ abô ek nê mêm êlêm mena yêlô nayabiñ anyô yañ?”

⁴⁻⁵ *Êñ ma Yisu hanañ viyañ, “Nôbônu ma nonañ êndêñ Jon esak nôm takatu ba mamu olanô lo ôyê. Nê maleniñ pusip êyê tak, ma nê veniñvuviñ even, ma nê palê lepla ibitak mavi, ma nê leñiñôndôn kôtôn elanô abô, ma nê ñama iviyô hathak lonbô, ma avômalô siv elanô Wapômbêñ anêñ Abô Mavi atu. Ba intu unu nonañ êndêñ Jon esak nôm takêñ.

⁶ Ma nê takatu ba êyê ya ba evalon inin êvhavin lon, nê môm lôk leñiñmavi.”

⁷ Jon anêñ nê ku êvôi denañ, ma Yisu hanañ abô hathak Jon hadêñ avômalô nena, “Bôk mômô u lon thiliv ek ôyê malê? Mômô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e?

⁸ Mi. Ma mômô u ek ôyê malê? Mômô u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô e? Mi. Nê takatu ba ik kwêv kêkêlô, ma êmô kiñ inin unyak ma miñ êmô lon thiliv ami.

⁹ Mômô u lon thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôn! Ma donjom yanañ êndêñ mômô nena Jon ma bêñ ek plopet sapêñ.

¹⁰ *Bôk eto hathak ôpêñ hêk Wapômbêñ anêñ kapy nena,

“ ‘Odanô, tem yanêm yenañ anyô ku te êmôn ek o,
ek enañ yenañ abô bêñ
ek êpôpêk lonôndê ek o.’

Malakai 3:1

* **11:4-5:** Ais 35:5-6; 61:1 * **11:10:** Luk 1:76

11 “Yanaŋ avanônŋ biŋ êndêŋ môlô nena Jon ma bêŋ ek avômalô pik sapêŋ. Avi te miŋ bôk havathu anyô te aêŋ ami ma mi. Ma doŋtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak, ôpêŋ ma bêŋ ek Jon.

12-13 * “Ma plopet sapêŋ lôk kapy a balabuŋ bôk enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ aleba lêk hayô Jon habitak haviŋ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêŋ hanaŋ abô ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak halêm hatôm ŋê vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak.

14 *Ma môlô lemimhaviŋ nodanô plopet takatu iniŋ abô ba nodanô! Wapômbêŋ anêŋ kapy hanaŋ nena Elia tem êlêm. Elia êŋ ma Jon.

15 Aêŋ ba môlô ŋê lôk lemôndônŋ ma nodanô abô êntêk katô!

16 “Yanaŋ aisê esak avômalô bôlônŋ êntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô loŋ ethak doŋtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

17 “ ‘Yêlô abi yeŋ beleŋ ek môlô nondo yeŋ,
ma doŋtom miŋ olo yeŋ ami.

Ma yêlô alaŋ asêŋ malêŋ ek môlô nodanŋ,
ma doŋtom miŋ olaŋ ami.’

18 “Ma avômalô bôlônŋ êntêk êtôm avômena takêŋ. Jon halêm ba hathak hatip ek nôm lo waiŋ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onaŋ nena ŋgôk hamô haviŋ yani.

19 *Ma doŋtom Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nôm lo waiŋ ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enaŋ, ‘Ôŋgô! Anyô êŋ hathak hayaŋ nôm lôk hanum waiŋ bêŋ anônŋ aleba intu halo molo.

* **11:12-13:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak

9:11-13 * **11:19:** Mat 9:14

Yani ma nê idum kambom lôk nê ewa takis iniñ anyô môlô.' Aêñ ba Wapômbêñ anêñ auk tem injik anôñ mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êñ ma thêthôn anôñ."

*Avômalô leñôndônj kôtônj
(Luk 10:13-15)*

²⁰ Yisu bôk hadum nômbithi bêñ anôñ yôv hamô malak doho ma avômalô takêñ miñ ele kapôlônjñ liliñ ami. Ba intu Yisu hathañ i

²¹ *ba hanañ, "Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi loma-loma. Ma doñtom bôk yandum nômbithi takêñ êmô Taia lo Saidon malêvônj, êñ ma kethenj oyañ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ñgavu esak leñj kadôk ek nede kapôlônjñ liliñ.

²² Odañô! Yahanañ avanônj êndênj môlô nena waklavônj atu ba Wapômbêñ endelêm ek endañô abô, êñ ma môlônim malaiñ tem bêñ anôñ êmônj ek avômalô Taia lo Saidon iniñ!

²³ * "Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athênj esak leñ e? Mi, môlô tem unu nê ñama iniñ loñ! Môlô bôk ôyê nômbithi loma-loma. Ma doñtom bôk yandum nômbithi takêñ êmô Sodom malêvônj, êñ ma tem netak iniñ kambom ma tem nêmbô denañ endeba lêk.

²⁴ *Odañô! Yanañ avanônj! Waklavônj atu ba Wapômbêñ endelêm ek endañô alalôaniñ abô, êñ ma môlônim malaiñ tem bêñ anôñ êmônj ek avômalô Sodom!"

* **11:21:** Ais 23; Ese 26:1-28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4

* **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12

*Wapômbêḡ anêḡ aseleḡ ma vumvum
(Luk 10:21-22)*

25 *Yôv ma Yisu hanaḡ, “Wakamik, O ma pik lo leḡ anêḡ alaḡ! Lêk huvuḡ anêḡ auk hadêḡ ḡê lôkauk lôk ḡê bêḡbêḡ, ma huik thô hadêḡ ḡê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêḡ athêḡ!

26 Wakamik, avanôḡ oda hosopa anêḡ lemhaviḡ ba intu hudum aêḡ.

27 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêḡ yôv. Ba anyô late miḡ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miḡ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ḡê takatu ba Nalum lahaviḡ injik O thô êndêḡ i iyom.

28 * “Môlô ḡê takatu ba udum ku bêḡ ba owa malaiḡ nôlêḡ êndêḡ ya ma tem yanêḡ lovak êndêḡ môlô.

29-30 *Yahathak yahatauviḡ ya hatôm anyô ku ba intu tem nômô mavi. Ma aseleḡ atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nôbô ma miḡ malaiḡ ami. Ba intu nôlêḡ êndêḡ ya ek noja yenaḡ auk.”

12

*Yisu ma Sabat anêḡ alaḡ
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)*

1 *Sabat te ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku i evenḡ ku kapô te. Ma anêḡ ḡê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êḡ kapô ba eyaḡ.

* **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15;
17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **11:29-30:** 1Jon 5:3 * **12:1:** Lo 23:25

2 *Palisi doho êyê ma enañ, “Ondañô! Abô balabun hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nôm ek nanğan ami. Ma doñtom anêm nê ku ibulin wakkavôn êñ!”

3 *Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêñ nê môlô ema kisi ba idum e?”

4 *Yani habitak hayô Wapômbên anêñ unyak mathen kapô ma hayañ polom atu ba mathen anôn. Polom êñ ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejan ba intu habulin abô balabun buên.

5 *Odañô abô te imbiñ. Môlô bôk osam abô te hamô abô balabun nena Sabat sapên ma nê êbôk da idum ku ba êv da hadên Wapômbên. Thêlô ethak ibulin abô balabun bô êntêk hathak Sabat. Ma doñtom thêlô ma kambom mi.

6 *Aên ba yanañ êndên môlô nena nômlate lêk hamô loñ êntêk ma nômbên lôk ek unyak mathen.

7-8 *Môlô bôk osam abô êñ yôv ba hanañ nena,
 “Yalenhavin môlô nônem kapôlômim êndên
 avômalô
 ma yahapôlik hathak da.” *Hosea 6:6*

“Ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma Sabat anêñ Alañ. Ba intu oyala abô êñ anêñ ôdôn, ma tem miñ hatôm notak malain êyômô ôpatu ba anêñ kambom mi ami. Mi.”

*Sabat ma Yisu hadum anyô ban hatyôk te mavi
 (Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)*

* 12:2: Kis 20:10 * 12:3: 1Sml 21:1-6 * 12:4: Wkp 24:5-9
 * 12:5: Nam 28:9-10 * 12:6: Mat 12:41-42 * 12:7-8: Mat 9:13

9 Yôv ma Yisu hatak buêḡ ma habitak hayô avômalô loḡ êḡ iniḡ unyak yeḡ kapô. Ma anyô baḡ hatyôk te hamô loḡ êḡ.

10 *Ma Palisi doho êbôlêm loḡôndê ek nenaḡ Yisu bêḡ ba intu enaḡ hik yani liḡ, “Kapyâ balabuḡ hanaḡ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk liḡḡ mavi êndêḡ Sabat mena mi e?”

11 *Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te anêḡ boksipsip hêv yak halôk lôv hadêḡ Sabat, ma ôpêḡ tem ni edadi boksipsip êḡ imbitak yaḡḡ mena mi e?”

12 Anyô ma bêḡ ek boksipsip. Ba intu kapyâ balabuḡ hanaḡ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndêḡ Sabat.”

13 Aêḡ ba Yisu hanaḡ hadêḡ ôpêḡ, “Oto bahem.” Ma hato baḡ ma baḡ vi kambom atu habitak mavi hathak loḡbô hatôm baḡ vi atu mavi.

14 *Êḡ ma Palisi iviyô ba i ethak doḡtom ma ekak abô ek nêpôm loḡôndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbêḡ anêḡ anyô ku

15 Yisu hayala nôḡ êḡ ba intu hatak loḡ êḡ ba hi. Ma avômalô bêḡ anôḡ esopa yani ba hadum iniḡ liḡḡ sapêḡ mavi.

16 *Ma Yisu hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ nenaḡ yani bêḡ êndêḡ anyôla ami.

17 Yisu hanaḡ aêḡ ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ ba bôk hanaḡ hadêḡ plopet Aisaia nena,

18 * “Ôpêntêk ma yenaḡ anyô ku atu ba bôk yahabi yabahaḡ hayô hêk yani yôv.

* **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16

* **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12 * **12:18:** Mat 3:17

Ôpêᶇ ma yalenᶇhaviᶇ yani bêᶇ anôᶇ, ma yakapôlônᶇ
 mavi ek yani;
 tem yanêm yenaᶇ Lovak Mathenᶇ êmô imbiᶇ
 ôpêᶇ,
 ma tem enaᶇ bêᶇ êndêᶇ avômalô nena tem
 nêm i bulubiᶇ.

19 Yani ma anyô bônônᶇ ba miᶇ hathak hanaᶇ abô
 lôk lôklala ami,
 ma miᶇ hathak hanaᶇ abô hamô loᶇ ekaksa
 ami.

20 Ma tem miᶇ edabêᶇ baselak atu hapu ba hêk pik
 ami,
 ma miᶇ imbi ayôk ᶇgathiniᶇ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom
 sapêᶇ nêᶇmô ku mavi vibinᶇ am.

21 Ma avômalô pik sapêᶇ tem nêᶇnêm malenᶇinᶇ êndêᶇ
 yani.” *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Vêᶇm ma ewa anyô te atu ᶇgôk habuliᶇ ba êlêm
 hadêᶇ Yisu. ᶇgôk êᶇ hadum ba ôpêᶇ madaluk
 pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêᶇ
 madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaᶇ
 abô.

23 Ma avômalô sapêᶇ esonᶇ kambom ba enaᶇ,
 “Yakô êntêk ma Devit anêᶇ Lim Lukmuk atu ba
 Wapômbêᶇ hêv halêm ek nêm alalô bulubiᶇ la?”

24 *Ma Palisi elanᶇô abô êᶇ ma enaᶇ, “ᶇgôk iniᶇ
 anyô bêᶇ Belsebul hêv lôklokwanᶇ hadêᶇ ôpêᶇ. Ba
 intu hatôm nêm ᶇgôk sapêᶇ vê êᶇjêk avômalô.”

* **12:24:** Mat 9:34; 10:25

25 Yisu hayala thêlônin̄ auk ba hanan̄, “Lon̄ bēn̄ te da inin̄ avômalô evaki vose hi ôdôn̄ ju, ên̄ ma lon̄ bēn̄ ên̄ tem ênjêk ngathinin̄. Ma malak te evaki vose hi ôdôn̄ ju, ên̄ ma tem nênen̄ yak. Ma ôdôn̄ te evaki vose hi ôdôn̄ ju, ên̄ ma tem nênen̄ yak aên̄ iyom.

26 Ma Sadañ hêv anên̄ ngôk vê, ên̄ ma hatôm evaki vose hi ôdôn̄ ju. Ba anên̄ lon̄ lôklin̄yak tem imin̄ majan̄ aisê? Mi.

27 Môlô onan̄ nena ngôk bēn̄ Belsebul hêv lôklokwan̄ hadên̄ ya ba yahêv ngôk vê. Ma môlônim avômalô idum ku ên̄ havin̄! Ma opalê intu hêv lôklokwan̄ hadên̄ thêlô ba idum ku mavi ên̄? Ngôk Bēn̄, e? Mi! Môlôda unim avômalô ik thô nena môlô onan̄ abôyan̄.

28 *Ma don̄tom Wapômbên̄ anên̄ Lovak Mather̄n̄ hêv lôklokwan̄ hadên̄ ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aên̄ ba oyala nena Wapômbên̄ anên̄ lon̄ lôklin̄yak lêk halêm yôv.

29 “Odan̄ô abô yan̄ imbin̄. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwan̄ yan̄ anên̄ unyak kapô ba enja anên̄ nômkama vani e? Mi anôn̄! Ôpên̄ embalon̄ anyô lôklokwan̄ ên̄ ba ekak lon̄ am, ên̄ ma yani hatôm enja anên̄ nômkama vani.

30 * “Ôpatu ba min̄ lahavin̄ ya ami, yani ên̄ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba min̄ hasup avômalô ba ethak don̄tom ami, ên̄ ma hatôm halupunin̄ i.

31 * “Aên̄ ba yan̄ êndên̄ môlô nena Wapômbên̄ tem nênen̄ avômalô inin̄ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enan̄ hathak Wapômbên̄ vê. Ma don̄tom anyô te hayê Lovak Mather̄n̄ anên̄ ku ba

* 12:28: Ap 10:38; 1Jon 3:8

* 12:30: Mak 9:40; Luk 9:50

* 12:31: Hib 6:4-6

hanaŋ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêŋ anêŋ ku’, êŋ ma Wapômbêŋ miŋ hatôm nêŋ kambom êŋ vê ênjêk ôpêŋ ami. Ma mi.

³² Ma anyô te hanaŋ abô kambom hathak Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu, ma Wapômbêŋ tem nêŋ ôpêŋ anêŋ kambom vê. Ma donɔtom anyôla hanaŋ abô kambom hathak Lovak Mathêŋ, êŋ ma Wapômbêŋ tem miŋ nêŋ ôpêŋ anêŋ kambom êŋ vê ami ma ênjêk thêthô.

Alokwaŋ kambom hathak hik anêŋ anôŋ kambom

(Luk 6:43-45)

³³* “Alokwaŋ mavi ma tem injik anôŋ mavi, ma alokwaŋ kambom ma tem injik anôŋ kambom aêŋ iyom. Ma anyô ethak êyê anêŋ anôŋ vêŋ ma eyala nena alokwaŋ mavi mena kambom.

³⁴* Môlô ma umya kambom anêŋ nali ba kapôlômim putup hathak nôŋ kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miŋ hatôm nonaŋ abô mavi ami!

³⁵ Anyôla hapesaŋ anêŋ nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô, êŋ ma tem enaŋ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesaŋ nômkama kambom lomaloma ba hamô yani kapô, êŋ ma tem enaŋ abô kambom iyom.

³⁶ “Odaŋô! Yanaŋ êndêŋ môlô! Wapômbêŋ tem êlêm ek endanô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenaŋ iniŋ kambom takatu ba bôk enaŋ hadêŋ avômalô vi lôk ibuliŋ i bêŋ.

³⁷ Wapômbêŋ tem endanô anêŋ abô ba enaŋ êndêŋ o nena o anyô thêthôŋ mena o anyô lokbaŋ.”

* **12:33:** Mat 7:16-20 * **12:34:** Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45

*Palisi leñihaviñ nêgê lavôñiñ te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)*

38 *Vêm ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô bal-abuñ doho enañ hadêñ Yisu, “Kêdônwaga, yêlô leñihaviñ undum lavôñiñ te ek injik thô nena Wapômbêñ hêv o ba hólêm.”

39-40 *Ma Yisu hanañ, “Môlô avômalô bôlônê êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhaviñ ya ami. Ba intu lemimhaviñ yandum lavôñiñ ek injik thô nena Wapômbêñ bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Waklô ma Jona hamiñ alim ñgwêk bêñ te kapô. Ma wak lô aêñ iyom ma tem Anyô Anêñ Nakaduñ atu êñjêk pik kapô. Lavôñiñ êñ iyom intu tem Wapômbêñ injik thô nena bôk hêv ya ba yahalêm.

41 *Sêbôk ma Jona hanañ abô hadêñ avômalô Ninive ba ele kapôlônñiñ liliñ. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ hamônê ek Jona. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ami. Ma waklavônê atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenañ môlônim kambom takêñ bêñ.

42 *Ma sêbôk ma Siba iniñ kwiniñ hatak anêñ loñ ma halêm anêñ loñ daim bomañ ek endañô Solomon anêñ auk mavi. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ ek Solomon. Ma donjom môlô ôdô anêñ nodañô. Ma waklavônê atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniñ kwiniñ êñ enañ môlônim kambom takêñ bêñ.”

* 12:38: Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30 * 12:39-40: Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17 * 12:41: Jna 3:5 * 12:42: 1Kin 10:1-10

*Ngôk hatup sin
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êᶇ ma hi havenᶇ loᶇ thiliv ek êmbôlêm loᶇ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miᶇ hapôm loᶇ te ami,

⁴⁴ ma tem enaᶇ nena, ‘Yatup sin yana unyak sêbôk esak loᶇbô.’ Ma hayô ba hayê nena unyak êᶇ lêk hamô oyaᶇ ma epesaᶇ ba lêk habitak mabuᶇ mavi.

⁴⁵ *Êᶇ ma tem ni êmbôlêm ᶇgôk bahenᶇvi ba la-havuju takatu ba iniᶇ lôklokwaᶇ hamôᶇ ek anêᶇ ba enja i imbiᶇ ek nimbitak nêyô unyak êᶇ kapô esak loᶇbô. Êᶇ ma ôpêᶇ tem êmô kambom anôᶇ ek yaᶇ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôᶇ êntêk tem nôpôm malaiᶇ êᶇ imbiᶇ.”

*Yisu anêᶇ talêbô lôk iviyaᶇ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

⁴⁶ Yisu hanaᶇ abô hadêᶇ avômalô denaᶇ ma anêᶇ talêbô lôk iviyaᶇ lenᶇᶇhaviᶇ nenaᶇ abô imbiᶇ yaᶇi ba intu êlêm imiᶇ unyak viyaᶇi.

⁴⁷ Ma anyô te hi hanaᶇ hadêᶇ Yisu, “Lemtambô lôk môlôviyaᶇ imiᶇ yaᶇi ba thêlô lenᶇᶇhaviᶇ nenaᶇ abô imbiᶇ o.”

⁴⁸ Ma Yisu hanaᶇ, “Opalê intu yenaᶇ wakatik lôk aiyaᶇ thêlô?”

⁴⁹⁻⁵⁰ *Ma habi baᶇ hayô hamiᶇ anêᶇ ᶇê ku ba hanaᶇ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak lenᶇ anêᶇ lahaviᶇ, intu yenaᶇ wakatik lôk aiyaᶇ ma livôᶇ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenaᶇ wakatik lôk aiyaᶇ thêlô.”

* 12:45: 2Pi 2:20 * 12:49-50: Lom 8:29

13

*Abô loṅ kapô hathak anyô hapaliv yaṅvêk
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)*

¹ Wak êṅ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêṅ daṅ ma halôk hamô biṅ.

²* Ma avômalô bêṅ anôṅ ekalabu yani siṅ ba intu hathak yeṅ te ba hi hamô, ma avômalô imiṅ liṅdaṅ habup hathak.

³ Ma hadôṅ avômalô hathak abô loṅ kapô bêṅ anôṅ. Ba hanaṅ nena, “Anyô te hi hapaliv anêṅ yaṅvêk halôk anêṅ ku.

⁴ Yani hapaliv yaṅvêk takêṅ ma vi halôk loṅôndê. Êṅ ma menak êpôm ba eyaṅ.

⁵ Ma doho halôk valu kikiliṅ ba intu hapup ketheṅ ek malê nena pik dokte iyom.

⁶ Ma doṅtom wak habi hayô hék ma hakapok ek malê nena anêṅ ngalôk ma bidoṅna.

⁷ Ma vi halôk loṅ yak lôkmaṅgiṅ kapô ba yak êṅ halumbak hayô yaṅvêk takêṅ vôv.

⁸ Ma doṅtom vi halôk pik mavi ba hik anôṅ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30.

⁹ Aêṅ ba môlô nê lôk lemôndôṅ ma nodanô abô êntêk katô!”

*Aisé ka Yisu hanaṅ abô loṅ kapô?
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Yisu anêṅ nê ku i hadêṅ yani ma enaṅ hik yani liṅ, “Aisé ba hothak honaṅ abô loṅ kapô hadêṅ avômalô?”

¹¹ Ma Yisu hanaṅ viyaṅ nena, “Wapômbêṅ lêk hik anêṅ auk loṅ kapô hathak anêṅ loṅ lôkliṅyak thô hadêṅ môlô. Ma miṅ hik thô hadêṅ thêlô ami.

* **13:2:** Luk 5:1-3

12* Ba anyô te hayala auk êḡ, ma tem Wapômbêḡ nêḡ auk doho imbiḡ ba imbitak bêḡ anôḡ. Ma doḡtom anyô te hathôḡ auk êḡ, ma anêḡ auk dokte atu ba ôpêḡ havalonḡ lonḡ tem yani nêḡ vê.

13* Ba intu yahananḡ abô lonḡ kapô hadêḡ thêlô ba “Êyê, ma doḡtom miḡ êyê katô ami.

Elanô, ma doḡtom miḡ elanô katô ba eyala abô êḡ anêḡ ôdôḡ ami.

14-15* Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô hik anôḡ hatôm bôk ba Aisaia hanaḡ,

“ ‘Avômalô iniḡ auk bôk thektheḡ
ba ibi leḡôndôḡ siḡ
ma ivuliv malenḡ siḡ.

Wak nômbêḡ intu ma tem nedanô abô,
ma doḡtom miḡ hatôm neyala anêḡ ôdôḡ ami.

Ma wak nômbêḡ intu ma tem nêgê nômlate,
ma doḡtom miḡ hatôm nêpôm anêḡ ôdôḡ ami.

Ba intu etak kambom êḡ
ma tem nêgê esak malenḡ
lôk nedanô êndôk leḡôndôḡ
ma neja êḡjêk iniḡ auk

ma nede i liliḡ ek yandum thêlô mavi.’ *Aisaia*
6:9-10

16* Ma môlô lêk ôyê ya hathak malemim daluk lôk olanô ya halôk lemim ôndôḡ. Ba intu lêk ômô mavi.

17 Odanô! Yananḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Sêbôk ma plopet lôk ḡê thêthônḡ bêḡ anôḡ leḡḡhiki ek nêgê nôḡ êntêk ba lêk môlô ôyê, ma doḡtom miḡ êyê ami.

* **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26 * **13:13:** Lo 29:4;
Jer 5:21 * **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27 * **13:16:** Luk
10:23-24

Ma leñiñhiki ek nedañô abô takêntêk ba lêk môlô olañô, ma donjom miñ elañô ami.

Abô loñ kapô hathak yañvêk anêñ ôdôn
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸“Aêñ ba tem yanañ abô loñ kapô hathak epaliv yañvêk anêñ ôdôn bêñ êndên môlô.

¹⁹Anyô te halañô abô hathak Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ma donjom miñ hayala anêñ ôdôn ami, êñ ma Sadañ hayô ba hawa yañvêk atu ba Wapômbên havatho halôk yani kapô vê. Êñ ma hatôm yañvêk atu ba halôk loñôndê.

²⁰⁻²¹“Ma ôpatu halañô abô ba hêvhaviñ kethen lôk lamavi ma donjom malaiñ lôk vovañ hapôm yani hathak Wapômbên anêñ abô ma hatak anêñ hêvhaviñ kethen oyañ, êñ ma hatôm yañvêk atu ba hêv yak halôk valu kikiliñ ba miñ habi ñgalôk ami.

²²* “Anyô te halañô abô ma donjom lahiki bêñ anôn hathak anêñ lôkmala pik êntêk lôk nômkama lomaloma lôk valuselen. Ma auk takên intu hasivun Wapômbên anêñ abô ba ôpên miñ hik anêñ anôn ami. Êñ ma hatôm yañvêk atu ba halôk yak lôkmanñin kapô.

²³“Ma anyô halañô Wapômbên anêñ abô ba hayala anêñ ôdôn êñ ma tem indum ku ba injik anôn mavi êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êñ ma hatôm yañvêk atu ba halôk pik mavi.”

Abô loñ kapô hathak kamun kambom

²⁴Yisu hanañ abô loñ kapô yañ nena, “Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ma aêntêk. Anyô te havatho yañvêk mavi halôk anêñ ku.

* **13:22:** Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

25 Ma avômalô i êk sôm, ma ôpêñ anêñ anyô lamaniñ te halêm havatho kamun kambom halôk ku kapô êñ haviñ ma hi.

26 Vêm ma nôm anôñ hadum ek êyôk, ma kamun kambom êñ havuak haviñ.

27 Ma nê eyabiñ ku i hadêñ ku alañ ma enañ hadêñ yani, ‘Anyô bêñ, bôk hovatho yanvêk mavi halôk anêm ku iyom. Aisé ka kamun kambom habitak haviñ?’

28 “Ma yani hanañ hadêñ thêlô, ‘Anyô te lamaniñ hathak ya ba hadum nôm êñ.’

“Ma nê ku enañ hik yani liñ, ‘Lemhaviñ yêlô nayavovon ku êñ e?’

29 “Ma donjom ku alañ hanañ, ‘Mi. Yahakô môlô noyavovon ba nosapu nôm mavi vê imbiñ kamun kambom.

30 Môlô nõndô luvi êmô endeba avômalô nedav nôm am. Êñ ma tem yanañ êndêñ nê ku takatu ba tem nedav nôm nena, “Môlô nusup kamun kambom sapêñ ba nokak lôkulôku ba nõndô êmô loñ nêmbôk esak atum. Ma nusup nôm anêñ anôñ ba notak êmô unyak nôm hamô.” ’ ’ ”

Abô loñ kapô hathak ava yaôna

(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Yisu hanañ abô loñ kapô te nena, “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak ma aêntêk. Anyô te hawa ava yaônate ba havatho halôk anêñ ku kapô.

32 Ava êñ ma yaôna lôk, ma donjom habitak alokwan daim ba hamôñ ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniñ unyak halôk anêñ ñaun.”

Abô loñ kapô hathakyis

(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)

³³ Yisu hanañ abô loñ kapô te nena, “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelan halôk palawa bêñ anôñ kapô, ma haveñ yam ma palawa sapêñ hathiñ bêñ.”

³⁴ Abô takêntêk ba Yisu hanañ hadêñ avômalô ma hanañ hathak abô loñ kapô iyom ma miñ hathak hadôñ i hathak abô yanđa ami

³⁵ ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet nena,
“Yavenbôlêk tem ekyav ba yanañ abô loñ kapô êndêñ môlô.

Ma yanañ Wapômbêñ anêñ auk lomaloma takatu ba havuñ hadêñ sêbôk ba yani hapesañ pik êntêk aleba lêk bêñ.” *Karya Yen*
78:2

Yisu hanañ kamuñ kambom anêñ ôdôñ bêñ

³⁶ Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêñ nê ku i ek yani ma enañ, “Nuñgwik abô loñ kapô atu ba hathak kamuñ kambom habitak ku kapô anêñ ôdôñ thô êndêñ yêlô.”

³⁷ Êñ ma hanañ, “Ôpatu ba havatho yanvêk mavi, êñ ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu.

³⁸ Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yanvêk mavi ma loñ lôkliñyak anêñ avômalô, ma kamuñ kambom ma anyô kambom anêñ avômalô.

³⁹ Anyô lamaniñ atu ba havatho yanvêk kambom, yani ma Sadañ. Avômalô takatu ba elav nôm, thêlô êñ ma hatôm añela. Nôm hayôk, êñ ma pik lo leñ anêñ dañ.

40-42 * “Pik lo leñ anêñ dañ hayô ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem nêñ anêñ añela ba ini anêñ loñ

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6

lôkliņyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêņ atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loņ atum lôkmala. Thêlô tem nedaņ kambom ba nesaņ veņiņbôlêk ôdôņ loņ. Nôm êņ hatôm avômalô takatu ba isup kamuņ kambom ba êbôk hathak atum.

⁴³ * “Ma donțom avômalô thêthôņ tem nimbitak êtôm wak anêņ deda ba nêmo Lambô anêņ loņ lôkliņyak. Aêņ ba môlô ņê lôk lemôndôņ ma nodanô abô êntêk katô!”

Abô loņ kapô hathak ivuņ nôm mavi te

⁴⁴ “Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma hatôm ku kapo te ba ivuņ nôm mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nôm mavi êņ. Ma havuņ halôk loņbô. Yani lamavi ba hêv anêņ nômkama sapêņ ek nênem vuli. Ma hawa valuselen ba hêv hadêņ ku atu ba nôm mavi êņ hamô anêņ alaņ ek enja ku êņ.”

Abô loņ kapô hathak kômkom mavi

⁴⁵ “Abô loņ kapô te haviņ nena Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuselen te habôlêm kômkom kêkêlô ek nênem vuli.

⁴⁶ Yani habôlêm aleba hapôm kômkom kêkêlô anêņ dôêņ te ba anêņ vuli bêņ anôņ. Êņ ma hi hêv anêņ nômkama sapêņ ek nênem vuli. Ma hawa valuselen ba hi hêv kômkom kêkêlô êņ hathak.”

Abô loņ kapô hathak yakseņ

⁴⁷ “Abô loņ kapô te hathak loņbô nena Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma hatôm aêntêk. Nê ibi yakseņ halôk kasukthôm êvôv alim lomaloma aleba putup.

* **13:43:** Dan 12:3

48 Êᶇ ma êvôv yakseᶇ hathak liᶇdaᶇ. Ma êlôk êmô ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma doᶇtom alim kambom ma ibi hi.

49 Ba intu waklavôᶇ pik lo leᶇ anêᶇ daᶇ ma Wapômbêᶇ tem indum aêᶇ iyom. Ba anêᶇ aᶇela tem nêlêm neja ᶇê kambom vê êᶇjêk ᶇê thêthônᶇ malêvôᶇ

50 *ba nimbi êndôk loᶇ atum lôkmala. Thêlô tem nedaᶇ kambom ba nesaᶇ veᶇiᶇbôlêk ôdôᶇ loᶇ.”

51 Ma Yisu hanaᶇ hik anêᶇ ᶇê ku liᶇ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêᶇ anêᶇ ôdôᶇ e?”

Ma thêlô enaᶇ hadêᶇ yani, “Intu êᶇ.”

52 Êᶇ ma yani hanaᶇ hadêᶇ thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuᶇ te halaᶇô abô ba hawa auk hathak Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak, yani êᶇ hatôm unyak te anêᶇ lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nôᶇ mavi lukmuk lôk bô haviᶇ ba hêv hadêᶇ avômalô.”

*Plopet ma athêᶇ mi hêk anêᶇ malak ôdôᶇ
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)*

53 Yisu hanaᶇ abô loᶇ kapô takêᶇ yôv ma yani hatak loᶇ êᶇ.

54 *Ma hi yanida anêᶇ malak ôdôᶇ. Ma hadônᶇ avômalô hamô iniᶇ unyak yeᶇ aleba esoᶇ kambom ba enaᶇ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêᶇ êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi?”

55 *Ôpêᶇ ma anyô halav unyak te anêᶇ nakaduᶇ ma anêᶇ talêbô ma Malia. Ma anêᶇ iviyaᶇ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas.

* 13:50: Mat 13:42; Luk 13:28 * 13:54: Jon 7:15 * 13:55: Jon 6:42

⁵⁶ Ma anêḡ livi êmô loḡ êntêk haviḡ. Ma aisê ka anyô êḡ hatôm idum nôm takêḡ?”

⁵⁷* Ma thêlô enaḡ aêḡ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Plopet hawa athêḡ bêḡ hêk malak yaḡ. Ma donḡtom anêḡ malak ôdônḡ lôk anêḡ thalaleḡ ma hatôm anyô athêḡ mi.”

⁵⁸ Aêḡ ba intu miḡ hadum nômbithi bêḡ anônḡ hêk loḡ êḡ ami ek malê nena thêlô miḡ êvhaviḡ yani ami.

14

Ik Jon anyô hathik ḡaḡ vônô

(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Wak êḡ ma Anyô Bêḡ Helot Antipas halanô abô hathak nôm takatu ba Yisu hadum.

² Êḡ ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Ôpêḡ ma Jon anyô hathik ḡaḡ iyom intu haviyô hathak loḡbô. Ba intu yani hawa lôklokwaḡ ba hadum nômbithi takêḡ.”

³⁻⁴ *Sêbôk ma Helot hawa yaḡ Pilip anêḡ avi Helodias vani. Ba Jon hanaḡ hadêḡ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubuliḡ abô balabuḡ.” Êḡ ma Helot hêv anêḡ ḡê ku ba i evaloḡ Jon ba ekak ma êdô hamô koladônḡ.

⁵ *Avômalô leḡḡhabî nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma donḡtom hakô ek avômalô.

⁶ Anyô doho êlêm eyaḡ nôm haviḡ Helot ek leḡḡhabî anêḡ waklavônḡ talêbô hawa yani. Ma

* **13:57:** Jon 4:44 * **14:3-4:** Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20

* **14:5:** Mat 21:26

Helodias nalavi halêm haloyeᅇ hamiᅇ thêlô malêvôᅇ. Ma Helot hayê ba lamavi anêᅇ dôêᅇ.

⁷ Êᅇ ma Helot havak abô haviᅇ yani nena, “Yanaᅇ avanôᅇ biᅇ dake nena honaᅇ hik ya liᅇ hathak nômlate ek yanêᅇ êndêᅇ o, êᅇ ma tem yanêᅇ iyom.”

⁸ Ma talêbô hêv auk hadêᅇ nalavi ek enaᅇ nena, “Yaleᅇhaviᅇ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêᅇ êndêᅇ ya!”

⁹⁻¹⁰ Ma kiᅇ halaᅇô ba lamalainᅇ. Ma doᅇtom bôk havak abô halôk ᅇê bêᅇbêᅇ maleᅇᅇᅇ yôv ba intu hanaᅇ hadêᅇ ᅇê ku ba i koladôᅇ ma edabêᅇ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanaᅇ.

¹¹ Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêᅇ avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêᅇ talêbô.

¹² Ma Jon anêᅇ ᅇê ku elañô ma êlêm ewa anêᅇ liᅇkupik ba i elav. Elav vêᅇ ma i enaᅇ hadêᅇ Yisu.

Yisu havakôᅇ avômalô hatôm 5,000

(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

¹³ Yisu halaᅇô abô êᅇ vêᅇ ma hatak loᅇ êᅇ ma hathak yeᅇ te ba hi loᅇ thiliv bute. Ma avômalô bêᅇ anôᅇ elañô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniᅇ malak ma evenᅇ yani yam ba i.

¹⁴ Ma Yisu hathak liᅇ ma hayê avômalô bêᅇ anôᅇ lêk êᅇ yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniᅇ ᅇê lôk liᅇᅇ mavi.

¹⁵ Yaᅇsiᅇ hayô ma anêᅇ ᅇê ku êlêm ma enaᅇ, “Lêk yaᅇsiᅇ ma alalô amô loᅇ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nêᅇᅇ iniᅇ nôᅇ vuli.”

16 Ma donjom Yisu hanañ nena, “Mi! Thêlô nêmo. Mólô da nobakôn i.”

17 Ma donjom thêlô enañ, “Yêlôaniñ polom bahenji ma alim ju iyom.”

18 Êñ ma Yisu hanañ, “Noja nôlêm.”

19 *Ma hanañ hadên avômalô nena, “Nôndôk nômo kamuñ takêntêk.” Ma hawa polom bahenji lôk alim ju atu ma hêv ma hathak len ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadên anên nê ku, ma nê ku ewa ba ibi sam ba êv hadên avômalô nômbên atu.

20 Ma avômalô sapên eyañ ba lenjiviyak. Ma nôm wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju.

21 Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôm êñ haviñ miñ ekatuñ i ami.

*Yisu havenj kasukthôm anên dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)*

22 Vêm ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena nesak yen ba nêmoñ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nê avômalô ba ini am.

23 *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eten mek. Bôlôvôn hayô ma yani hamô dum êñ denañ.

24 Ma yen lêk hi kasuk malêvôn ma lovak hayuv ba hamô yen lon hale hi ba intu ñañ budum hik ba yen êñ halelela liliñ kambom.

25 Habobo tem eyañ ma yani havenj kasuk anên dômlê ba hi hadên anên nê ku.

26 *Ma anên nê ku êyé yani havenj kasuk anên

* 14:19: Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

* 14:23: Luk 6:12; 9:28

* 14:26: Luk 24:37

dômlê ma êkô kambom ba enaŋ nena, “Anyôla dahô!” ba elan boloba.

27 Ma kethen oyaŋ ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô miŋ nôkô ami ma nômô yaô! Ya êntêk!”

28 Êŋ ma Pita hanaŋ, “O Anyô Bêŋ Yisu, ma onan ek yamben kasuk anêŋ dômlê ba yasôk êndêŋ o.”

29 Ma Yisu hanaŋ, “Ôlêm.”

Êŋ ma Pita hatak yeŋ ma haven kasuk anêŋ dômlê ba hi.

30 Ma donjom hayê lovak hayuv ba hakô. Êŋ ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêŋ! Nêm ya sa!”

31 *Kethen oyaŋ ma Yisu havalon yani. Ma hanaŋ, “O anyô hôêvhaviŋ yaôna lôk. Hoson nena hatôm yayabiŋ o ami e?”

32 Ma thai ethak yeŋ ma lovak bêŋ êŋ hama.

33 Aêŋ ba nê takatu ba êmô yeŋ elek veniŋdôn lêlô ma êkôm ba êv yeŋ ba enaŋ, “Avanôn biŋ! O ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ.”

Yisu hadum avômalô lôk lijiŋ mavi hêk Genesalet (Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)

34 Thêlô ethak liŋdan vi tuvulu anêŋ Genesalet.

35 Ma avômalô lon êŋ êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô haven malak lon êŋ sapêŋ. Ma ewa iniŋ nê lôk lijiŋ sapêŋ ba i hadêŋ Yisu.

36 *Ma eteŋ Yisu ba enaŋ ek nê lôk lijiŋ nêsôm anêŋ kwêv anêŋ dan iyom. Ma sapêŋ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

* 14:31: Mat 8:26; Mak 4:39 * 14:36: Mat 9:20-21

15

Yisu hanaŋ hathak nôm takatu ba tem indum anyô lelaik

(Mak 7:1-23)

¹ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ doho êlêm anêŋ Jelusalem ba i hadêŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena,

² “Bumalô iniŋ abô majaŋ hanaŋ ek alalô nasik baheniŋ vêmam ka miŋ anŋaŋ nôm ek indum Wapômbêŋ lamavi. Ma aisê ka anêm nê ku ibuliŋ abô êŋ ba miŋ ithik baheniŋ ami?”

³ Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Aisê ka môle ubuliŋ Wapômbêŋ anêŋ abô balabuŋ ba osopa môle da unim abô majaŋ?”

⁴ *Hatôm Wapômbêŋ hanaŋ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathaŋ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêŋ vônô.’

⁵ Ma doŋtom môle othak onaŋ nena anyôla hanaŋ hadêŋ lami nena, ‘Yenaŋ nômkama takatu ba hamô ek yanêm mamu sa, êŋ ma bôk yahananaŋ nena tem yanêm êndêŋ Wapômbêŋ êtôm da.

⁶ Ba intu miŋ hatôm yanêm mamu sa ami.’ Êŋ ma hatôm môle ôvôliŋ dômim ek Wapômbêŋ anêŋ abô ba osopa libumi iniŋ bôk lo loŋ.

⁷ Môle nê kambom! Môle udum ba avômalo eson nena môle nê wapôm. Ma doŋtom môle ma nê palon anôŋ ba plopêt Aisaia anêŋ abô lêk hik anôŋ ba hanaŋ nena,

⁸ “ ‘Avômalo êntêk êbô yenaŋ athêŋ hathak veŋiŋbôlek oyaŋ.

* 15:4: Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16

Ma donjom kapôlônin ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yeŋ oyaŋ hadêŋ ya.

Ma ethak enaŋ thêlôda inin abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ abô.” ’ ’ *Aisaia 29:13*

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu ba êlêm hadêŋ yani ma hanaŋ nena, “Môlô nodanô ba noyala katô.

¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayaŋ halôk abôlêk min hadum yani habitak lelaik ami. Ma donjom nôm takatu ba anyô hanaŋ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

¹² Vêm ma nê ku êlêm enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Ondanô. Palisi elaŋô anêm abô êntêk ba lêk leŋinmaniŋ kambom hathak o.”

¹³ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem esapu nôm lôk ngalôk takatu ba min yani havatho ami.

¹⁴ *Ba min môlô nodanô nê takêŋ inin abô ami. Thêlô ma nê maleŋin pusip ba idum ek nendom avômalô vi emben leŋônê. Ma anyô mapusip yaŋ halom anyô mapusip yaŋ haveŋ leŋônê, êŋ ma tem luvi nênem yak êndôk lôv.”

¹⁵ Êŋ ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu nena, “Nunŋwik abô leŋ kapô êŋ anêŋ ôdôn thô êndêŋ yêlô.”

¹⁶ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô ôthôn haviŋ e?

¹⁷ Ondanô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamin anyô lasoam vêm ma hale yaŋ ba hi.

* **15:11:** Mat 12:34 * **15:14:** Luk 6:39; Lom 2:19

18 Ma donjom nô m takatu ba hamô anyô kapô ba hanañ hale abôlêk, êñ ma habitak anêñ anyô kapô ba intu hadum ôpêñ habitak lelaik.

19 Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlônñ ba hale yaiñ: auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek haviñ anyô yañ yanavi lôk sek waliliñ ma vani lôk enañ abôyañ hathak anyô yañ ba idum abô ek yani lôk enañ abô kambom hathak anyô vi.

20 Aêñ ba anyô hayañ nô m ba miñ hathik bañ ami, nô m êñ miñ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêñ habitak lelaik.”

*Avi Kenan te hêvhaviñ Yisu
(Mak 7:24-30)*

21 Yisu hatak loñ êñ ma hi hamô habobo Taia lo Saidon.

22 Ma avi Kenan te hamô loñ êñ ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêñ! Devit anêñ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Nğôk habuliñ yenañ avena kambom anôñ.”

23 Ma donjom yani bônônñ iyom aleba ñê ku êlêm ma enañ nena, “Avi êntêk halam kaêk havenñ alalô yam bôsahe! Onañ ek yani ni!”

24 *Êñ ma hanañ viyañ nena, “Wapômbêñ hêv ya ba yahalêm hadêñ avômalô Israe l takatu ba even mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”

25 Ma avi atu halêm ma halek vadônñ lêlô ma hanañ, “Anyô bêñ, nêm ya sa!”

26 Ma hanañ hadêñ avi êñ nena, “Kambom ek nakaliv avômena iniñ nô m êndêñ avuñ.”

* 15:24: Mat 10:6

27 Avi êᶇ hanaᶇ, “Anyô Bêᶇ, êᶇ ma avanôᶇ. Ma donᶇtom avuᶇ ethak eyaᶇ alaᶇsi iniᶇ nôm mapmap.”

28 Yisu hanaᶇ, “O avi hôêᶇhaviᶇ bêᶇ anôᶇ ba Wapômbêᶇ tem êndôk esak anêm lemhaviᶇ.” Ma avi êᶇ nalavi habitak mavi hathak loᶇbô.

Yisu hadum avômalô lôk liᶇᶇ bêᶇ anôᶇ mavi

29 Ma Yisu hatak loᶇ êᶇ ma habup hathak kasukthôm anêᶇ Galili. Vêm ma hathak dumlolê te ba hi hamô.

30 Ma avômalô bêᶇ anôᶇ êlêm hadêᶇ yani ma ewa ᶇê veᶇiᶇvuviᶇ, lôk ᶇê maleᶇiᶇ pusip, lôk ᶇê veᶇiᶇ lo baheᶇiᶇ thoᶇho, lôk ᶇê veᶇiᶇbôlêk putup, lôk ᶇê liᶇᶇ lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi.

31 *Ma avômalô êyê ᶇê veᶇiᶇbôlêk putup enaᶇ abô, lôk ᶇê veᶇiᶇ lo baheᶇiᶇ thoᶇho ibitak mavi, ma ᶇê veᶇiᶇvuviᶇ even, lôk ᶇê maleᶇiᶇ pusip êyê tak. Ma thêlô esoᶇ kambom ba êbô Israeᶇ iniᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ athêᶇ.

*Yisu havakôᶇ avômalô hatôm 4,000
(Mak 8:1-10)*

32 *Yisu halam anêᶇ ᶇê ku êlêm ma hanaᶇ hadêᶇ i nena, “Yaleᶇ hik ya hathak avômalô nômbêᶇ êntêk. Thêlô bôk êmô haviᶇ ya hatôm wak lô ba iniᶇ nôm lêk mi. Ma yahadó yanêm thêlô ba ini oyaᶇ. Yakô tem maleᶇiᶇ etaba êndôk loᶇᶇndê ba nêᶇnêm yak.”

* 15:31: Mak 7:37 * 15:32: Mat 14:14

33 Ma anêḡ ḡê ku enaḡ nena, “Alalô amô loḡ thiliv ma avômalô bêḡ anôḡ ba intu naja nôḡ anêḡ êsê ba nanêḡ êndêḡ i?”

34 Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaḡ nena, “Polom bahenḡvi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”

35 Ma Yisu hanaḡ hadêḡ avômalô nôḡbêḡ atu nena nêḡdôk nêḡmô biḡ.

36 Êḡ ma hawa polom bahenḡvi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku. Ma ḡê ku ewa ba ibi sam hadêḡ avômalô.

37 Sapêḡ eyaḡ ba lenḡḡviyak ma ḡê ku isup nôḡ wata halôk vak sam bahenḡvi ba lahavuju.

38 Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaḡ nôḡ êḡ haviḡ miḡ ekatuḡ i ami.

39 Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yenḡ ba hi Magadala.

16

*Palisi lo Sadyusi lenḡḡhaviḡ nêḡê lavôḡḡḡ te
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)*

1 *Palisi lo Sadyusi doho êlêḡ hadêḡ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enaḡ hadêḡ yani nena, “Undum lavôḡḡḡ te ek injik thô nena Wapômbêḡ hêv o ba hôlêḡ mena mi e?”

2 Ma Yisu hanaḡ nena, “Yaḡsiḡ ma môlô othak onaḡ nena, ‘Sômuyum mavi, êḡ ma wak mavi tem êḡjêk sawa daim.’”

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16

³ Ma lôkbôk ma môlô othak onañ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala lenjêlvôñ anêñ kobom katô. Ma donjom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêñ ôdôñ, ma môlô ôthôñ paliñ denañ.

⁴ *Môlô avômalô bôlôñ êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhaviñ ya ami. Môlô lemimhaviñ yandum lavôñiñ ek injik thô nena Wapômbêñ bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Môlô tem nôngô Jona anêñ lavôñiñ iyom.” Êñ ma Yisu hatak thêlô ba hi.

*Abô loñ kapô hathak Palisi lo Sadyusi iniñ yis
(Mak 8:14-21)*

⁵ Yisu lôk anêñ nê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêñ nê ku lenjipaliñ polom ba miñ ewa haviñ ami.

⁶ *Ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Noyabiñ am esak Palisi lo Sadyusi iniñ yis.”

⁷ Ma nê ku enañ abô hadêñ thêlôda nena, “Alalô miñ awa polom ami ba intu hanañ abô êntêk la.”

⁸ Ma donjom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ, “Môlô nê ôêvhaviñ yaôna lôk. Onañ hathak miñ owa polom ami eka?”

⁹ *Môlô ôthôñ denañ e? Miñ lemimhabi polom bahenji atu ba avômalô 5,000 bôk eyañ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôm wata halôk?

¹⁰ *Ma polom bahenji ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma donjom vak sam vithê intu bôk usup nôm wata halôk ba lemimpaliñ?

* **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **16:6:** Luk 12:1 * **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38

11 “Môlô ôthôn yenañ auk denañ ba oson nena yahanañ abô hathak polom e? Noyabiñ am ek Palisi lo Sadyusi iniñ yis!”

12 Êñ ma ñê ku eyala Yisu anêñ auk. Yani hanañ nena thêlô neyabiñ i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôn avômalô hathak auk lokbañ. Ma miñ hanañ hathak yis atu ba avômalô enjabôm polom hathak ami.

Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Yisu habitak hayô Sisalia Pilipai ma hanañ hik ñê ku liñ nena, “Avômalô iniñ auk aisê? Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma opalê?”

14 *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ. Ma doho enañ nena o Elia. Ma vi enañ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”

15 Ma hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

16 *Êñ ma Saimon Pita hanañ nena, “O ma Mesia, Wapômbêñ lôkmala anêñ Nakaduñ atu ba hêv ek nêma anêñ avômalô bulubiñ.”

17 *Ma hanañ viyañ, “Saimon, Jona anêñ nakaduñ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miñ hik auk êñ thô hadêñ o ami, ma mi. Wakamik atu ba hamô malak leñ, yani êñ intu hik auk êntêk thô hadêñ o.

18 *Ma yanañ êndêñ o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenañ avômalô takatu ba êvhaviñ êyô êmô

* **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **16:16:** Jon 6:69

* **16:17:** Gal 1:15-16 * **16:18:** Jon 1:42; Ep 2:20 * **16:18:** Athên êñ anêñ ôdôn nena ‘valu’.

valu êḡ. Ma nômlate miḡ hatôm imbuliḡ avômalô ôdôḡ êḡ ba nema ami ma mi.

19 *Tem yanêm loḡ lôkliḡyak anêḡ vovalenḡ êndêḡ o. Nôm takatu ba hubutiḡ hamô pik ma tem yambutiḡ ênjêk lenḡ aêḡ iyom. Ma nôml takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk lenḡ aêḡ iyom.”

20 Ma hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku ek miḡ nenaḡ êndêḡ anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

*Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

21 Pita hanaḡ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêḡ ku yaḡ hayô nena êndôḡ anêḡ ḡê ku, “Tem ya-sopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba yana Jelusalem. Ma Islael iniḡ ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ tem nênlêm vovaḡ êndêḡ ya. Ma Wapômbêḡ tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liḡ imbiyô esak loḡbô.”

22 Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaḡ ba hanaḡ nena, “Anyô Bêḡ, mi anôḡ! Nôm êḡ miḡ hatôm êpôm o ami ma mi anôḡ!”

23 Yisu hik i liliḡ ma hanaḡ hadêḡ Pita, “Sadaḡ, nu daḡ! Hosopa anyô iniḡ auk iyom ma miḡ hosopa Wapômbêḡ anêḡ auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô.”

24 *Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êḡ ma êmbôliḡ dôml êndêḡ yanida ma enja anêḡ alovalaḡaḡsiḡ ba esopa ya.

25 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêḡ anôḡ

* **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23 * **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27

* **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

hathak anêḡ lôkmala pik, anêḡ lôkmala êḡ tem nêḡ yak. Ma doḡtom ôpatu ba hatak anêḡ lôkmala ek hasopa ya, yani êḡ tem enja lôkmala anôḡ.

26 * “Anyô te hawa nômkama pik sapêḡ ma doḡtom miḡ hasopa Wapômbêḡ anêḡ abô ami ba anêḡ lôkmala hêv yak, êḡ ma tem yani êḡ mavi e? Mi anôḡ, tem enja vovaḡ. Ma anyôla hatôm nêḡ nômlate êḡndêḡ Wapômbêḡ ek enja anêḡ lôkmala esak loḡbô e? Mi anôḡ!

27 * Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêḡ imbiḡ aḡela ba embaloḡ Lambô anêḡ lôklokwaḡ lôk deda lôkmaḡḡiḡ. Êḡ ma tem yani nêḡ vuli êḡndêḡ avômalô sapêḡ êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêḡ vuli.

28 Yanaḡ avanôḡ êḡndêḡ môlô nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêḡ imbiḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak. Ma môlô vi atu ba lêk umiḡ loḡ êḡntêk tem nôḡmô lôkmala denaḡ ma ôḡḡô nôḡm êḡ imbiḡ.”

17

Yisu liḡkupik habitak yaḡda (Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Wak baherḡvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviḡ anyô loyaḡ Jems lo Jon ba ethak dumlôlê daim bêḡ te ba i. Ma thêlô iyom êḡmô dumlôlê êḡ.

2 *Êḡ ma Yisu liḡkupik habitak yaḡda hêk thêlô maleḡiḡ. Ma thohavloma hatôm wak anêḡ deda, ma anêḡ kwêv sapêḡ habitak thapuk hatôm deda.

* **16:26:** Mat 4:8-9 * **16:27:** Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12 * **17:2:** 2Pi 1:16-18

³ Ma kethen oyan ma Mose lo Elia êyô ma enan abô haviņ Yisu ba thêlô êyê.

⁴ Êņ ma Pita hanaņ hadêņ Yisu, “Anyô Bêņ, mavi anôņ eklêk alalô amô loņ êntêk. Lemhaviņ ma tem yandav unyak lôkkupik lokwanjlo, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

⁵ *Pita hanaņ abô denaņ ma buliv mabuņ anôņ te hayô hava thêlô siņ. Ma abô te halêm anêņ buliv êņ kapô nena, “Intu ma yenaņ Okna atu ba yalenhaviņ videdaun. Ma ya kapôlôņ mavi hathak yani. Ba nodanô anêņ abô!”

⁶ Nê ku elanô abô êņ ma êkô ba elan boloba ba êlôk êk pik.

⁷ Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanaņ, “Numbiyô, miņ nôkô ami.”

⁸ Êņ ma thêlô eson êyê ma Yisu iyom hamiņ. Ma anyô ju atu ma mi.

⁹ Vêm ma etak dumlolê êņ ba êlôk ele i ma Yisu hanaņ lôklokwan nena, “Môlô miņ nonaņ nôm atu ba ôyê bêņ êndêņ anyôla ami endeba Wapômbêņ injik Anyô Anêņ Nakaduņ atu liņ imbiyô ênjêk ŋama esak loņbô am.”

¹⁰ *Nê ku enaņ hik Yisu liņ nena, “Aisê ka nê lôkauk hathak abô balabuņ enaņ nena Elia tem êmôn ba êlêm vêm ka Mesia?”

¹¹ Êņ ma Yisu hanaņ, “Avanôn! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapêņ imbitak mavi esak loņbô.

¹² *Ma donțom yanaņ êndêņ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô êthôn yani paliņ ba esopa

* **17:5:** Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

* **17:10:** Mal 4:5 * **17:12:** Mat 11:14

iniñ leniñhaviñ iyom ba idum kambom lomaloma hadêñ yani. Ma tem nêñêm vovañ êndêñ Anyô Anêñ Nakaduñ atu aêñ iyom.”

¹³ *Nê ku elañô abô êñ, ma eyala nena Yisu hanañ abô hathak Jon anyô hathik ñañ.

*Yisu hêv ñgôk vê hêk okna te
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)*

¹⁴ Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêñ anôñ lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêñ Yisu ma halek vadôñ lêlô hêk yani ma,

¹⁵ ma hanañ, “Anyô Bêñ, nêñ kapôlôm ek yenañ okna. Yani hawa lijiñ hama yak ba hathak hêv yak halôk ñañ lôk atum. Ma vovañ bêñ hathak hapôm yani.

¹⁶ Ma yahawa hi hadêñ anêñ nê ku, ma donjom thêlô miñ hatôm nindum yani mavi ami.”

¹⁷ Ma Yisu hanañ, “Yahamô haviñ môlô sawa daim ma donjom miñ ôêvhaviñ ami ma owa auk lokbañ aleba yakapôlôñ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êñ êlêm!”

¹⁸ Ma hathañ ñgôk ba ñgôk hatak okna êñ ma kethañ oyañ ma habitak mavi.

¹⁹ *Nê ku i hadêñ Yisu ma enañ, “Aisê ka yêlô miñ hatôm nanêñ ñgôk êñ vê ami?”

²⁰⁻²¹ *Êñ ma Yisu hanañ, “Môlô miñ hatôm ami ek malê nena môlônim ôêvhaviñ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêñ anôñ ek môlônim ôêvhaviñ! Yanañ avanôñ êndêñ môlô. Môlônim ôêvhaviñ hatôm ava yaônate iyom, êñ ma hatôm nonañ

* **17:13:** Luk 1:17 * **17:19:** Mat 10:1 * **17:20-21:** Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2

êndêḡ dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyan’, êḡ ma tem ni. Ma môlô hatôm nundum nômbêḡ intu sapêḡ!”*

*Yisu hanaḡ bôlôḡ yanḡ hathak anêḡ ḡama
(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)*

²²*Yisu lôk anêḡ ḡê ku sapêḡ ethak doḡtom halôk Galili ma hanaḡ hadêḡ i nena, “Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô baheḡiḡ.

²³Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani liḡ imbiyô esak loḡbô.” ḡê ku elanô abô êḡ ma leḡiḡmalaiḡ kambom.

Yisu hêv da unyak mathenḡ

²⁴*Yisu lôk anêḡ ḡê ku i êyô Kapaneam ma ḡê ewa da unyak mathenḡ êlêm ma enaḡ hik Pita liḡ, “Môlônim kêdôḡwaga hathak hêv da unyak mathenḡ e?”

²⁵Ma Pita hanaḡ, “Intu êḡ. Yani hathak hêv.”

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanaḡ hik yani liḡ hamôḡ, “Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêḡ iniḡ kiḡ ethak ewa da anêḡ opalêla? Thêlôdaniḡ nali mena avômalô vi?”

²⁶Ma hanaḡ, “Ewa anêḡ avômalô vi.”

Aêḡ ba Yisu hanaḡ, “Nali ma miḡ ethak êv da êḡ ami.

²⁷Ma doḡtom yahadô alalô nanêm malaiḡ êndêḡ ḡê takêḡ. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môḡ atu ba hôvôv, êḡ ma onja ba okyav

* **17:20-21:** ḡê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ovak balabuḡ ek nôm ba oteḡ mek iyom ma hatôm nêḡ ḡgôk lôklokwaḡ anêḡ aêḡ vê. * **17:22:** Mat

16:21 * **17:24:** Kis 30:13; 38:26

abôlêk. Ma tem nôngô valuselen te hamiņ kapô. Onja valuselen êņ ba nêġm êndêņ nê êņ ek êtôm da unyak mathen.”

18

Opalê intu bêņ hêk Wapômbêņ anêņ loņ lôklinyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

¹*Wak êņ ma nê ku êlêġm hadêņ Yisu ma enaņ hik yani liņ, “Opalê te tem imbitak anyô lôk athêņ bêņ êġmô Wapômbêņ anêņ loņ lôklinyak kapô?”

²Ma Yisu halam amena te halêġm ma hadô hamiņ thêlô malêvôņ

³*ma hanaņ, “Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena miņ otak unim kobom ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êņ ma môlô tem miņ numbitak nôyô Wapômbêņ anêņ loņ lôklinyak kapô ba unu ami. Ma mi.

⁴Aêņ ba anyô te hatauviņ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êņ tem imbitak anyô lôk athêņ bêņ êġmô Wapômbêņ anêņ loņ lôklinyak kapô.

⁵*Ma ôpatu ba hêvhaviņ ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô haviņ.

⁶“Ma donġtom anyô te hadum ba yenaņ amena atu ba hêvhaviņ ya te hêv yak, ôpêņ tem êpôm malaiņ bêņ anôņ. Ôpêņ tem nêșôkwêņ valu bêņ te esak laselo ba nîmbi yani êndôk ŋgwêk makidiņ ba ema. Malaiņ êņ ma yaôna ek malaiņ atu ba yani tem êpôm embeņ yam.

* **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17

* **18:5:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20

⁷ “Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lo-maloma hamô pik êntêk ba hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêᶇ tem imbitak. Ma doᶇtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êᶇ tem êpôm malaiᶇ bêᶇ anôᶇ.

⁸* Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êᶇ ma odabêᶇ kisi ba umbini ek miᶇ undum kambom esak loᶇbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êᶇ ma lemvimkupik sapêᶇ tem ni loᶇ atum hathaᶇ hamô hatôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ ba intu malaiᶇ bêᶇ anôᶇ.

⁹ Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êᶇ ma ômbi vê ba okaliv ni ek miᶇ undum kambom esak loᶇbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êᶇ ma lemvimkupik sapêᶇ tem êndôk loᶇ atum lôkmala ba intu malaiᶇ bêᶇ anôᶇ.

¹⁰* “Aêᶇ ba noyabiᶇ am! Miᶇ nosoᶇ nena yenaᶇ avômena ma nôm oyaᶇ ami. Yanaᶇ êndêᶇ môlô nena iniᶇ aᶇela ethak êyê nôm takatu ba udum hadêᶇ i ma i enaᶇ hadêᶇ Wakamik atu ba hamô malak leᶇ.

¹¹* Ya Anyô Anêᶇ Nakaduᶇ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba evenᶇ mayaliv bulubiᶇ.*

*Abô loᶇ kapô hathak boksipsip te mi
(Luk 15:4-7)*

* **18:8:** Mat 5:29-30 * **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10

* **18:11:** Hadêᶇ sêbôk ᶇê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviᶇ, ma doho miᶇ eto ami.

12 “Anyô te anêᶇ boksipsip hatôm 100 êmô ba te havenᶇ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alanᶇ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêᶇmô dumlolê ma ni êᶇmbôlêᶇm ali atu ba mi.

13 Yanaᶇ avanôᶇ êᶇndêᶇ mômô! Yani hapôm ali êᶇ, ma tem lamavi anêᶇ dôêᶇ esak ali atu ba hapôm êᶇmôᶇ ek 99 takatu ba êᶇmô.

14 Ma mômônim Lemambô atu ba hamô malak leᶇ hadô anyô athêᶇ mi te ni loᶇ atum lôkmala aêᶇ iyom.

Loᶇôndê opesaᶇ abô imbiᶇ mamuyaᶇ

15 * “Mamuyaᶇ hadum kambom hadêᶇ o,* ma nu êᶇndêᶇ yani ma onaᶇ anêᶇ kambom bêᶇ. Yani halaᶇô o, êᶇ ma mamu ôᶇmô hatôm anyô loyaᶇ hathak loᶇbô.

16 *Ma miᶇ halaᶇô o ami, êᶇ ma onja anyô te mena ju la imbiᶇ o ba unu êᶇndêᶇ yani ma nonaᶇ anêᶇ kambom êᶇ bêᶇ esak loᶇbô. Anyô ju êᶇ tem nimiᶇ ba nedaᶇô mamunim abô êᶇtôm atu ba Wapômbêᶇ bôk hanaᶇ yôv.

17 Yani lêᶇndôᶇ kôtôᶇ denaᶇ, êᶇ ma nu onaᶇ anêᶇ kambom bêᶇ êᶇndêᶇ avômalô ôᶇdôᶇ êᶇvhaviᶇ. Ma doᶇtom yani lêᶇndôᶇ kôtôᶇ denaᶇ ba hadô endanô avômalô ôᶇdôᶇ êᶇvhaviᶇ iniᶇ auk, êᶇ ma mômô nôᶇᶇô yani êᶇtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.

18 * “Yanaᶇ avanôᶇ êᶇndêᶇ mômô. Nôm takatu ba ubutiᶇ hamô pik ma tem yambutuᶇ êᶇmô malak leᶇ. Ma nôᶇm takatu ba opole hêk pik ma tem yapole êᶇnjêk malak leᶇ aêᶇ iyom.

* **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1 * **18:15:** Nê lôkauk vi leᶇiᶇjhabi nena abô ‘hadêᶇ o’ êᶇ, ma Matyu da miᶇ hato ami, ma anyôla hato havenᶇ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23

19-20 * “Odanô! Anyô ju mena lu la ethak donjom hathak yenañ athêñ, êñ ma yada tem yamô i malêvôn. Ba intu te mena ju la kapôlônij donjom hathak nômlate ba eteñ mek, ma yenañ Wakamik atu ba hamô malak leñ tem indum nôm êñ anôn.”

Abô loñ kapô hathak anyô palon

21 Vêma ma Pita halêm ma hanañ hik Yisu liñ, “Anyô Bêñ, yenañ aiañ hadum kambom hadên ya, êñ ma yatak yakapôlôn bôlôn vithê? Bôlôn bahenvi ba lahavuju, e?”

22 *Ma Yisu hanañ, “Yanañ êndên o. Otak kapôlôm ek mamuyañ êtôm wak nômbên intu sapên, ma miñ bôlôn bahenvi ba lahavuju ami!

23 “Wapômbên anên loñ lôkliñyak ma hatôm kiñ te hadum ek anên nê ku nélêm nêwê anên valuselen viyañ.

24 Wak êñ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpên bôk hayañ kiñ anên valuselen vithê ba hathôn palin.

25 Yani miñ hatôm nêm viyañ ami ba intu kiñ hanañ nena nênêm ôpên lôk veni lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yañ anên nê ku oyañ ek nênêm valuselen êñ viyañ. Ma nênêm anên nômkama sapên ba anyô vi nênêm vuli ma neja valuselen esak ba nêwê kiñ anên valuselen êñ viyañ.

26 “Êñ ma ôpên hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabiñ vêmam! Valuselen takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyañ.’

27 Ma kiñ lahiki ba hanañ, ‘Viyañ dôlôk!’ Ma hatak ôpên ba hi.

* 18:19-20: Mak 11:24; Jon 15:7 * 18:22: Luk 17:4

28 “Anyô ku êᶇ hatak kiᶇ anêᶇ unyak ma hi hapôm anyô ku yaᶇ ba thainiᶇ ku hatôm donᶇtom. Anyô yaᶇ hawa valuselen yaôna lôk hêk yani ba miᶇ bôk hêv ami. Êᶇ ma yani havalonᶇ ôpêᶇ ba hakakô laselo siᶇ lôklokwaᶇ ma hathaᶇ ba hanaᶇ, ‘Yenaᶇ valuselen êlêm!’

29 “Ma yaᶇ êᶇ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halaᶇ nena, ‘Oyabiᶇ vêmam! Tem yanêm anêm valuselen êᶇ viyaᶇ.’

30 “Ma donᶇtom ôpêᶇ hapôlik hathak yaᶇ êᶇ anêᶇ abô ba hawa ba hi hatak halôk koladôᶇ endeba ôpêᶇ nêm valuselen êᶇ viyaᶇ am.

31 Nê ku vi êyê nôᶇm atu ba ôpêᶇ hadum ba esonᶇ kambom ma leᶇiᶇmalaiᶇ bêᶇ ba i enaᶇ hadêᶇ kiᶇ.

32 “Êᶇ ma kiᶇ halam ôpêᶇ ba halêm ma hanaᶇ, ‘O anyô kambom anôᶇ! Holaᶇ bêᶇ hadêᶇ ya aleba yahatak o ba miᶇ hôwê anêm valuselen viyaᶇ ami.

33 Yalenᶇ hik ya hathak o, ma aisê ka miᶇ hudum aêᶇ hadêᶇ mamuyaᶇ ami?’

34 *Ma kiᶇ lamaniᶇ ba hatak ôpêᶇ halôk ᶇê takatu ba eyabiᶇ koladôᶇ ek thêlô nêᶇnêm vovaᶇ êndêᶇ yani endeba nêm valuselen êᶇ viyaᶇ am.

35 * “Aêᶇ ba môlô toᶇtom lemimmavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyaᶇ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak leᶇ tem indum aêᶇ êndêᶇ o êtôm atu ba kiᶇ hadum hadêᶇ anêᶇ anyô ku atu.”

* **18:34:** Mat 5:25-26 * **18:35:** Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32; Kol 3:13

19

*Yisu hanañ abô hathak ñê lôk venji êdô i
(Mak 10:1-12; Luk 16:18)*

¹ Yisu hanañ abô takêñ vêm ma hatak Galili ma hi ñañ Jolodañ vi tuvulu hêk Judia.

² Ma hamô loñ êñ ma avômalô bêñ anôñ êyô. Ma hadum ñê lôk lijiñ ba ibitak mavi.

³ Ma Palisi doho êlêm hadêñ Yisu ma idum ek nesau yani ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôñ lomaloma mena mi e?”

⁴ *Ma doñtom Yisu hanañ, “Môlô bôk osam Wapômbêñ anêñ abô atu ba hanañ nena, ‘Sêbôk ba môñ anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi.

⁵ *Ba intu Wapômbêñ bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.”

⁶ Thai miñ ju hathak loñbô ami ma lêk ibitak doñtom. Aêñ ba nôñ atu ba Wapômbêñ bôk havak loñ hathak doñtom ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

⁷ *Ma Palisi enañ, “Ma doñtom Mose bôk hanañ nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kapya nêm yanavi vê ba nêm êndêñ yanavi ek nêm yani vê.”

⁸ Ma Yisu hanañ, “Môlô ñê lemimôndôñ kôtôñ. Ba intu Mose hik loñôndê êñ thô hadêñ môlô. Môñ anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ pik êntêk, ma auk êñ miñ hamô haviñ ami.

* **19:4:** Stt 1:27; 5:2 * **19:5:** Stt 2:24; Ep 5:31 * **19:7:** Lo 24:1-4; Mat 5:31

9 *Yanaŋ êndêŋ mólô nena anyô te yanavi miŋ hadum sek ami, ma doŋtom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yaŋ. Anyô êŋ hadum sek haviŋ avi yaŋ êŋ.”

10 Nê ku enaŋ hadêŋ Yisu, “Aêŋ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

11 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô sapêŋ miŋ hatôm nedaŋô abô êŋ ami. Ôpatu ba Wapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ i iyom intu hatôm nedaŋô abô êŋ.

12 Anyô doho ma taluvi ewa i ba malaiŋ hamô ba miŋ hatôm neja avi ami. Doho ma êvê iniŋ thalôk vê ek neyabiŋ kiŋ iniŋ vêŋi. Ma doho leniŋhaviŋ nênenê iniŋ lôklokwaŋ lôkthô ek nindum Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ ku ba intu miŋ ewa avi ami. Ôpatu ba halaŋô abô êŋ ba hasopa, ma esopa iyom.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

13 Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak baŋ êyô ênjêk thêlô ba nê m ek esak i. Ma doŋtom anêŋ nê ku ethaŋ avômalô takêŋ.

14 *Êŋ ma Yisu hanaŋ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndêŋ ya ma miŋ numiŋ thêlô loŋ siŋ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêŋ mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma thêlôniŋ.”

15 Êŋ ma hatak baŋ hayôhêk i vêm ma hatak loŋ êŋ ba hi.

* 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11 * 19:14: Mat 18:2-3

Anyô muk lôk nômkama bêñ hanañ abô haviñ Yisu (Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Anyô te halêm hadêñ Yisu ma hanañ, “Kêdôñwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêñ intu sapêñ?”

17 *Ma Yisu hanañ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honañ hik ya liñ hathak abô ‘mavi’ êñ eka? Lemhaviñ onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbêñ intu, êñ ma osopa Wapômbêñ anêñ abô balabuñ.”

18 *Ma ôpêñ hanañ hik yani liñ nena, “Yasopa abô balabuñ alisê?”

Êñ ma Yisu hanañ, “ ‘Minñ nuñgwik anyô vônô ami. Minñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Minñ onja vani ami. Minñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami.

19 *Ondovak lemambô lo lemtambô.’ Ma ‘lemimbiñ avômalô vi êtôm lemhaviñ oda.’ ”

20 Ma anyô muk êñ hanañ, “Abô balabuñ takêñ, ma yahathak yahasopa. Yandum malê te imbiñ?”

21 Ma Yisu hanañ, “Lemhaviñ nuñgwik anêm ku anêñ dañ siñ, êñ ma nu nêm anêm nômkama sapêñ ek avômalô nêñêñ vuli. Ma onja valuselen sapêñ ba nêm êndêñ avômalô siv. Hudum aêñ, ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak len. Ma ôlêm osopa ya.”

22 Anyô muk êñ ma anyô lôk nômkama bêñ anôñ. Ba intu halañ abô êñ ma hêv malaiñ bêñ hadêñ yani ba hi lôk lamalaiñ.

* **19:17:** Wkp 18:5; Luk 10:28 * **19:18:** Kis 20:13-16; Lo 5:17-20

* **19:19:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18

23 Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena ḡê lôk nômkama bêḡ tem nêpôm malaiḡ bêḡ ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini.

24 Odaḡô! Miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêḡ abyaḡ ba ni ami, ma doḡtom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nômkama bêḡ te imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

25 Nê ku elañô abô êḡ ma eson kambom ba enañ, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaḡ ma hanaḡ, “Wapômbêḡ iyom hatôm indum nômkama sapêḡ. Ma anyô te miḡ hatôm nêḡ yanida bulubiḡ ami ma mi.”

27 Ma Pita hanaḡ, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nômkama sapêḡ ba alêm asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ i, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Wak te ma Wapômbêḡ tem epesaḡ loḡ lukmuk. Ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êmô loḡ êḡ ba eyabiḡ anêḡ avômalô êtôm kiḡ lôkmaḡḡiḡ. Ma môlô anyô ku laumiḡ ba lahavuju takatu ba osopa ya, môlô tem noyabiḡ avômalô Isael ôdôḡ laumiḡ ba lahavuju êtôm kiḡ aêḡ iyom.

29 Ma avômalô takatu ba leḡḡiḡhabi ya ba etak iniḡ unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk lami ma taluvi lôk iniḡ nali lôk iniḡ ku, êḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ bêḡ anôḡ êndêḡ i êtôm 100 êyô êmô iniḡ loḡ imbiḡ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ imbiḡ.

* 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21

30 *Odaŋô! Nê lôk athêŋ bêŋ, bêŋ anôŋ tem nimbitak nê lôk athêŋ mi. Ma nê lôk athêŋ mi bêŋ anôŋ tem nimbitak nê lôk athêŋ bêŋ.”

20

Abô loŋ kapô hathak ku anêŋ vuli

1 Yisu hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Lôkbôk momaŋiniŋ ma ku te anêŋ alaŋ hi ek êmbôlêm nê ku ek nindum ku embenŋ anêŋ ku kapô.

2 Yani hapôm anyô doho ma hanaŋ hik i liŋ ek nindum anêŋ ku êtôm wak daluk te ma nêŋ i vuli esak valuseleŋ doŋtom ma êlôk hathak anêŋ abô. Yôv ma hêv thêlô ba i anêŋ ku kapô.

3 “Wak hathak leŋ ma hi loŋ ethak doŋtom halôk ma hayê anyô doho atu ba ida êmô iyom.

4 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku, ma tem yanêŋ môlô vuli êtôm unim ku.’

5 Êŋ ma i.

“Waklêvôŋ biŋ ma hi hadum aêŋ ma habobo wak êndôk ma hi hadum aêŋ hathak loŋbô.

6 Yaŋsiŋ ma hayê anyô doho ida êmô iyom ma hanaŋ, ‘Aisê ka môlô ômô oyaŋ wak daluk êntêk?’

7 “Ma enaŋ, ‘Anyô te miŋ hêv ku hadêŋ yêlô ami.’

“Ma ku alaŋ hanaŋ, ‘Môlô nu nundum yenaŋ ku imbiŋ.’

8* “Bôlôvôŋ hayô ma ku alaŋ hanaŋ hadêŋ anyô hayabiŋ ku, ‘Ondam nê takatu ba idum ku nêlêm ek nêŋ i vuli. Nê yaŋsiŋ êmôŋ ma nê wak halôk êyô

* **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **20:8:** Wkp 19:13; Lo 24:15

ênjêk vêm ma nê wاكلêvôn ma nê lôkbôk ma emben yam anôn.’

⁹ “Nê yañsiñ êlêm ma hêv i valuselen doñtom.

¹⁰ Ma nê lôkbôk eson nena tem neja valuselen esak. Ma doñtom mi. Ewa hatôm doñtom.

¹¹ Ewa iniñ vuli yôv, ma thêlô enañ abô munuñmunuñ hathak ku alañ ba enañ,

¹² ‘Aisê ba yêlô alêm hadêñ lôkbôk ba adum ku bêñ lôk vovanik hamiñ wak mathalalen. Ma nê yañsiñ idum ku yaôna lôk. Ma doñtom ewa valuselen hatôm yêlôaniñ!’

¹³ “Êñ ma ku alañ hanañ hadêñ anyô te nena, ‘Aiyañ, miñ yahadum kambom hadêñ o ami. Bôk yahanañ ba hólôk nena undum ku ma tem onja valuselen doñtom iyom.

¹⁴ Yenañ yalenhaviñ ba yahêv nê takatu ba even yam iniñ vuli hatôm môlônim. Aêñ ba onja anêm ba nu!

¹⁵ Valuselen êntêk ma yenañ ba intu hatôm ya-sopa yenañ yalenhaviñ iyom ek yanêm. Ma môlô malemim thêlêv eka?’

¹⁶ * “Aêñ ba nê êmôn tem nimbitak êtôm nê even yam. Ma nê even yam tem nimbitak êtôm nê êmôn.”

*Yisu hanañ abô hathak anêñ nama bôlôn te lô
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)*

¹⁷ Yisu hi Jelusalem ma hawa anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu. Thêlô even ba i ma Yisu havôv thêlô i dañ vi ma hanañ nena,

* **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31

18 * “Odanô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenan Anyô Anêᶇ Nakaduᶇ atu bêᶇ ba nêᶇnêᶇm yani êᶇdêᶇ ᶇê bêᶇᶇbêᶇ êbôk da lôk ᶇê lôkauk hathak abô balabuᶇ. Ma tem nenan ek nijik yani vônô.

19 Tem nêᶇnêᶇm ya êᶇdêᶇ avômalô loᶇ buyaᶇ ek nenan abôma lôk nebali ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liᶇ ba yambiyô esak loᶇbô.”

*Jems lo Jon iniᶇ talêbô anêᶇ lahaviᶇ
(Mak 10:35-45)*

20 Vêᶇm ma Sebedi anêᶇ nakaduᶇ ju atu iniᶇ talêbô halêᶇm hadêᶇ Yisu. Ma halek vadôᶇ lêlô ma hadum ek enaᶇ injik yani liᶇ esak abô te.

21 *Êᶇ ma Yisu hanaᶇ, “Lemhaviᶇ malê te?”

Ma avi êᶇ hanaᶇ, “Tem otak yenaᶇ okna ju êᶇtêk yaᶇ sê êᶇmô bahem vianôᶇ ma yaᶇ sê êᶇmô bahem vikeᶇ êᶇᶇjêk anêᶇm loᶇ lôkliᶇyak kapô?”

22 *Ma hanaᶇ hadêᶇ anyô loyaᶇ, “Mamu ôthôᶇ nôm atu ba onaᶇ hik ya liᶇ palin. Hatôm nunum êᶇdôk tase atu ba tem yanum e?”

Ma thai enaᶇ, “Yai hatôm.”

23 Ma hanaᶇ nena, “Avanôᶇ, tase êᶇ tem nunum êᶇdôk. Ma donᶇtom nêᶇmô yabaheᶇ vianôᶇ lôk vikeᶇ, ma miᶇ yenaᶇ ku ami. Mi, Wakamik da hayabiᶇ ku êᶇ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêᶇmô loᶇ êᶇ.”

24 ᶇê ku laumiᶇ takêᶇ elanaᶇ abô êᶇ ba leᶇiᶇᶇaᶇa hadêᶇ Jems lo Jon.

25 *Ma Yisu halam thêlô êlêᶇ ethak donᶇtom ma hanaᶇ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loᶇ buyaᶇ

* 20:18: Mat 16:21; 17:22-23

* 20:21: Mat 19:28; Luk 22:30

* 20:22: Mat 26:39; Jon 18:11

* 20:25: Luk 22:25-26

iniṅ kiṅ ethak ebam i ba ibuliṅ ṅê takatu ba êmô thêlô viḃiṅ. Ma iniṅ ṅê bêṅbêṅ ethak ethaṅ iniṅ avômalô aêṅ iyom ek nesopa iniṅ abô.

²⁶ *Odaṅô! Môlô miṅ nundum kobom êṅ ami! Môlô te lahaviṅ imbitak anyô lôk athêṅ bêṅ ênjêk môlô malêvôṅ, êṅ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêṃ môlô sa.

²⁷ Ma ôpatu lahaviṅ imbitak êtôm môlônim anyô bêṅ, êṅ ma êmô êtôm môlônim anyô ku oyaṅ

²⁸ *hatôm ya Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ba yahadam aêṅ iyom. Miṅ yahalêm ek yandum ṅê bêṅbêṅ pik iniṅ kobom ba yasaṅ avômalô ek nindum yenaṅ ku ami. Mi anôṅ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêṃ avômalô sa lôk yatak yenaṅ lôkmala ek nêṃ avômalô bulubiṅ.”

*Yisu hadum anyô mapusip ju mavi
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)*

²⁹ Yisu lôk anêṅ ṅê ku etak Jeliko ba i ma avômalô bêṅ anôṅ esopa yani.

³⁰ Ma anyô maleṅ pusip lokwanju êmô loṅôndê daṅ vi, ma thai elañô nena Yisu halêm. Êṅ ma thai elam lôklokwan nena, “Anyô Bêṅ! Devit anêṅ Lim Lukmuk! Nêṃ kapôlôm ek yai!”

³¹ Ma avômalô ethaṅ thai ba enaṅ, “Mamu bônôṅ!” Ma doṅtom thai elam lôklala nena, “Anyô Bêṅ! Devit anêṅ Lim Lukmuk! Nêṃ kapôlôm ek yai!”

³² Êṅ ma Yisu hamiṅ ma halam thai ba hanaṅ, “Lemimhaviṅ yandum malê êndêṅ mamu?”

* **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **20:28:** Luk 22:27; Plp 2:7

³³ Ma thai enañ nena, “Anyô Bêñ, yai lenjinhavin nagê tak!”

³⁴ Êñ ma Yisu lahiki hathak thai ba hatak ban hayô hêk malenj daluk. Ma kethen oyañ ma thai ibitak mavi ba êyê tak ma i esopa yani.

21

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kinj
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi, malak êñ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêñ nê ku ju ba i

² ma hanañ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ma kethen oyañ ma tem ôngô bok donki te lôk nakaduñ ba ekak luvi loñ ba iminj. Nopole yak vê ma nodom luvi ba nôlêm êndên ya.

³ Ma anyôla hanañ abôla hadên mamu, ma nonañ nena, ‘Anyô Bêñ lahavin indum ku te esak luvi’, êñ ma tem êndôk ba etak luvi ek nêlêm kethen.”

⁴ Nôm êñ habitak ek Wapômbên anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadên plopet nena,

⁵ “Nonañ abô êñ êndên avômalô Saion,

‘Ôngô. Môlônim kinj lêk halêm hadên môlô.

Ôpên anyô labali ba hayô hamô bok donki te.

Yani hayô hamô bok donki nakaduñ te ba halêm.’ ” *Sekalaia 9:9; Aisaia 62:11*

⁶ Ma nê ku ju atu i ma idum hatôm atu ba Yisu hanañ.

⁷ Ma ewa donki talêbô lôk nakaduñ êñ ba i ma ibi iniñ kwêv thilibuñ daim thô ba engava hayôhêk bok donki dômlokwañ ma Yisu hayô hamô.

8 Ma avômalô lubuᅇlubuᅇ engava iniᅇ kwêv thilibuᅇ hêk loᅇôndê. Ma vi ele nôkyalô ᅇauᅇ ba engava hêk loᅇôndê.

9 Ma vi êmôᅇ ma vi evenᅇ yam ma Yisu halôk malêvôᅇ ba leᅇiᅇmavi anôᅇ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndêᅇ Devit anêᅇ Lim Lukmuk!”

“Wapômbêᅇ nêᅇ lamavi êndêᅇ ôpatu ba halêᅇ hathak Anyô Bêᅇ anêᅇ athêᅇ!” *Kapya Yeᅇ*
118:26

“Osana! Nambô Wapômbêᅇ anêᅇ athêᅇ esak leᅇ!”

10 Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêᅇ atu ba êmô Jelusalem esonᅇ kambom ba enaᅇ hik liᅇ mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?”

11 Ma avômalô nômbêᅇ atu ba esopa Yisu enaᅇ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêᅇ anêᅇ malak Nasalet hêk Galili.”

Yisu hêv ᅇê idum ku valu vê hêk unyak mathenᅇ kapô

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-46)

12 Yisu habitak hayô unyak mathenᅇ kapô anêᅇ piklêvôᅇ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêᅇnêᅇ vuli. Êᅇ ma halupunᅇ i ba hêv i vê hêk unyak mathenᅇ kapô ba ele yaiᅇ ba i. Ma hale ᅇê takatu ba êwê ᅇê loᅇ buyaᅇ iniᅇ valuselenᅇ hathak Hiblu iniᅇ valuselenᅇ iniᅇ balê liliᅇ. Ma hadum aêᅇ hadêᅇ ᅇê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêᅇnêᅇ vuli.

13 *Ma hananᅇ hadêᅇ thêlô aêᅇntêk, “Wapômbêᅇ anêᅇ kapyā hananᅇ nena, ‘Yenanᅇ unyak ma unyak

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11

neten mek êndôk.' Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm nê vani iniņ loņ ekopak êmô."

¹⁴ Vê m ma nê malenij pusip lôk nê venjvuvij i êyô unyak mathen anêņ piklêvôņ ma hadum ba ibitak mavi.

¹⁵ Nê bêņbêņ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elanô avômena elam kaêk havenj unyak mathen anêņ piklêvôņ nena, "Osana ni êndêņ Devit anêņ Lim Lukmuk!" Êņ ma thêlô lenijmanij

¹⁶ ba enaņ hadêņ Yisu nena, "Ondanô avômena iniņ abô!"

Ma Yisu hanan, "Yahalanô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêņ anêņ kapya ba hanan hathak

" 'Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêņ bôk hatak abô mavi halôk thêlô venijbôlêk ek nêmbô anêņ athêņ.' " *Kapya Yen 8:2*

¹⁷ Vê m ma hatak avômalô takêņ ma hi hêk Betani bôlôvôņ te.

*Alokwan ļauņ hayen
(Mak 11:12-14,20-24)*

¹⁸ Lôkbôk momanijiniņ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loņbô ma hama kisi.

¹⁹ Yani hayê alokwan sabo te hamiņ loņôndê dan vi. Hi hadêņ alokwan êņ, ma hayê nena ļauņ oyaņ iyom hamiņ ma anêņ anôņ mi. Ma hanan hadêņ alokwan êņ, "Miņ hatôm nuņgwik anôņ esak loņbô ami!" Ma kethen oyaņ ma alokwan êņ anêņ ļauņ hayen ba hama.

20 Nê ku êyê nôm êḡ ba eson kambom ba enaḡ, “Honaḡ malê hathak alokwaḡ êntêk ba lêk hama kethen?”

21 *Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanônḡ êndênḡ môlô nena môlô ôêvhaviḡ ba miḡ kapôlômim ju ami, êḡ ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadênḡ alokwaḡ êntêk lôk hatôm nundum nômla yaḡ im-biḡ nena nonaḡ êndênḡ dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ḡgwêk.’ Êḡ ma Wapômbênḡ tem indum ba dumlolê êḡ endanaḡ môlônim abô.

22 *Môlô ôêvhaviḡ ba otenḡ mek, ma Wapômbênḡ tem nêḡ nôḡ takatu ba onaḡ hik yani liḡ hathak êndênḡ môlô.”

Yisu, opalê hêv athênḡ bêḡ hadênḡ o?

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yisu habitak hayô unyak mathen anênḡ piklêvônḡ ma hadônḡ avômalô hamô. Êḡ ma nê bêḡbêḡ êbôk da lôk avômalô iniḡ nê bêḡbêḡ êlêm hadênḡ yani ma enaḡ, “Opalê hêv athênḡ bêḡ hadênḡ o lôk hêv ku hadênḡ o ba intu hudum nôḡ takêntêk?”

24 Ma Yisu hanaḡ, “Tem yanaḡ injik môlô liḡ esak abô te aênḡ iyom. Ba onaḡ abô êḡ bêḡ hadênḡ ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athênḡ bêḡ hadênḡ ya êndênḡ môlô.

25 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ḡaḡ hadênḡ Jon? Wapômbênḡ lenḡ? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enaḡ hadênḡ i nena, “Alalô anaḡ nena Wapômbênḡ hêv ku êḡ hadênḡ Jon ma tem yani enaḡ, ‘Aisê ka môlô miḡ ôêvhaviḡ yani ami?’

* 21:21: Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2

* 21:22: Mat 7:7-11; 18:19

26 *Ma donjom alalô enañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êḡ, êḡ ma avômalô tem leḡḡmanij êndêḡ alalô. Ek malê nena thêlô sapêḡ êvhavij nena Jon ma plopet te.’

27 Ma thêlô enañ hadêḡ Yisu nena, “Yêlô athôḡ palij.”

Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Aêḡ ba miḡ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêḡ bêḡ hadêḡ ya anêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ môlô ami. Ma mi.”

Abô loḡ kapô hathak anyô lo yaḡ

28 “Lemimbi kukuthij êntêk. Anyô te anêḡ nakaduḡ lokwanju êmô. Ma yani hi ek namalô yaḡ ma hanaḡ, ‘Yenaḡ okna! Undum yenaḡ ku embenḡ ku yak waiḡ kapô!’

29 “Ma namalô hanaḡ viyaḡ nena, ‘Yahadô.’ Vêḡ ma hik anêḡ auk lilij ma hi.

30 “Lambô hi hadêḡ namalô yaḡ ma hanaḡ abô êḡ hathak loḡbô. Ma nakaduḡ hanaḡ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miḡ hi ami.

31 “Namalô ju êḡ yaḡ sê intu hasopa lambô anêḡ abô?”

Ma thêlô enañ, “Namalô yaḡ môḡ.”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Nê takis lôk avi sek walilij tem nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyak kapô nêḡmôḡ ek môlô.

32 *Jon bôk halêm ba hik loḡôndê thêthôḡ thô hadêḡ môlô. Ma donjom môlô miḡ ôêvhavij anêḡ abô ami. Ma nê takis lôk avi sek walilij, thêlô êvhavij ba bôk môlô ôyê yôv. Ma donjom môlô

* 21:26: Mat 14:5 * 21:32: Luk 3:12; 7:29-30

miŋ ole kapôlômim liliŋ ami. Ba intu nê takêŋ tem nêmoŋ ba nimbitak nêyo Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô ba ini.”

Abô loŋ kapô hathak nê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ * “Môlô nodanô abô loŋ kapô yaŋ. Ku alaŋ te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haveŋ. Ma halav lôv nêyo nimiŋ waiŋ anêŋ anôŋ pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmo ek neyabiŋ ku êŋ. Vêma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheniŋ ek neyabiŋ ek hik anôŋ ma thêlô neja anôŋ vi ma nênem vi êndêŋ yani. Ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ.

³⁴ “Yak waiŋ êŋ hadum ek injik anôŋ ma ku alaŋ hêv anêŋ nê ku ba i ek neja yak waiŋ anêŋ anôŋ.

³⁵ Ma nê takatu ba eyabiŋ ku evaloŋ thêlô ba epatiŋ i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu.

³⁶ Êŋ ma ku alaŋ hêv nê ku bêŋ anôŋ ba i ma nê eyabiŋ ku yak waiŋ ibuliŋ thêlô aêŋ iyom.

³⁷ “Ma hasoŋ nena thêlô tem nedanô namalô anêŋ abô ba intu hêv yani iyom ba hi.

³⁸ *Nê eyabiŋ ku êyê ku alaŋ nakaduŋ hayô ma enaŋ hadêŋ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’

³⁹ *Ba intu evaloŋ yani ba ewa ele ku viyaiŋ ma ik vônô.

⁴⁰ “Aêŋ ba ku alaŋ hayô ma tem indum malê êndêŋ nê takatu ba eyabiŋ ku êŋ?”

* **21:33:** Ais 5:1-2 * **21:38:** Mat 27:18 * **21:39:** Hib 13:12

41 Nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô iniñ ñê bêñbêñ enañ hadêñ yani nena, “Yani tem imbuliñ ñê kambom takêñ kambom anôñ. Ma tem enja ku yak waiñ êñ ba nêñ êndêñ anyô vi. Yak waiñ hik anôñ, ma ñê êñ tem nêñem ku alañ anêñ sam.”

42 *Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêñ anêñ kapya nena,

“Valu atu ba ñê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiñ anôñ.

Anyô Bêñ da hadum aêñ,

ma yêlô ayê nôñ êñ nena mavi anêñ dôêñ.’

Kapya Yêñ 118:22-23

43 “Aêñ ba yanañ êndêñ môlô nena Wapômbêñ tem nêñ anêñ loñ lôklinyak vê êñjêk môlô ba nêñ êndêñ ñê ôdôñ yañ. Ma thêlô tem nijik anôñ êtôm alokwañ mavi te hathak hik anôñ.

44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êñ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêñ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Nê bêñbêñ êbôk da lôk Palisi elañô Yisu anêñ abô loñ kapô takêñ ma eyala nena yani hanañ hathak thêlôda.

46 Êñ ma thêlô êbôlêm loñôndê ek nebalon yani. Ma donjom êkô hathak avômalô iniñ eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

* **21:42:** Lom 9:33; 1Pi 2:6-8 * **21:44:** Nê lôkauk vi enañ nena, “Abô 44, ma Matyu da miñ hatô ami ma anyô yañ hawa abô êñ hêk Luk ba hatô.” Ma vi enañ nena, “Mi, Matyu da hatô.”

22

*Abô loj kapô hathak enjabôm nôm ewa i
(Luk 14:16-24)*

¹ Yisu hanañ abô loj kapô yañ hathak lojbô nena,

²⁻³ “Wapômbêñ anêñ loj lôklinyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendom avi te ni ek kiñ te anêñ nakaduñ. Êñ ma hêv abô hadêñ avômalô doho ek nêlêm nejañ nôm imbiñ thêlô. Ba hañgabôm nôm bêñ atu yôv ma halam avômalô ek nêlêm nejañ nôm ewa i êñ imbiñ thêlô. Ma donjom êdô.

⁴ “Êñ ma hêv nê ku doho hathak lojbô ba hanañ hadêñ avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodañô! Lêk yahapôpêk nôm yôv. Yahik yenañ bokmankao doho lôk alim dopdop doho ba yahañgabôm! Ba intu nôlêm!’

⁵ “Ma donjom miñ elañô ami ma i mayaliv. Vi i iniñ ku ma vi i idum iniñ ku valuseleñ.

⁶* Ma vi evaloñ kiñ anêñ nê ku ba idum kambom lomaloma hadêñ i vêm ma iki vônô.

⁷ Kiñ lamaniñ kambom ba hêv nê vovak i ek nijik nê êñ leñkadôk liñ lôk nêmbôk atum esañ loj êñ.

⁸ “Êñ ma hanañ hadêñ nê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma donjom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêm.

⁹ Aêñ ba unu malaklêvôn ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek nejañ nôm êntêk.’

¹⁰ Ma nê ku i mayaliv ba even lojôndê sapêñ ma enañ kiñ anêñ abô hadêñ avômalô takatu ba êpôm

* **22:6:** Mat 21:35

i. Êᶇ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô êᶇ putup.

11 “Ma kinᶇ habitak hayô unyak kapô ba hi ek êᶇjê avômalô, ma hayê nena anyô te miᶇ hapesanᶇ i mavi ami.

12 Ma hanaᶇ hadêᶇ ᶇpêᶇ, ‘Aiyaᶇ, miᶇ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hôlêm unyak kapô êntêk?’ Ma ᶇpêᶇ bônôᶇ iyom.

13 **“Êᶇ ma hanaᶇ hadêᶇ anêᶇ ᶇê ku nena, ‘Nobalonᶇ ᶇpêntêk ba nokak va lo banᶇ lusu ma nônêm yani vê ba ni lonᶇ momaᶇiniᶇ. Lonᶇ êᶇ ma tem thêlô nedanᶇ kambom ba nesaᶇ venᶇjᶇbôlêk ôdôᶇ lonᶇ.’ ”*

14 Yisu hanaᶇ abô lonᶇ kapô êᶇ yôv ma hanaᶇ, “Wapômbêᶇ halam avômalô bêᶇ anôᶇ, ma doᶇtom tem enja naju iyom ek nimitak anêᶇ avômalô.”

*Nênêm takis êndêᶇ Sisa mena dô
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)*

15**Ma Palisi i ethak doᶇtom ba ibutiᶇ abô ba iniᶇ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aêᶇ ek Yisu hanaᶇ abô kambom te ma nebalonᶇ yani.*

16 Êᶇ ma thêlô êv iniᶇ ᶇê ku doho lôk ᶇê ôdôᶇ te iniᶇ athêᶇ nena “Helotian” ba i hadêᶇ Yisu. Ma enaᶇ, “Kêdôᶇwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôᶇ. Ma hothak huik Wapômbêᶇ anêᶇ abô thô hadêᶇ avômalô. Ma miᶇ hothak hobam anyô yaᶇ ma hôdô anyô yaᶇ ami. Ba intu ᶇê bêᶇbêᶇ êdô anêm abô, ma miᶇ hôkô ek i ami.

* **22:13:** Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28 * **22:15:** Mak 3:6

¹⁷ Aêṅ ba onañ êndêṅ yêlô. Bumalô iniṅ balabunṅ hanaṅ nena yêlô hatôm nanêm valuselenṅ êndêṅ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

¹⁸ Yisu hayala iniṅ auk kambom ba intu hanaṅ, “Môlô ṅê abôyaṅ! Aisê ba môlô udum ek numbuliṅ ya?”

¹⁹ Uṅgwik valuselenṅ atu ba othak ôêv hadêṅ Sisa te thô êndêṅ ya.” Ma ewa valuselenṅ êṅ ba i êv hadêṅ yani.

²⁰ Ma hanaṅ hik thêlô liṅ, “Opalê anêṅ dahô lôk anêṅ athêṅ hêk valuselenṅ êntêk?”

²¹ *Ma enañ nena, “Sisa.”

Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô nena, “Sisa anêṅ nômkama ma nônêm êndêṅ Sisa da. Ma Wapômbêṅ anêṅ nômkama ma nônêm êndêṅ Wapômbêṅ da.”

²² Thêlô elañô abô êṅ ba esonṅ kambom ma etak Yisu ba i.

Abô hathak ṅê ṅama tem nimbiyô aisê

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ *Wak êṅ ma Sadyusi doho i hadêṅ Yisu. Thêlô ma ôdôṅ te atu ba enañ nena ṅê ṅama tem miṅ nimbiyô esak lonbô ami. Aêṅ ba intu enañ hik Yisu liṅ nena,

²⁴ *“Kêdôṅwaga, Mose bôk hanaṅ hadêṅ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêṅ yaṅ hamô, ma enja avi tốp êṅ ek imbi yaṅ atu ba hama anêṅ nakaduṅ vê.’

²⁵ Aêṅ ba ṅê lôk iviyaṅ bahenṅvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduṅ mi. Ma nôk enja avi tốp êṅ, hawa

* 22:21: Lom 13:7 * 22:23: Ap 23:8 * 22:24: Lo 25:5

26 ba hama ma nakaduŋ mi. Ma ŋgwa enja avi tōp bō êŋ, nena hama haviŋ. Êŋ ma iviyaŋ takatu ba êmō ma nesopa kobom doŋtom êŋ iyom.

27 Vēm ma avi tōp êŋ hama haviŋ.

28 Ma waklavōŋ ŋê ŋama iviyō hathak loŋbō ma avi tōp atu ba ŋê lōk iviyaŋ bahen̄vi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêŋ avi?”

29 Ma Yisu hanaŋ, “Mōlō miŋ oyala Wapōmbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lōk anêŋ abō atu ba hêk anêŋ kapya katō ami. Ba intu onan̄ abō lokbaŋ êntêk.

30 Waklavōŋ ŋê ŋama iviyō hathak loŋbō, ma anyō lo avi tem miŋ neja i esak loŋbō ami ma mi. Thêlō tem nēmō êtōm aŋela malak leŋ iyom.

31 “Mōlō onan̄ nena ŋê ŋama tem miŋ nimbiyō esak loŋbō ami. Ma doŋtom mōlō bōk osam abō atu Wapōmbêŋ bōk hanaŋ hadêŋ Mose aêntêk,

32 * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniŋ Wapōmbêŋ.’ Wapōmbêŋ ma miŋ ŋê ŋama iniŋ Wapōmbêŋ ami. Mi, yani ma ŋê lôkmala iyom iniŋ Wapōmbêŋ. Ba intu yêlō ayala nena thêlō bōk ema, ma doŋtom lêk êmō lôkmala.”

33 Avōmalō bêŋ anōŋ elan̄ô Yisu anêŋ abō êŋ ba eson̄ kambom.

Balabuŋ alisê intu bêŋ ek vi?

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Palisi elan̄ô nena Yisu hik Sadyusi iniŋ auk lokbaŋ thō aleba thêlō bônōŋ iyom. Ma thêlō ethak doŋtom ba i hadêŋ Yisu.

35 Ma iniŋ anyō lôkauk bêŋ te hathak balabuŋ hadum ek esaê Yisu ba hanaŋ,

* 22:32: Kis 3:6; Mat 8:11

36 “Kêdôn̄waga, abô balabuŋ alisê intu bêŋ ek abô balabuŋ vi?”

37 *Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “‘Lemimibiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêŋ.’

38 Ma balabuŋ êntêk ma bêŋ anôn̄ ba hamôn̄.

39 *Ma balabuŋ yaŋ ma hatôm balabuŋ môn̄ atu iyom ba hanaŋ nena, ‘Lemimibiŋ avômalô vi êtôm lemhaŋiŋ oda.’

40 *Abô balabuŋ sapêŋ lôk plopet iniŋ abô ma hamô balabuŋ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anêŋ lim lukmuk?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Yôv ma Yisu hanaŋ hik Palisi takatu liŋ,

42 * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêŋ lim lukmuk?”

Ma thêlô enaŋ, “Devit anêŋ.”

43-44 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Mavi. Ma don̄tom odaŋô Devit anêŋ abô te. Lovak Mathen hêv auk hadêŋ yani ba Devit da hanaŋ nena,

“‘Anyô Bêŋ Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ yenaŋ Anyô Bêŋ Mesia nena,

“Ômô yabahaŋ vianôn̄ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêŋ o nê mô vemkapô vibin̄ am.” ’”

Kapya Yêŋ 110:1

45 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêŋ Anyô Bêŋ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêŋ lim lôk anêŋ Anyô Bêŋ imbiŋ?”

* 22:37: Lo 6:5 * 22:39: Wkp 19:18; Mat 7:12 * 22:40: Lom 13:10; Gal 5:14 * 22:42: Jon 7:42 * 22:43-44: Mat 26:64

⁴⁶ Ma thêlô miñ hatôm nenan viyañ ami. Ba intu hayô hamô wak êñ ba hi, ma thêlô êkô ba miñ enañ hik yani liñ ek nesau yani esak loñbô ami.

23

Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabun

(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

¹ Yisu hanañ hadêñ avômalô lubunlubun takatu lôk anêñ nê ku nena,

² “Nê lôkauk hathak abô balabun lôk Palisi ma mólônim nê bêñbêñ êdôñ mólô hathak Mose anêñ abô.

³ *Ba intu nosopa nê êñ iniñ abô sapêñ. Ma donjom thêlôda miñ ethak esopa iniñ abô ami ma mi. Aêñ ba miñ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami.

⁴ *Thêlô êv balabun anêñ malain lomaloma hadêñ avômalô ek nesopa. Nôm êñ ma hatôm vak malain kambom. Ma donjom thêlôda miñ êv sa dokte ami.

⁵ * “Nê takêñ ethak epesañ vak yaônena ek netak Wapômbêñ anêñ abô êndôk ba ibutiñ hêk luvôñiñ lôk baheniñ. Ma ethak ibutiñ yak daim hamiñ iniñ kwêv anêñ dañ hêk veniñ luvi ek injik thô nena nê êvhaviñ Wapômbêñ. Lôk epesañ iniñ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêñ ek avômalô vi iniñ ek avômalô nêgê ba nebam i.

⁶ *Ma avômalô engabôm nôm bêñ, ma leniñhaviñ nejañ nôm êmô nê bêñbêñ iniñ loñ ethak êmô. Lôk

* **23:3:** Mal 2:7-8 * **23:4:** Luk 11:46 * **23:5:** Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1 * **23:6:** Luk 11:43

leñiñhaviñ nêmo êtom ñê bêñbêñ êmo unyak yen kapô.

⁷ Ethak i loñ ethak doñtom halôk ma leñiñhaviñ avômalô bêñ anôñ nenañ nena, ‘Waklêvôñ anyô bêñ’ lôk nebam i nena ‘Kêdôñwaga’.

⁸ “Môlônim Anyô Bêñ ma doñtom iyom ma môlô ma ñê lôk iviyañ sapêñ. Ba intu miñ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena ñê bêñbêñ ami.

⁹ Ma môlônim lemambô ma doñtom iyom hamô malak leñ. Ba intu miñ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami.

¹⁰ Ma môlônim kêdôñwaga ma doñtom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miñ anyô te endam môlô nena ‘kêdôñwaga’ ami.

¹¹ *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êñ intu tem imbitak anyô lôk athêñ bêñ.

¹² *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êñ tem imbitak anyô athêñ mi. Ma ôpatu ba hatauviñ i, yani êñ tem nebam yani.

*Yisu hathañ ñê bêñbêñ sapêñ
(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)*

¹³ “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom ba uik Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak anêñ unyak abôlêk siñ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyo loñ êñ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyo, êñ ma môlô umiñ yani loñ siñ.

¹⁴ “Alikaknena môlô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom

* **23:11:** Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * **23:12:** Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14

môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniņ unyak lôk nômkama sapêņ! Ma doņtom môlô othak oteņ mek daim bêņ ek avômalô nebam môlô. Ba intu môlônim vovaņ tem imbitak bêņ anôņ ek avômalô vi iniņ.*

15 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô onaņ auk mavi ma doņtom môlô udum kambom. Môlô othak oveņ pik lôk ŋgwêk sapêņ ek ôdôņ avômalô hathak môlônim auk. Ma avômalô takêņ esopa môlônim auk ba idum kambom takêņ ma hatôm anyô ju iniņ kambom idum bôlôņ ju ba tem ini loņ atum lôkmala êtôm môlô.

16 * “Alikaknena! Môlô ma hatôm nê maleniņ pusip ba yaņ halom yaņ haveņ loņôndê ba othak onaņ nena, ‘Anyô te havak balabuņ hathak Wapômbêņ anêņ unyak, êņ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliņ dôm êndêņ abô êņ. Ma doņtom anyô te havak balabuņ hathak gol atu ba hamô Wapômbêņ anêņ unyak, êņ ma nômbêņ ba yani indum êtôm atu ba yani hanaņ.’

17 Môlô nê molo lôk malemim pusip! Wapômbêņ anêņ unyak ma nômbêņ ek gol. Ek malê nena Wapômbêņ anêņ unyak hadum ba gol êņ habitak mather.

18 “Ma môlô othak onaņ abô bute haviņ nena, ‘Anyô te havak balabuņ hathak loņ êbôk da, yani êņ hatôm êmbôliņ dôm êndêņ abô êņ. Ma doņtom anyô te hêv da ba havak balabuņ hathak da êņ, êņ ma yani indum êtôm atu ba yani hanaņ.’

* **23:14:** Nê lôkauk vi leņiņhabi nena abô 14 êņ, ma Matyu da minġ hatu ami, ma anyôla hatu haveņ yam. * **23:16:** Mat 15:14

19 Mólô nê malemim pusip! Loŋ êbôk da ma nômbêŋ ek nôm atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena loŋ êbôk da hadum ba da êŋ habitak mathen.

20 “Ba intu Anyô te havak balabuŋ hathak loŋ êbôk da, yani lêk havak balabuŋ hathak loŋ êbôk da lôk da atu ba hamô haviŋ.

21 Ma anyô te havak balabuŋ hathak unyak mathen êŋ, yani êŋ lêk havak balabuŋ hathak unyak mathen lôk Wapômbêŋ atu ba hamô unyak mathen êŋ kapô haviŋ.

22* Ma anyô te havak balabuŋ hathak malak len, êŋ ma hatôm havak balabuŋ hathak Wapômbêŋ lôk loŋ atu ba hayô hamô ek hayabiŋ nômkama sapêŋ.

23-24 * “Alikaknena mólô nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk Palisi! Mólô lôklokwaŋ ba osopa balabuŋ yaônena ma balabuŋ bêŋ ma mólô ôthôn paliŋ. Mólô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiŋ ma uik sam hi ôdôn laumiŋ ba ôêv te hadêŋ Wapômbêŋ hatôm da. Ma donjom mólô othak ubuliŋ avômalô ba miŋ udum thêthôn hadêŋ i ami lôk miŋ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miŋ mólô ôêvhaviŋ ba osopa Wapômbêŋ anêŋ abô sapêŋ ami.

“Mólô othak ôêv thêmathôm vê hêk mólônim nôm, ma donjom bok kamel ma mólô ôtôkwêŋ paliŋ! Ba intu mólô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yaŋ haveŋ loŋôndê. Notak auk takêŋ ma nosopa balabuŋ bêŋbêŋ lôk balabuŋ yaônena imbiŋ.

* 23:22: Ais 66:1; Mat 5:34 * 23:23-24: Wkp 27:30; Mai 6:8

25 **“Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêņ vidôm iyom. Ma doņtom nôm takatu ba oņgasô halôk ma bôk owa vani ba oañ palon.*

26 *Ba intu môlô nê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiņ imbitak mabuņ imbiņ!*

27 **“Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesaņ mavi anôņ. Ma doņtom siô kapô ma putup hathak nê ņama iniņ lokwaņ bôk hapalê hamô.*

28 **Ba intu avômalô êyê môlônim bôk lo lon ma thêlô eson nena môlô ma nê thêthôn. Ma doņtom môlônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêņ anêņ abô.*

29 *“Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô onaņ nena môlô ôdô kambom te. Ma doņtom môlôda udum kambom êntêk. Môlô othak olav unyak mavi hayô plopet bô iniņ siô ma môlô opesaņ kamuņ mavi hamô nê thêthôn iniņ siô.*

30 *Ma môlô othak onaņ nena, ‘Bumalô iniņ kambom ma bêņ ek yêlôaniņ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiņ bumalô, ma tem miņ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’*

31 **Aêņ ba lêk hik thô nena môlô ma nê takatu ba uik plopet vônô iniņ limi ba intu môlô othak udum iniņ kambom takêņ haviņ.*

* 23:25: Mak 7:4

* 23:27: Ap 23:3

* 23:28: Luk 16:15

* 23:31: Ap 7:52

32 Yôv! Môlônu nundum bumalô iniņ kambom takêņ endeba êyô anêņ daņ!

33*“Môlô umya kambom! Môlô nyalenņ kambom anêņ nali! Wapômbêņ indum abô ek môlô ma tem môlônu loņ atum lôkmala. Ma miņ hatôm nôsôv ba unu ami.

34 “Ba intu tem yanêm plopet lôk nê lôkauk ma kêdôņwaga doho êsôk êndêņ môlô ma tem uņgwik vi vônô ma vi ma uņgwik esak alovalaņaņsiņ. Ma vi ma tem nobali êndôk môlônim unyak yeņ lôk nudupunij i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak.

35 *Môlô othak osopa libumi takatu ba bôk ik nê thêthôņ bêņ anôņ vônô. Anyô môņ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêņ habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduņ. Ik yani vônô hêk unyak mathenņ lôk loņ êbôk da anêņ malêvôņ. Ba intu Wapômbêņ tem nêm vovaņ bêņ êndêņ môlô.

36 Yanaņ avanôņ êndêņ môlô! Avômalô bôlôņ êntêk tem nêpôm vovaņ bêņ esak limi iniņ kambom.”

*Yisu lahiki hathak Jelusalem
(Luk 13:34-35; 19:41-44)*

37 “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô! Ma nê takatu ba Wapômbêņ hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôņ ek yasup nalumi esak doņtom êtôm tale tiņ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma doņtom môlô ôdô.

* 23:33: Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7 * 23:35: Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

38 *Odañô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ñgathiniñ!

39 *Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena môlô tem miñ ôñgô ya esak loñbô ami endeba nonañ nena, ‘Wapômbêñ nêñ lamavi êndêñ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ!’ am.”

24

*Yisu hanañ abô hathak unyak mathen Jelusalem
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)*

¹ Yisu hatak unyak mathen anêñ piklêvôñ ba havenñ denañ ma anêñ ñê ku êlêm hadêñ yani ba enañ nena, “Nôñgô unyak mathen lôk anêñ unyak yaônena mavi anôñ takêntêk!”

² *Ma Yisu hanañ, “Môlô ôyê nôñ takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanañ avanôñ êndêñ môlô. Malaiñ bêñ tem imbitak ba ñê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêñ êntêk pesa ba valu yañ miñ hatôm êyômô yañ loñ ami.”

*Malaiñ lomaloma tem nimbitak
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)*

³ Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biñ. Ma anêñ ñê ku iyom i hadêñ yani ma enañ hik yani liñ nena, “Anğê intu nôñ takêñ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leñ anêñ dañ?”

⁴⁻⁵ *Ma Yisu hanañ nena, “Ñê lomaloma tem nêlêm esak yenañ athêñ ba nenañ nena, ‘Ya ma

* **23:38:** 1Kiñ 9:7-8; Jer 22:5 * **23:39:** Sng 118:26 * **24:2:** Luk 19:44 * **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18

Mesia atu.' Ma tem nesau avômalô bêñ anôñ. Ba intu noyabiñ am.

⁶ Ma môlô tem nodañô abô esak vovak loma loma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêñ tem imbitak ma donjom pik lo leñ anêñ dan ma mi denañ. Ba intu miñ nodowaliñ ami.

⁷ Ma avômalô ôdôñ yañ tem nijik vovak imbiñ ôdôñ yañ. Ma kiñ yañ lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndêñ kiñ yañ. Ma loñ lomaloma ma tem bôm lôk duviañ bêñ imbitak.

⁸ Nôm takêñ ma hatôm vovañ môñ atu ba hapôm avi lôk lasabeñ ek embathu.

⁹ * “Ma tem nebalon môlô ba netak êndôk anyô vi baheniñ ek nêñem vovañ êndêñ môlô lôk nijik môlô vônô. Môlô ma yenañ avômalô ba intu tem avômalô sapêñ nêpôlik esak môlô.

¹⁰ Ma avômalô takatu ba êvhaviñ ya bêñ anôñ tem netak iniñ êvhaviñ, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenañ thêlôda bêñ.

¹¹ * Ma plopet abôyañ bêñ anôñ tem nimbitak ba nesau avômalô bêñ anôñ.

¹² Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbêñ anêñ abô tem nimbitak bêñ anôñ. Aêñ ba avômalô iniñ leñiñhaviñ avômalô vi tem imbitak thilibuñ.

¹³ * Ma donjom ñê takatu ba imiñ lôklokwañ aleba hayô anêñ dan, ma Wapômbêñ tem nêñ i bulubiñ.

¹⁴ * Aêñ ba avômalô tem nenañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi êntêk esak anêñ loñ lôkliñyak bêñ emben pik sapêñ ek avômalô sapêñ nedañô vêm ka pik lo leñ anêñ dan tem êyô.

* **24:9:** Mat 10:22 * **24:11:** Mat 24:5,24; 1Jon 4:1 * **24:13:** Mat 10:22 * **24:14:** Mat 28:19

Nôm kambom anôᶇ tem imbitak
(*Mak 13:14-23; Luk 21:20-24*)

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanaᶇ abô te hathak nôm kambom anôᶇ atu ba tem imiᶇ loᶇ mathenᶇ anôᶇ. (Aêᶇ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êᶇ, ma nôsôv kethenᶇ ba unu dumlolê.

17 *Ma ᶇê takatu ba êmô unyak vôv, miᶇ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniᶇ nômkama ami.

18 Ma ᶇê takatu ba êmô ku kapô miᶇ hatôm nendeni unyak ek neja iniᶇ kwêv thilibuᶇ ami.

19 Ai, kikaknena. Waklavôᶇ êᶇ ma tem malaiᶇ bêᶇ ek avi takatu ba esabenᶇ lôk avi takatu ba êv sôm hadêᶇ nali.

20 Noteᶇ mek ek malaiᶇ takêᶇ miᶇ imbitak êndêᶇ Sabat mena beᶇ simbak la ami.

21 *Ek malê nena waklavôᶇ êᶇ ma tem malaiᶇ bomaᶇ ba êmôᶇ ek malaiᶇ tak sêbôk ba môᶇ anôᶇ aleba lêk. Ma tem miᶇ imbitak aêᶇ esak loᶇbô ami.

22 Ma miᶇ hadabêᶇ waklavôᶇ malaiᶇ takêᶇ kisi ami, êᶇ ma avômalô sapêᶇ tem nema. Ma donᶇtom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêᶇ waklavôᶇ êᶇ hi bidonᶇ.

23 * “Waklavôᶇ êᶇ ma anyôla hanaᶇ hadêᶇ môlô nena, ‘Ôᶇgô, Mesia hamô loᶇ êntêk’ mena ‘hamô loᶇ tamu,’ ma miᶇ nônêmiᶇmiᶇ ami.

24 *Anyô doho tem nêlêm ba nenaᶇ abôyaᶇ nena,

* **24:15-16:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **24:17:** Luk 17:31 * **24:21:** Dan 12:1 * **24:23:** Mat 24:5 * **24:24:** Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14

‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêḅ anêḅ plopet te’, ma nindum lavôḅḅḅ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêḅ ḅalam i yôv haviḅ. Ma doḅtom Wapômbêḅ bôk ḅalam i yôv ba intu miḅ ḅatôm ami.

25 Odaḅô! Nôm takêntêk miḅ lêk habitak ami denaḅ ma yahananaḅ nôm takêḅ bêḅ ḅadêḅ môlô ek môlô noyabiḅ am.

26 * “Aêḅ ba anyô late hanaḅ ḅadêḅ môlô nena, ‘Ôḅḅô, yani ḅamô loḅ thiliv,’ êḅ ma miḅ môlô unu ami. Mena hanaḅ, ‘Ôḅḅô, yani ḅamô unyak êntêk,’ êḅ ma miḅ môlô nôḅnêḅmimbiḅ ôpêḅ ami.

27 *Nodaḅô! Damak hêv ba ḅabi deda havenḅ loḅ lôkthô ma avômalô sapêḅ êyê. Ma Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu tem êlêm ma avômalô sapêḅ tem nêḅḅê yani aêḅ iyom.

28 * “Menak lambek ethak doḅtom êmô loḅ takatu ba alim palê hêk.

*Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu tem endelêm
(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)*

29 * “Malaiḅ takêḅ hale ḅalôk vêm ma kethen oyaḅ ma

“ ‘wak tem imbitak momaḅḅiniḅ,
ma ayôḅ tem miḅ imbi deda ami,
ma vuliḅ leiḅ tem nêḅnêḅ yak,
ma nôm takatu ba ḅamô leiḅ tem nedowaliḅ.’ *Ai-
saia 13:10; 34:4*

* **24:26:** Luk 17:23-24 * **24:27:** Mat 24:37-39 * **24:28:** Luk 17:37 * **24:29:** Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13

30 **“Ma wak êḡ ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ lavôḡḡḡ tem imbitak êḡḡêḡ leḡ. Ma avômalô pik tem nedaḡ boloba ba nêḡé Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiḡ anêḡ lôkliḡyak lôk anêḡ deda lôkmaḡḡḡḡ.*

31 **Ma lavuak tem endaḡ lôklokwaḡ bomaḡ, ma yani tem nêḡ anêḡ aḡela ba ini pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avômalô takatu ba bôk dalam i yôv.*

32 *“Ba intu môlô noja auk esak alokwaḡ beleaḡ.** Hayeḡ ba ḡaḡḡ lukmuk habitak, êḡ ma oyala nena tem wak mavi êyô.

33 *Ma aêḡ iyom, môlô ôyê nôḡ takêḡḡêḡ habitak, êḡ ma noyala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ waklavôḡ endelêm lêk habobo ba hamiḡ unyak abôlêk.*

34 **Yanaḡ avanôḡ êḡḡêḡ môlô nena avômalô bôlôḡ êḡḡêḡ tem miḡ nema ami denaḡ, ma nôḡ takêḡḡêḡ sapêḡ tem imbitak.*

35 **Pik lôk leḡ tem nêḡ yak ba ni, ma doḡḡom yenaḡ abô bute miḡ hatôm nêḡ yak ami.*

*Anyô te miḡ hayala waklavôḡ Yisu endelêm ami
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)*

36 **“Anyô te miḡ hayala Yisu anêḡ waklavôḡ endelêm ami. Aḡela leḡ miḡ eyala ami, ma Nakaduḡ miḡ hayala haviḡ ami. Ma Kamik iyom intu hayala.*

* **24:30:** Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7 * **24:31:** 1Ko 15:52; 1Te

4:16 * **24:32:** Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma doḡḡom sabo anêḡ waklavôḡ miḡ hatôm Israeḡ iniḡ sabo anêḡ waklavôḡ ami. Ba intu ato beleaḡ iyom ek nêḡ auk esak Israeḡ iniḡ sabo anêḡ waklavôḡ. * **24:34:** Mat 16:28 * **24:35:** Mat 5:18

* **24:36:** Ap 1:7; 1Te 5:1-2

37 *Ma avômalô bôlôn êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêñ Noa anêñ waklavôn. Êñ ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êlêm.

38-39 *Avômalô eyañ lo inum ma ewa i aleba êthôn paliñ ma Noa hi yey kapô. Êñ ma ñambô bêñ hayô ba habuliñ thêlô sapêñ. Ma avômalô bôlôn êntêk tem nêsôn paliñ aêñ iyom. Ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êlêm.

40 Wak êñ, ma anyô ju tem nêômô kulêvôn, ma tem enja anyô yañ ma yañ êmô.

41 Ma avi ju tem nepesañ nôôm êmô, ma tem enja avi yañ ma yañ êmô.

42 * “Aêñ ba môlô noyabiñ am ek malê nena môlô miñ oyala waklavôn atu ba môlônim Anyô Bêñ endelêm ami.

43 *Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêñ alañ halañ abô nena ñê vani tem nijik anêñ unyak vose, êñ ma yani hêk lêlê ek ñê vani miñ hatôm nijik unyak êñ vose ami.

44 Ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem endelêm ba indum môlô noson kambom. Ba intu nôômô lêlê aêñ iyom.

Abô loñ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom

(Luk 12:42-46)

45 “Aêñ ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiñ nômkama mavi. Unyak alañ hatak yani ek eyabiñ anêñ ñê ku ba nêôm nôôm êndêñ

* 24:37: Stt 6:5-8 * 24:38-39: Stt 7:21-23 * 24:42: Mat 25:13

* 24:43: Luk 12:39-40; ALK 16:15

i êtôm anêᶇ wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loᶇ buyaᶇ.

⁴⁶ Ma unyak alaᶇ havôhalêm hathak loᶇbô ba hayê nena anêᶇ anyô ku êᶇ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêᶇ.

⁴⁷ *Yanaᶇ avanôᶇ êndêᶇ môlô nena unyak alaᶇ êᶇ tem etak ôpêᶇ ek eyabiᶇ anêᶇ nômkama sapêᶇ.

⁴⁸ “Ma doᶇtom ôpêᶇ ma anyô kambom, êᶇ ma tem laimbi êᶇjêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaᶇ anyô bêᶇ miᶇ havôhalêm kethêᶇ ami.’

⁴⁹ Êᶇ ma hik ᶇê ku takatu ba idum ku haviᶇ yani ma hayaᶇ nôᶇm lôk hanum waiᶇ bêᶇ anôᶇ haviᶇ ᶇê takatu ba ethak inum waiᶇ ba elo molo.

⁵⁰ Hadum aêᶇ ba hathôᶇ paliᶇ, ma unyak alaᶇ tem êyô ba indum ôpêᶇ eson kambom.

⁵¹ Êᶇ ma unyak alaᶇ tem nêᶇm vovaᶇ bêᶇ êndêᶇ yani ma êndô ôpêᶇ êᶇmô imbiᶇ ᶇê takatu ba esau avômalô. Loᶇ êᶇ ma thêlô tem nedaᶇ kambom ba nesaᶇ veniᶇbôlêk ôdôᶇ loᶇ.

25

Abô loᶇ kapô hathak avi muk laumiᶇ

¹ *“Wapômbêᶇ anêᶇ lôkliᶇyak ma aêntêk. Avi muk laumiᶇ ewa iniᶇ atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk.

² Avi lôkauk ma bahêᶇvi ma auk mi ma bahêᶇvi.

³ Avi auk mi ewa iniᶇ atum ba i, ma miᶇ ewa iniᶇ alokwaᶇ thôk ami.

⁴ Ma doᶇtom avi lôkauk ewa iniᶇ atum lôk alokwaᶇ thôk halôk kolopak.

* **24:47:** Mat 25:21,23 * **25:1:** Luk 12:35; ALK 19:7

⁵ Avi takêḡ eyabiḡ anyô êḡ ek êyô aleba mi ma malenḡ hayañ ba êk sôm.

⁶ “Bôlôvôḡ biḡ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

⁷ “Êḡ ma avi muk takêḡ iviyô ma êpôpêk iniḡ atum.

⁸ Ma avi auk mi enañ hadêḡ avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniḡ atum hadum ek ema ba môlô nôḡnêm athôk doho êlêm.’

⁹ “Ma avi lôkauk enañ, ‘Miḡ hatôm alalô sapêḡ ami ba dô, ma unu nonañ êḡdêḡ avômâlô doho ek nôḡnêm vuli.’

¹⁰ “Êḡ ma thêlô i ek nêḡnêm iniḡ vuli. Thêlô i denañ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô haviḡ yani ek nejaḡ nõm ma ik unyak abôlêk siḡ.

¹¹ * “Vêm ma vi atu êyô ma enañ, ‘Anyô bêḡ, anyô bêḡ! Uḡgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

¹² * “Ma doḡtom ôpêḡ hanaḡ, ‘Yanaḡ avanôḡ êḡdêḡ môlô nena yahathôḡ môlô paliḡ.’ ”

¹³ * Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ avômâlô takatu ba elañô anêḡ abô nena, “Môlô miḡ oyala waklavôḡ atu ba Anyô Bêḡ tem endelêm ami. Ba intu noy-abiḡ am.”

*Abô loḡ kapô hathak ḡê ku eyabiḡ valuselen
(Luk 19:11-27)*

¹⁴ “Nodaḡô abô doho imbiḡ. Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loḡ buyañ ba halam anêḡ ḡê ku êlêm ek nêm nõmkama êḡdêḡ i ek neyabiḡ.

* **25:11:** Luk 13:25-27 * **25:12:** Mat 7:23 * **25:13:** Mat 24:42

15 *Yani hik valuselen sam hatôm thêlônin auk lôk iniņ ku ba hêv valuselen 5,000 hadêņ anyô te, ma 2,000 hadêņ anyô yaņ, ma 1,000 hadêņ anyô te ma hi.

16 Kethen oyaņ ma ôpatu ba hawa 5,000 hi hadum ku hathak ma havôv 5,000 hayô hamô loņ haviņ.

17 Ma yaņ atu ba hawa 2,000 hi hadum aêņ ba havôv 2,000 hayô hamô loņ haviņ.

18 Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuņ halôk.

19 “Wak doho hale ba hi ma nê êņ iniņ anyô bêņ havôhalêm. Ma halam i ek endanô iniņ ku anêņ lavôņ.

20 Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loņ haviņ halêm ma hanaņ, ‘Anyô bêņ, bôk hôêv 5,000 ek yayabiņ. Nôņgô! Lêk yahavôv 5,000 hayô hamô loņ haviņ.’

21 * “Ma anêņ anyô bêņ hanaņ, ‘Mavi anôņ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiņ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêņ anôņ êndêņ o ek oyabiņ. Ôlêm ek alai leņiņmavi imbiņ i!’

22 “Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanaņ nena, ‘Anyô bêņ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabiņ. Nôņgô! Lêk yahavôv 2,000 hayô hamô loņ haviņ.’

23 “Ma anêņ anyô bêņ hanaņ ‘Mavi anôņ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiņ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêņ anôņ êndêņ o ek oyabiņ. Ôlêm ek alai leņiņmavi imbiņ i!’

* 25:15: Lom 12:6 * 25:21: Mat 24:45-47; Luk 16:10

24 “Êḡ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hananḡ, ‘Anyô bêḡ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôḡ hêk ku kapô atu ba miḡ hov-atho ami. Ma pik atu ba anyô yanḡ hapaliv yanḡvêk halôk ma hothak howa anêḡ anôḡ.

25 Yahakô ba yahavunḡ anêḡ 1,000 atu halôk pik. Nôḡḡô! Anêḡ valuseleḡ êntêk.’

26 “Ma anyô bêḡ hananḡ viyanḡ, ‘O anyô vau kam-bom! Hôyê yenanḡ ku aisê ba intu honanḡ aêḡ?

27 Aisê ka miḡ hotak yenanḡ valuseleḡ halôk un-yak valuseleḡ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loḡbô ma tem yanja doho êyômô loḡ imbiḡ.’

28-29 * “ ‘Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenanḡ nôḡkama ba habitak bêḡ, êḡ ma tem yatak doho êyômô loḡ imbiḡ ba yanêḡ êndêḡ ôpêḡ ba anêḡ tem imbitak bêḡ anôḡ. Ma ôpatu ba miḡ hadum ku hathak yenanḡ nôḡkama ami, êḡ ma tem yanêḡ dokte atu ba havalonḡ loḡ vê êḡjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê êḡjêk ôpêḡ ba nôḡnêḡ êndêḡ ôpatu ba hawa 10,000.

30 * ‘Ma nôḡnêḡ ôpêḡ vê ba ni loḡ momaḡiniḡ. Loḡ êḡ ma tem nedaḡ kambom ba nesaḡ venḡḡbôlêk ôdôḡ loḡ.’ ”

Abô loḡ kapô hathak boksipsip lôk bokmeme

31 * “Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu ma tem êlêm imbiḡ deda lôkmaḡiḡiḡ lôk aḡela ma tem êndôk êḡmô biḡ ek endanḡ avômalô iniḡ abô êtôm kiḡ.

* **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

* **25:30:** Mat 8:12;

Luk 13:28 * **25:31:** Mat 16:27; 19:28

32 *Tem nesak donjom ba ini êndên yani ma embaki vose ni ôdôn ju êtôm boksipsip anên alan hathak hik boksipsip sam ba êmô buyan ma bok-meme êmô buyan.

33 Ma yani tem etak boksipsip êmô ban vianôn ma bokmeme êmô ban viken.

34 “Ên ma tem enan êndên avômalô takatu ba êmô ban vianôn nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadên môlô. Nôlêm noja lon lôklinyak atu ba Wapômbên lahavin nêm êndên môlô. Sêbôk ba yani hapesan pik lukmuk, ma hapesan lon ên êk môlô.

35 *Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadên ya, ma yahathakmunin ma ôêv nan hadên ya, ma ya anyô lon buyan ma owa ya thô.

36 Ya sôp mi ma ôêv sôp hadên ya, yahapôm lijn ma oyabin ya, yahamô koladôn ma ôlêm ôyê ya. Aên ba nôlêm noja lon lôklinyak atu!’

37 “Ma avômalô thêthôn tem nenan injik lin, ‘Anyô Bên, angê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadên o ma hothakmunin ba yêlô êv nan hadên o?’

38 Angê te ma o anyô lon buyan ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadên o?’

39 Angê te ma hôpôm lijn ba yêlô ayabin o lôk ayê hômô koladôn ba yêlô athôk ayê o?’

40 * “Ma Kin tem enan êndên i, ‘Yanan avanôn êndên môlô! Môlô bôk udum nôm takên hadên yenan avômalô takatu ba athên mi, ên ma hatôm udum hadên ya.’

* 25:32: Ese 34:17; ALK 20:11-13
Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41

* 25:35: Ais 58:7

* 25:40:

41 * “Yôv ma tem enañ êndêḡ avômalô takatu ba imiḡ baḡ vikeḡ nena, ‘Môlô nu! Wapômbêḡ lêk hêv malaiḡ hadêḡ môlô ba unu loḡ atum hathañ wak nômbêḡ intu sapêḡ. Bôk ebaḡ yôv ba hamô ek Sadaḡ lôk anêḡ ḡê ku nêndôk.

42 Sêbôk ba yahama kisi ma miḡ ôêv nôḡ hadêḡ ya ami, ma yahathakmuniḡ ma miḡ ôêv ḡañ hadêḡ ya ami.

43 Ma ya anyô loḡ buyañ ma miḡ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miḡ ôêv sôp hadêḡ ya ami. Yahapôm lijiḡ ba yahamô koladôḡ ma miḡ oyabiḡ ya ami. Ba intu môlô nu loḡ atum êḡ.’

44 “Ma tem nenaḡ, ‘Anyô Bêḡ, aḡgê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuniḡ mena o anyô loḡ buyañ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijiḡ, mena hôḡ koladôḡ, ba miḡ yêlô êv o sa ami?’

45 “Ma tem enañ nena, ‘Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Môlô miḡ bôk udum nôḡ takêḡ hadêḡ yenaḡ avômalô takatu ba athêḡ mi te ami. Êḡ ma hatôm udum nôḡ êḡ hadêḡ ya.’

46 * “Aêḡ ba avômalô takêḡ tem ini ek neja vo-vaḡ wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma doḡtom avômalô thêthôḡ tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

26

*Nê bêḡbêḡ êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)*

1 Yisu hanaḡ abô nômbêḡ êḡ yôv ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena,

* 25:41: Mat 7:23 * 25:46: Dan 12:2; Jon 5:29

2 * “Môlô oyala nena wak ju hêk denaᅇ ma waklavôᅇ anêᅇ athêᅇ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôᅇ êᅇ ma tem netak ya Anyô Anêᅇ Nakaduᅇ atu êndôk avômalô doho bahenᅇᅇ ek nijik ya vônô esak a.”

3 Ma ᅇê bêᅇbêᅇ êbôk da lôk avômalô iniᅇ ᅇê bêᅇbêᅇ ethak doᅇtom halôk anyô bêᅇ habôk da Kaiapas anêᅇ unyak.

4 Ma êbôlêm loᅇᅇndê ek nesau Yisu ba nebalon ek nijik yani vônô.

5 Ma thêlô enaᅇ, “Lêk ma waklavôᅇ mathenᅇ ba intu natak ku êᅇ êᅇᅇk vêmam. Yakô avômalô tem leᅇᅇmanᅇᅇ ba nijik vovak.”

Avi te haᅇgasô nôᅇ ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk

(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

6 Wak êᅇ ma Yisu hamô Saimon anêᅇ unyak anêᅇ Betani. Sêbôk ma ôpêᅇ hapôm palê lepla ma doᅇtom bôk mi.

7 *Ma thai lôk Yisu ma anêᅇ ᅇê ku eyaᅇ nôᅇ denaᅇ ma avi te halêm unyak kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôᅇ ôv mavi hamô kapô ba anêᅇ vuli ma bêᅇ anôᅇ. Ma avi atu hi haᅇgasô nôᅇ ôv mavi êᅇ hayô hamô Yisu wakadôk.

8 ᅇê ku êyê nôᅇ êᅇ ma leᅇᅇmanᅇᅇ ba enaᅇ, “Aisê ka habuliᅇ nôᅇ ôv mavi êᅇ hi oyaᅇ?”

9 Hatôm nêᅇ ek anyô yaᅇ nêᅇ vuli ma naja valuseleᅇ bêᅇ esak ek nanêᅇ avômalô siv sa.”

* 26:2: Kis 12:1-27; Mat 20:18 * 26:2: Sêbôk Wapômbêᅇ anêᅇ aᅇjela hik Iᅇᅇ iniᅇ apenena môᅇ vônô. Ma Israeᅇ ma hale ba hi ba miᅇ hik te vônô ami. * 26:7: Luk 7:37-38

10 Yani halanô thêlônin abô ên ma hanañ, “Aisé ka môlô ôév malain hadêñ avi êntêk? Yani hadum nôm mavi anôn hadêñ ya.

11 *Avômalô siv tem nêmo imbin môlô êtôm wak nômbên intu sapên. Ma donjom tem min yamô imbin môlô sawa daim ami.

12 Avi êntêk hançasô nôm ôv mavi hayô hamô ya ek epesan yalenvin kupik ek nedav ya.

13 Odañô! Yanañ avanôn êndên môlô! Pik nômbên atu ba enañ yenañ Abô Mavi bên haven, ma tem nenañ esak nôm atu ba avi êntêk lêk hadum imbin ek avômalô leñjimbi yani.”

*Judas habitin abô ek nêm Yisu êndên nê bên bên
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)*

14 Judas Iskaliot ma nê ku laumin ba lahavuju takatu te ma yani hi hadên nê bên bên êbôk da

15 *ma hanañ hik i lin, “Yanê m Yisu êndên môlô, ma tem nô nê malê te êndên ya?” Ma ekatun valuselen seleva hatôm 30 ba êv hadên yani.

16 Ên ma Judas habôlêm loñondê ek nê m Yisu êndôk thêlô baheñin.

*Yisu hayañ nô m waklavôn Hale ba Hi havin anên
nê ku*

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

17 *Waklavôn anên athên nena Eyañ Polom Yis Mi anên wak te môñ hayô. Ma nê ku i hadên Yisu ma enañ hik yani lin, “Lemhavin yêlô ana unyak alê ek napôpêk nô m leñjimbi waklavôn Hale ba Hi êndôk?”

* 26:11: Lo 15:11

* 26:15: Sek 11:12; Mat 27:3

* 26:17: Kis

12:14-20

18 Ma yani hanañ, “Môlô unu malak bêñ kapô ba ôpôm ôpatu ma nonañ êndêñ yani nena, ‘Kêdôñwaga hanañ nena anêñ waklavôñ atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anêñ nê ku tem nêlêm anêm unyak ek leñjimbi waklavôñ Hale ba Hi.’ ”

19 Ma nê ku idum hatôm atu ba yani hanañ ba thêlô i êpôpêk waklavôñ Hale ba Hi anêñ nôm.

20 Bôlôvôñ ma Yisu hayañ nôm hamô havin anêñ nê ku laumîñ ba lahavuju takatu

21 ma hanañ, “Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena môlô te tem enañ ya bêñ.”

22 Nê ku kapôlôñîñ malain kambom ba thêlô tomtom enañ, “Anyô Bêñ, ya mi! Aêñ e?”

23 *Êñ ma Yisu hanañ nena, “Ôpatu ba hatak ban halôk belev havin ya intu tem enañ ya bêñ.

24 Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma donjom alikakna. Malain bêñ ek ôpatu ba hanañ Anyô Anêñ Nakaduñ bêñ. Talêbô min bôk havathu ami, êñ ma mavi ek ôpêñ!”

25 Ma Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hanañ hik liñ nena, “Kêdôñwaga, ya mi! Aêñ e?” Ma Yisu hanañ, “Hatôm intu honañ aêñ.”

Yisu hêv polom lo wain leñjimbi yani

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

26 Thêlô eyañ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêñ anêñ nê ku ma hanañ, “Noja ba ongwan. Êntêk ma yenañ vathiap.”

* 26:23: Sng 41:9

27 Vêm ma hawa tase lôk wainj ma hêv lamavi. Ma hêv hadêᶇ thêlô ma hanaᶇ, “Môlô sapêᶇ nunum.

28 *Êntêk ma yenaᶇ thalaleᶇ atu ba tem eᶇgasô ek embak tabô imbiᶇ Wapômbêᶇ lôk avômalô pik êntêk ek nêᶇ avômalô bêᶇ anôᶇ iniᶇ kambom vê.

29 Odaᶇô! Yanaᶇ êndêᶇ môlô nena tem miᶇ hatôm yanum wainj êᶇ esak loᶇbô ami endeba waklavôᶇ êᶇ hayô ma tem yanum wainj lukmuk êᶇmô Wakamik anêᶇ loᶇ lôklinyak kapô.”

30 *Êv yeᶇ te vêm ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaᶇ nena Pita tem enaᶇ nena hathôᶇ yani paliᶇ

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

31 *Ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ anêᶇ ᶇê ku, “Bôk eto hêk Wapômbêᶇ anêᶇ kapy a nena, “Tem yaᶇgik boksipsip alaᶇ vônô, ma boksipsip tem nêsoᶇ mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*

Ba intu yaô bôlôvôᶇ ma tem môlô ôᶇgô nôᶇ takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapêᶇ tem notak ya ma nôsoᶇ mayaliv ba unu.

32 *Ma doᶇtom hik ya liᶇ hathak loᶇbô, ma tem yamôᶇ ba yana Galili vêm ka môlô nombeᶇ ya yam.”

33 Ma Pita hanaᶇ nena, “Dô! Thêlô sapêᶇ etak o ba i, ma tem yamiᶇ imbiᶇ o denaᶇ.”

34 *Ma Yisu hanaᶇ nena, “Ondaᶇô! Yanaᶇ avanôᶇ biᶇ êndêᶇ o nena bôlôvôᶇ êntêk ma tale

* **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:**

Luk 22:39; Jon 18:1 * **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16

* **26:34:** Mat 26:69-75

miñ hanañ ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.”

³⁵ Ma Pita hanañ, “Mi anôn! Ik ya vônô, ma miñ hatôm yanañ nena yahathôn o paliñ ami. Milôk!” Ma nê ku sapêñ enañ abô êñ iyom.

*Yisu hateñ hamô Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)*

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anêñ nê ku êyô loñ atu ba elam nena Getsemani ma hanañ hadêñ i, “Môlô nômô loñ êntêk ma yana saka ek yateñ mek.”

³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakadun luvu ba i. Ma yani kapô lêk malaiñ bomañ.

³⁸ *Ma hanañ hadêñ thêlô, “Yakapôlôn lêk malaiñ bomañ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loñ êntêk ma nônem lêlê imbiñ ya.”

³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateñ mek nena, “Yenañ Wakamik, loñôndê vi hamô, êñ ma yalenhaviñ onja tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doñtom miñ osopa yenañ yalenhaviñ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviñ.”

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê nê ku takatu ma lêk êk sôm. Êñ ma hanañ hik Pita liñ, “Aisê? Môlô miñ hatôm nônem lêlê imbiñ ya êtôm wakma te ami e?”

⁴¹ Nômô lêlê ba noten mek ek miñ nônem yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviñ indum mavi ma doñtom auk ma pulusikna ba miñ hatôm indum ami.”

⁴² Ma havôhi hathak loñbô ma hateñ mek nena, “Wakamik, lemhaviñ malaiñ bêñ êntêk êpôm ya, êñ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honañ.”

* **26:38:** Jon 12:27

43 Ma halehi hathak lonjbô ma hayê thêlô êk sôm denaᅇ ek malê nena maleᅇiᅇ hayaᅇ ba miᅇ hatôm nêᅇmô lêlê ami.

44 Ma hatak thêlô ma havôhi hateᅇ mek bô atu bôlônᅇ te lu hathak lonjbô.

45 Vêᅇm ma halehi hadêᅇ anêᅇ ᅇê ku ma hanaᅇ, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaᅇ e? Odaᅇô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêᅇ Nakaduᅇ atu êndôk ᅇê kambom baheᅇiᅇ.

46 *Aêᅇ ba numbiyô ek alôana! Ôᅇᅇô! Ôpatu ba tem enaᅇ ya bêᅇ lêk halêᅇm yôv!”

Evalonᅇ Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

47 Yisu hanaᅇ abô denaᅇ ma Judas hayô. Yani ma ᅇê ku laumiᅇ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêᅇ anônᅇ êlêᅇm iviᅇ yaᅇ ba ewa biᅇ vovak lôk okdiba. ᅇê takêᅇ ma ᅇê bêᅇbêᅇ êbôk da lôk avômalô iniᅇ ᅇê bêᅇbêᅇ êv thêlô ba êlêᅇm.

48 Ôpatu ba tem enaᅇ Yisu bêᅇ bôk hik lavônᅇiᅇ te thô hadêᅇ i nena, “Ôpatu ba yahaliᅇu, êᅇ ma Yisu ba nobalonᅇ!”

49 Ma ôpêᅇ hi ketheᅇ hadêᅇ Yisu ma hanaᅇ, “Kêdônᅇwaga, bôlôvônᅇ mavi.” Ma haliᅇu yaᅇ.

50 Ma Yisu hanaᅇ, “Aiyaᅇ, undum ku atu ba hôlêᅇm hathak.” Ma ᅇê takatu ba êlêᅇm haviᅇ Judas i ma evalonᅇ Yisu ba ewa ba i.

51 *Ma anyô te atu ba hamiᅇ haviᅇ Yisu hadadi anêᅇ biᅇ vovak ma hale anyô bêᅇ habôk da anêᅇ anyô ku te limbuk vi vê.

* 26:46: Jon 14:31 * 26:51: Jon 18:26

52 *Ma Yisu hanaŋ, “Otak anêm biŋ êndôk anêŋ loŋ esak loŋbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biŋ, ma biŋ êŋ tem enjaŋ yani vônô.

53 Lemimbi! Yahalaŋ hadêŋ Wakamik ma kethêŋ ma yani tem nêm aŋela vovak ôdôŋ laumin ba lahavuju ma doho imbiŋ ba nêlêm ek nêlêm ya sa.

54 Ma doŋtom abô atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapy a tem injik anôŋ aisê? Wapômbêŋ anêŋ kapy a hanaŋ nena nôm takêŋ tem êpôm ya.”

55 *Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena, “Ya ma anyô kambom anôŋ ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloŋ ya e? Aisê? Wak nômbêŋ intu ma yahadôŋ avômalô hamô unyak mathêŋ anêŋ piklêvôŋ ma miŋ ovaloŋ ya ami eka?

56 Ma doŋtom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto injik anôŋ.” Êŋ ma anêŋ nê ku sapêŋ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

57 Nê takatu ba evaloŋ Yisu ewa ba i Kaiapas anêŋ unyak, ôpêŋ ma anyô bêŋ habôk da. Nê lôk kauk hathak abô balabuŋ lôk nê bêŋbêŋ ethak doŋtom ba êmô loŋ êŋ.

58 Ma Pita hasopa Yisu havenŋ yam ma doŋtom havenŋ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêŋ habôk da anêŋ badêŋ kapô. Ma hi halôk hamô haviŋ sôp bidonŋ ek ênjê nena malê intu tem imbitak.

* 26:52: Stt 9:6; ALK 13:10 * 26:55: Luk 19:47; 21:37

59 Nê bêḅbêḅ êbôk da lôk Sanhedlin sapêḅ*
êbôlêm avômalô doho ek nenaḅ abôyaḅ esak Yisu
ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô.

60 Anyô bêḅ anôḅ êlêm ma enaḅ abôyaḅ hathak
yani, ma doḅtom thêlô miḅ êpôm Yisu anêḅ kam-
bom te ek nijik yani vônô ami. Êḅ ma anyô ju êlêm

61 *ma enaḅ, “Anyô êntêk bôk hanaḅ yôv
nena, ‘Yahatôm yandiniḅ Wapômbêḅ anêḅ unyak
mathêḅ ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav
esak loḅbô.’ ”

62 Êḅ ma anyô bêḅ habôk da haviyô hamiḅ ma
hanaḅ hik Yisu liḅ nena, “Anyô ju êntêk lêk enaḅ o
bêḅ yôv ma o bônôḅ eka? O abô mi e?”

63 *Ma doḅtom Yisu bônôḅ iyom. Ma anyô bêḅ
habôk da hanaḅ hadêḅ Yisu, “Yanaḅ êndêḅ o! On-
dam Wapômbêḅ lôkmala atu anêḅ athêḅ ba onaḅ
êndêḅ yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbêḅ anêḅ
nakaduḅ atu e?’ ”

64 *Ma Yisu hanaḅ nena, “Oda honaḅ aêḅ. Ma
yanaḅ abô te imbiḅ êndêḅ môlô sapêḅ nena wak
te am ka tem môlô ôḅgô Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu
tem êmô Wapômbêḅ Lôkliḅyak Anôḅ baḅ vianôḅ ba
tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

65 *Ma anyô bêḅ habôk da halanaḅ abô êḅ
ma hakakaviḅ anêḅ kwêv ma hanaḅ, “Lêk yôv!
Ôpêntêk habuliḅ Wapômbêḅ anêḅ athêḅ ba hanaḅ
nena yanida ma hatôm Wapômbêḅ ba môlô lêk

* 26:59: Elam iniḅ kaunsil nena ‘Sanhedlin’.

* 26:61: Jon

2:19-21 * 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12

* 26:64: Sng 110:1; Dan

7:13; Mat 24:30

* 26:65: Mat 9:3; Jon 10:33

olaŋô abô êŋ yôv! Aisê ka alalô leŋiŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ?

⁶⁶ *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?" Ma thêlô enaŋ, "Yani hanaŋ abôma hathak Wapômbêŋ ba intu ema."

⁶⁷ *Êŋ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêŋ yani. Ma doho epetav yani

⁶⁸ ba enaŋ, "O ma Mesia e? O plopet te ma onan êndêŋ yêlô nena opalê intu hik o?"

Pita hanaŋ nena hathôŋ Yisu paliŋ

(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Pita hamô unyak atu anêŋ badêŋ kapô ma avi ku te halêm hadêŋ yani ma hanaŋ, "O êntêk intu bôk hoveŋ haviŋ Yisu anêŋ Galili."

⁷⁰ Ma Pita hanaŋ, "Injo! Yahathôŋ abô intu ba honaŋ paliŋ!" Ma avômalô sapêŋ elanô anêŋ abô.

⁷¹ Pita hi badêŋ abôlêk ma avi ku yaŋ hayê ma hanaŋ hadêŋ avômalô, "Anyô êntêk bôk hamô haviŋ Yisu anêŋ Nasalet."

⁷² Ma Pita halam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba hanaŋ hathak loŋbô, "Mi anôŋ! Yahathôŋ ôpêntu paliŋ!"

⁷³ Vêma ma ŋê takatu ba imiŋ badêŋ kapô êlêm hadêŋ Pita ma enaŋ, "Môlô lemimselo doŋtom ba intu o ma Yisu anêŋ anyô te."

⁷⁴ Ma doŋtom Pita hanaŋ, "Ya miŋ yahananaŋ abô avanôŋ ami, êŋ ma tem Wapômbêŋ nêma vovaŋ êndêŋ ya. Yahalam Wapômbêŋ anêŋ athêŋ ba yahananaŋ nena yahathôŋ ôpêntu paliŋ!" Ketheŋ oyaŋ ma tale halaŋ.

* **26:66:** Wkp 24:16; Jon 19:7 * **26:67:** Ais 50:6; 53:5

75 *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hananġ hadêġ yani nena, “Tale miġ halanġ ami denanġ, ma tem onanġ êtôm bôlôġ lô nena hôthôġ ya palinġ.” Êġ ma Pita hale yainġ ma lahiki ba halanġ bêġ.

27

Ewa Yisu ba i hadêġ Pailat

(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

¹Lôkbôk momanġiniġ ma ġê bêġbêġ êbôk da sapêġ lôk avômalô Israeġ iniġ ġê bêġbêġ ethak donġtom ma ibutinġ abô ek nijik Yisu vônô.

²Ma ekak baġ luvi lusu ma ewa ba i hadêġ Pailat, anyô Lom atu ba hayabinġ Judia.

Judas hama

(Ap 1:18-19)

³Judas ôpatu ba hananġ Yisu bêġ halanġô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu vônô. Êġ ma lahiki bêġ ba hi hêv valuselenġ 30 seleva takatu hadêġ ġê bêġbêġ êbôk da lôk avômalô iniġ ġê bêġbêġ hathak loġbô

⁴ma hananġ, “Lêk yahadum kambom hathak yahananġ ôpatu ba kambom mi bêġ.”

Êġ ma thêlô enanġ, “Oda anêm malainġ ma miġ yêlôaniġ ami.”

⁵*Ma Judas hakaliv valuselenġ seleva takêġ hayô unyak mathenġ kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶Ma ġê bêġbêġ êbôk da isup valuselenġ seleva takêġ ba enanġ, “Valuselenġ êntêk ma valuselenġ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuġ hananġ

* 26:75: Mat 26:34 * 27:5: Mat 26:14-15

nena valuselen takêḡ ma miḡ nandô êmô imbin unyak mathen anêḡ valuselen ami.”

⁷ Ma thêlô ibutiḡ abô ek nêḡnêḡ anyô hapesan uḡ anêḡ pik bute vuli ek nedav avômalô loḡ buyan êḡjêk.

⁸ Ma avômalô elam pik êḡ nena “Enḡgasô Thalalen” ek malê nena ewa valuselen ek nijik anyô yaḡ vônô esak.

⁹⁻¹⁰ *Ba intu Wapômbêḡ anêḡ abô hik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet Jelemaia nena, “Thêlô ewa valuselen ba êv anyô hapesan uḡ anêḡ pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbêḡ hanaḡ hadêḡ ya.

Valuselen êḡ ma avômalô Israel elam hatôm yani anêḡ vuli ba êv ek nijik yani vônô.”

Sekalaia 11:12-13

Yisu hadum abô hathak Pailat

(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

¹¹ Yisu hamiḡ anyô bêḡ Pailat thohavloma, ma Pailat hanaḡ, “O ma avômalô Israel iniḡ kiḡ e?” Ma Yisu hanaḡ nena, “Intu êḡ, hatôm intu honaḡ.”

¹² *Nê bêḡbêḡ êbôk da lôk avômalô iniḡ ḡê bêḡbêḡ ibi Yisu liḡkupik hathak abô lomalama.

¹³ Êḡ ma Pailat hanaḡ, “Aisê! Miḡ holaḡô iniḡ abô ami ma o bônôḡ eka?”

¹⁴ Ma doḡtom yani bônôḡ iyom ma miḡ hanaḡ iniḡ abô viyaḡ ami. Ba intu Pailat hasoḡ kambom.

¹⁵ Waklavôḡ Hale ba Hi nômbêḡ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôḡ te anêḡ athêḡ ek Pailat nêḡ vê. Ma Pailat hathak hêv ôpêḡ vê.

* **27:9-10:** Jer 19:13; 32:6-9 * **27:12:** Ais 53:7

16 Sondabêḡ êḡ ma anyô te anêḡ athêḡ nena Yisu Balabas hamô koladônḡ. Ma avômalô bêḡ anônḡ eyala ôpêḡ.

17 Aêḡ ba avômalô sapêḡ ethak doḡtom ma Pailat hanaḡ hik thêlô liḡ, “Yatak opalê te êndêḡ môlô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?”

18 *Pailat hayala nena ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ leḡḡdaḡ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaḡ aêḡ.

19 Pailat halanô abô denaḡ ma yanavi hêv abô hadêḡ yani ba hanaḡ, “Bôkam ma yahayê niaviḡ te ba yahakô kambom. Aêḡ ba miḡ undum nômlate êndêḡ anyô thêthônḡ intu ami.”

20 Ma doḡtom ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ êlôk avômalô leḡḡ ek nendam Balabas ma nenaḡ êndêḡ Pailat nena nijik Yisu vônô.

21 Aêḡ ba Pailat hanaḡ hik thêlô liḡ, “Yatak anyô ju êntêk yaḡ sê?” Ma avômalô elam, “Balabas.”

22 Ma Pailat hanaḡ hik thêlô liḡ hathak loḡbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpêḡ aisê?” Ma sapêḡ elam nena, “Nijik vônô esak a!”

23 Ma Pailat hanaḡ, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma doḡtom thêlô elam lôklala hathak loḡbô nena, “Nijik vônô esak a!”

24 *Pailat halanô thêlônḡ kaêk ma hayê nena vovak bêḡ hadum ek imbitak ba anêḡ ku êḡ tem miḡ hik anônḡ ami. Êḡ ma yani hawa ḡaḡ ma hathik baḡ hamiḡ avômalô maleḡḡ ma hanaḡ nena, “Ôpêntêk hama, ma môlôda unim malaiḡ ma miḡ yenaḡ malaiḡ ami!”

* 27:18: Jon 11:47-48; 12:19 * 27:24: Lo 21:6-9

33 Êñ ma thêlô i êyô loñ te anêñ athêñ nena Golgota, athêñ êñ anêñ ôdôn nena Loñ Lenkadôk Lokwanj.

34 *Loñ êñ ma thêlô ewa wainj ba eyelanj nômaninj te halôk ma êv hadêñ yani ek inum ek minj vovanj bêñ anôñ ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô.

35 *Êñ ma thêlô ik yani loñ hathak a. Vêma ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêñ kwêv lo sôp.

36 Vêma ma êlôk êmô ma eyabinj ininj ku êñ.

37 Yani wakadôk vulinj ma eto abô atu ba idum anêñ abô ñama hathak ba eto nena,

ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL ININJ KIN

38 *Ma êthôkwêñ anyô vani lokwanju havinj. Êthôkwêñ yanj haminj Yisu banj vianônj, ma yanj haminj banj vikenj.

39 *Ma avômalô takatu ba elom loñôndê êñ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuninj lenjnkadôk

40 *ba enanj, “O atu ba honanj nena tem undininj Wapômbêñ anêñ unyak mathenj ma ondav esak loñbô êtôm wak lô iyom e? Êñ ma nêma oda bulubinj! O ma Wapômbêñ anêñ Nakadunj, e? Êñ ma otak alovalanjanjinj ma ôlêma pik!”

41 Ma ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabunj lôk avômalô ininj ñê bêñbêñ, thêlô enanj abôma havinj ba enanj,

42 “Ôñgô! Yani bôk hêva avômalô vi bulubinj, ma donjom minj hatôm nêma yanida bulubinj

* 27:34: Sng 69:21 * 27:35: Sng 22:18 * 27:38: Ais 53:12

* 27:39: Sng 22:7; 109:25 * 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19

ami eka? Yani ma Islael iniņ kiņ e? Êņ ma etak alovalaņsij ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmbiņ yani!

43 *Ôpêņ hêvhaviņ Wapômbêņ ba hanaņ, ‘Ya Wapômbêņ anêņ Nakaduņ’. Yôv! Alalô nagê! Wapômbêņ lahaviņ nêmbiņ yani bulubiņ e?”

44 Ma anyô kambom ju atu ba imiņ alovalaņsij haviņ yani enaņ abôma haviņ.

Yisu hama

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

45 Wاكلêvôn biņ ma momaņiniņ hayô pik sapêņ vov ba hêk aleba hayô 3 kilok.

46 *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êņ anêņ ôdôn aêntêk, “Yenaņ Wapômbêņ, yenaņ Wapômbêņ, aisé ka hôdô ya?”

47 Ma avômalô vi atu ba imiņ loņ êņ elanô abô êņ ma enaņ, “Yani halam Elia!”

48 *Kethen oyaņ ma nê êņ te hi ma hawa kapôk ba hasoņ halôk waiņ maniņ. Ma hathôkwêņ kapôk êņ hathak apiyak te ba hêv hadêņ yani ek inum.

49 Ma anyô vi enaņ, “Dô! Alalô nagê vêmam! Yakô Elia tem êlêm nêmbiņ yani bulubiņ la?”

50 Ma yani halam kaêk lôklala hathak loņbô ma hatak dahô ba hi ma hama.

51 *Ma sôp bêņ atu ba hamiņ unyak mathen ek hayaņ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliņ ba hayô vibiņ. Ma duviaņ hayôkwij pik ma valu hapupup nenanena.

* 27:43: Sng 22:8 * 27:46: Sng 22:1 * 27:48: Sng 69:21

* 27:51: Kis 26:31-33; Hib 10:19-20

52-53 Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô mathen sêbôk atu ba ema ma Wapômbêḡ hik i liḡ ba etak siô ma iviyô hathak loḡbô. Ma eyabiḡ Yisu anêḡ haviyô hathak loḡbô, êḡ ma thêlô lôkthô i unyak mathen Jelusalem. Ma avômalô bêḡ anôḡ êyê i.

54 Ma anyô vovak laik lôk ḡê vovak takatu ba eyabiḡ Yisu êmô êyê duviaḡ lôk nôḡ takatu ba habitak. Êḡ ma thêlô êkô kambom ba enaḡ nena, “Avanôḡ biḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ!”

55-56 *Ma Malia anêḡ Magadala, ma Malia Jems lo Josep iniḡ talêbô, ma Sebedi anêḡ nakaduḡ luvi iniḡ talêbô, thêlô lôk avi bêḡ anôḡ imiḡ daim dokte ba êyê. Avi takêḡ bôk etak Galili ma evenḡ havinḡ Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57-58 *Yaḡsiḡ ma anyô lôk valuseleḡ bêḡ te anêḡ Alimatia ba anêḡ athêḡ nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk halaḡô Yisu anêḡ abô ba hasopa ba intu hi hanaḡ hadêḡ Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anêḡ kupik e?” Êḡ ma Pailat hanaḡ hadêḡ ḡê vovak ba êv hadêḡ Josep.

59 Ma Josep hawa Yisu liḡkupik ba havuliv siḡ hathak sôp thapuk mabuḡ mavi te.

60 *Ma hawa Yisu liḡkupik ba hi hadô hêk anêḡ siô lukmuk te. Siô êḡ ma elav valu abyāḡ ba epesaḡ ek nedav ḡê ḡama êndôk. Yôv ma habubi valu bêḡ te ba hik siô abôlêk siḡ hathak ma hi.

* 27:55-56: Luk 8:2-3 * 27:57-58: Lo 21:22-23 * 27:60: Ais 53:9

61 Ma Malia anêḡ Magadala, thai lôk Malia yaḡ, êmô saku ma êyê siô êḡ.

Nê vovak eyabiḡ siô

62 Waklavôḡ êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayaḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê Palisi i ek nêḡê Pailat.

63 *Ma thêlô enaḡ, “Anyô bêḡ, yêlô lenḡhabi nena anyô abôyaḡ atu hamô lôkmala denaḡ ma hananḡ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liḡ ba imbiyô esak loḡbô.

64 “Ba intu nêḡ ḡê vovak ini ek neyabiḡ siô êtôm wak lô êḡ. Yakô yanida anêḡ ḡê ku ini neja anêḡ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêḡ lêk hik yani liḡ ba haviyô hathak loḡbô.’ Abôyaḡ êḡ ma tem kambom anôḡ ek yaḡ môḡ atu.”

65 Êḡ ma Pailat hananḡ hadêḡ thêlô, “Mavi. Noja ḡê vovak doho ba unu ek nepesaḡ siô abôlêk êḡ ba majanḡ.”

66 Êḡ ma thêlô i ma ebalanḡ valu atu ba hamô siô abôlêk siḡ. Yôv ma thêlô enaḡ hadêḡ ḡê vovak, “Môlô nôḡê ek noyabiḡ siô êntêk.”

28

Yisu haviyô hathak loḡbô

(Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18)

1 Sabat hale ba hi. Ma sonda êḡ anêḡ wak te môḡ hayô. Lôkbôk momaḡiniḡ ma Malia anêḡ Magadala lôk Malia yaḡ thai i ek nêḡê siô.

* 27:63: Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

² Ma duvianj bêñ hayô ek malê nena Anyô Bêñ anêñ añela te halôk anêñ leñ ba halêm ba habubi valu bêñ atu vê ma hayô hamô loñ ba hamô.

³ Anêñ thohavloma hatôm damak ma anêñ kwêv ma thapuk anêñ dôêñ.

⁴ Ma ñê vovak êyê ba êkô kambom ba elowalinj. Ba êv yak êlôk êk êtôm ñê ñama.

⁵ Êñ ma añela hanañ hadêñ avi ju êñ, “Minj nôkô ami. Yahayala nena mamu ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a.

⁶ *Wapômbêñ lêk hik yani liñ yôv ba haviyô hathak loñbô hatôm bôk ba hanañ. Yani minj hêk loñ êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek ôñgô loñ atu ba yani hêk.

⁷ Mamu kethenj ba unu nonañ êndêñ anêñ ñê ku nena, ‘Wapômbêñ lêk hik yani liñ hêk ñama ba haviyô hathak loñbô. Ma lêk hamôñ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loñ êñ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêm hathak.”

⁸ Avi ju êñ elañô abô êñ ba êkô, ma donjom thai leñinj mavi anôñ haviñ. Ma thai etak siô ma elañvinj kethenj ba i ek nenanj abô êñ êndêñ anêñ ñê ku.

⁹ Ma Yisu hapôm thai ma hanañ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evalonj vakapô ma êv yenj hadêñ yani.

¹⁰ *Êñ ma hanañ, “Mamu minj nôkô ami ma unu nonañ êndêñ yenañ aianañ thêlô nena ini Galili. Loñ êñ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Nê vovak iniñ abôyanj

¹¹ Avi ju êñ evenj denañ ma ñê vovak doho eyabinj siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadêñ ñê

* **28:6:** Mat 12:40; 16:21 * **28:10:** Mat 26:32

bêḅbêḅ êbôk da ma enaḅ abô hathak duviaḅ lôk aḅjela.

¹² Ma ḅêḅbêḅ êbôk da lôk ḅêḅbêḅ ethak doḅtom ma epesaḅ abô ek nêḅnêḅ valuselen ḅêḅ anôḅ êḅḅêḅ ḅêḅ vovak.

¹³ Ma thêlô enaḅ hadêḅ ḅêḅ vovak nena, “Môlô nonaḅ aêḅtêk êḅḅêḅ avômalô, ‘Yêlô ek sôm ba athôḅ palin ma Yisu anêḅ ḅêḅ ku êlêm hadêḅ bôlôvôḅ ma ewa anêḅ kupik vani.’ ”

¹⁴ Ma thêlô enaḅ abô doho havaḅ hadêḅ ḅêḅ vovak nena, “Anyô bêḅ Pailat halaḅ abô hathak nôm êḅ, ma yêlô tem napesaḅ abô imbiḅ yani ek môlô miḅ nôpôm malaiḅ ami.”

¹⁵ Ma ḅêḅ vovak ewa valuselen ma idum hatôm atu ba ḅêḅbêḅ enaḅ. Ma abô êḅ intu hi havenḅ Israeḅ iniḅ loḅ sapêḅ ba enaḅ aêḅ aleba lêk.

*Yisu hêv ku hadêḅ anêḅ ḅêḅ ku
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23)*

¹⁶ *ḅêḅ ku laumiḅ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanaḅ yôv nena thêlô ini.

¹⁷ Thêlô êyê Yisu ma êv yeḅ hadêḅ yani. Ma doho êthôḅ palinḅ dokte ba leniḅhabi nena, “Êḅtêk ma Yisu mena mi e?”

¹⁸ *Êḅ ma halêm ma hanaḅ hadêḅ i, “Wapômbêḅ hêv athêḅ bêḅ hadêḅ ya ek yayabiḅ lenḅ lôk pik lôkthô.

¹⁹ *Aêḅ ba môlô unu êtôm pik sapêḅ ma nundum avômalô sapêḅ ba nimbitak êtôm yenaḅ avômalô. Ma nusik thêlô êḅḅêḅ ḅêḅ esak Wapômbêḅ lôk Nakaduḅ ma Lovak Matherḅ iniḅ athêḅ.

* **28:16:** Mat 26:32 * **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22 * **28:19:** Mak 16:15-16; Ap 1:8

²⁰ Ma nôndônj thêlô ek nesopa abô nômbênj atu ba bôk yahêv hadênj môlô yôv. Odañô! Tem yamô imbiñ môlô êtôm wak nômbênj intu sapênj endeba pik lo lenj anênj danj.”

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini
copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a